

รายงานการวิจัย

เรื่อง

กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

Process for preserving palm leaf Bible cabinets with community participation in Sisaket Province.

โดย

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

พระครูสุธีวรปริชา, ผศ. ดร.

พระวชิรสิทธิธาดา (จันทร์ดวง)

พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ.2567

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม

MCU RS 800767098

รายงานการวิจัย

เรื่อง

กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

Process for preserving palm leaf Bible cabinets with community participation in Sisaket Province.

โดย

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

พระครูสุธีวรปริชา, ผศ. ดร.

พระวชิรสิทธิธาดา (จันทร์ดวง)

พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ.2567

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม

MCU RS 800767098

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Process for preserving palm leaf Bible cabinets with community participation in Sisaket Province.

By

Asst. Prof. Dr.Suthat Pratoomkaew

Phrakhrusuteevorapreecha, Asst. Prof. Dr.

Phra Wachirasitthithada (Chanduan)

Phra Pornsawan Jaitrong, Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Sisaket Buddhist College

B.E. 2567

Research Project Funded

By Science Research and Innovation Promotion Fund

MCU RS 800767098

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
ผู้วิจัย:	ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระครูสุธีวรปรีชา, ผศ. ดร. พระวชิรสิทธิธาดา (จันทร์ดวง) และพระพรสวรรค์ จิตติญาโณ, ดร.
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
ปีงบประมาณ:	2567
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์โบราณ 2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 3 พื้นที่ ประกอบด้วย (1) วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ (2) วัดหลวงสมังคทาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ และ (3) วัดเจ็กโพธิพุกษ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 30 รูป/คน

ผลการศึกษาพบว่า

ประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์โบราณ ตู้คัมภีร์โบราณ เป็นงานศิลปกรรมไทยที่รังสรรค์ขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่วัดสำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก ตู้คัมภีร์โบราณมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยศิลปะลายไทยที่ช่างไทยบรรจงเขียนตกแต่งตู้มีความอ่อนช้อยและงดงามแตกต่างกัน ตู้คัมภีร์โบราณมักเป็นตู้ลายรดน้ำ เกิดจากการเขียนน้ำยาและปิดทองรดน้ำ ลวดลายหรือรูปภาพที่ได้จะมีเพียงสีทองเหลืองอร่ามบนพื้นรักสีดำทึบ จึงนิยมเรียก ตู้คัมภีร์โบราณ หรือตู้พระธรรมลายรดน้ำ ลวดลายที่นิยมตกแต่งตู้ มีทั้งลายกนกต่าง ๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายดอกพุดตานเถา ลายดอกเบญจมาศ หรือเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพรามเกียรติ์ หรือภาพสัตว์หิมพานต์ที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นตามจินตนาการของตน

การอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น การซ่อมแซม การปกป้อง การอนุรักษ์ การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของตู้คัมภีร์โบราณ การจัดการของชุมชน และการดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมตู้คัมภีร์โบราณจึงมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่าง ๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตาม

หลักวิชาการ เพื่อให้ผู้คุ้มภัยไบลานมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้ยาวนานได้

กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย กิจกรรม 6 อย่าง สำหรับปลูกฝังให้กับบุคคลในชุมชน คือ (1) กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน (2) กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน (3) กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน (4) กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน (5) กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน และ (6) กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยไบลาน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในชุมชนแต่ละที่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือในการพัฒนาวัดและชุมชนให้เป็นที่รู้จักของสังคมสืบไป

Research Title: Process for preserving palm leaf Bible cabinets with community participation in Sisaket Province

Researchers: Asst. Prof. Dr. Suthat Pratoomkaew,
Phrakhrusutee vorapreecha, Asst. Prof. Dr.,
Phra Wachirasitthithada (Chanduan) and
Phra Pornsawan Jaitrong, Dr.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Sisaket Buddhist College.

Fiscal year: 2567 / 2024

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research article is objectives 1. Study the history and background of the palm leaf desk. 2. Through the participation of communities in the province of Sisaket, to strengthen the conservation process of the palm leaf writing cabinet. The researcher explored qualitative data by interviewing key informants in three locations: 1) Wat Samrong Yai, Uthumphon Phisai District, Sisaket Province (2) Wat Luang Sumangkalaram, Mueang District, Sisaket Province and (3) Wat Chek Phothipruek, Khukhani District, Sisaket Province Total number of participants: 30 photos per person.

The study found that:

Palm Leaf Writing Cabinet History and Background Palm Leaf Writing Cabinet This is a Thai artwork created as a Buddhist gift to a temple to house the Tripitaka Scriptures. Palm leaf writing cabinets existed since the Ayutthaya period, the Thonburi period, and continued until the Rattanakosin period. In each era, the Thai art patterns painted on the cabinets by Thai craftsmen are different in their delicacy and beauty. A palm leaf writing cabinet is usually a Lai Rod Nam cabinet. This was due to writing the solution and gilding with water. The resulting pattern or image is simply a light brass color on a solid black surface, so it is commonly called a palm leaf cabinet. or Dhamma Lai Rot Nam cabinet Popular patterns for decorating cabinets Kanok patterns

and floral patterns are different. Gardenia flower pattern Chrysanthemum pattern or is it a picture that tells the life of Buddha, a Jataka picture, a Ramayana picture. or images of snow-capped animals created according to one's imagination.

Preserving the palm-leaf scripture cabinet to be in good condition and lasting for a long time through various methods, repairing, protecting, conserving, recognizing the value and importance of the palm-leaf scripture cabinet. Community management and systematization and dissemination Therefore it is one step in conservation. There are many different methods for repairing a manuscript cabinet, depending on the condition of the problem. And it is not specified as a fixed rule that must be followed in exactly the same way. Various methods still require study, research, experimentation, and application of new technology. This must be correct according to academic principles. To make the scripture cabinet durable and strong and able to be used for a long time.

The process of preserving palm leaf scripture cabinets with community participation in Sisaket Province consists of 6 activities for instilling in people in the community: (1) Palm Leaf Writing Storage Cabinet Awareness Activities (2) Palm Leaf Writing Storage Cabinet Learning Promotional Activities. (3) Organization Activities Palm Leaf Writing Cabinet Conservation Activities (4) Palm Leaf Writing Cabinet Activities to Support the Writing Conservation Budget. (5) Resources in the planning and development of the conservation of palm leaves writings participated in the decision-making Share the responsibility and (6) the procedure for the preservation of palm leaves writing storage cabinets. Therefore, community participation encourages community workers to participate in decision-making. Share the responsibility and work together to develop the temple and the community so that it will be known to the society forever.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกำเกำร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาจากพระวชิรสิทธิธาดา ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการทำวิจัย ให้คำแนะนำ และให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณพระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ. ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, รองศาสตราจารย์ ดร.กมลลาศ ภูวนาธิพงษ์ และรองศาสตราจารย์ ดร. อำนาจ บัวศิริ ที่เมตตาให้คำแนะนำและเป็นผู้ทำการวิพากษ์งานวิจัยของผู้วิจัยให้สมบูรณ์หน้าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกรูป/คนที่คอยแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในช่วงระยะเวลาในการทำวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณาจารย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ที่ให้ความสะดวกเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ในการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็ด้านเอกสาร และคำปรึกษาเพื่อการวิจัยในการสืบค้นเอกสารข้อมูลต่าง ๆ

ขออนุโมทนากับผู้ที่มีส่วนร่วมในการทำวิจัยในครั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็ครูปอาจารย์ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัย ให้ความสะดวกเรื่องที่พัก ที่อาศัยในขณะเดินทางไปเก็บข้อมูลในการสัมภาษณ์ คุณงามความดีและประโยชน์เหล่านี้ที่เกิดจากการทำวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องบรรณาการน้อมสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณมารดาบิดา บูชาคุณครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ขอแผ่คุณความดีเหล่านี้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้มีอุปการะคุณ และเพื่อนร่วมงานทุก ๆ ท่าน

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ

11 สิงหาคม 2567

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญรูปภาพ.....	ฅ
สารบัญแผนภาพ.....	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.3 ปัญหาการวิจัย.....	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	4
1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 ประวัติและความเป็นมาของตุ้มกั๊วโบลาน.....	7
2.1.1 ความเป็นมาของตุ้มกั๊วโบลานผ่านคำสอนทางพระพุทธศาสนา.....	9
2.1.2 ยุคสมัยของการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วโบลาน.....	11
2.1.3 การประยุกต์ใช้ตุ้มกั๊วโบลานในปัจจุบัน.....	18
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วโบลาน.....	19
2.2.1 ความเป็นมาเกี่ยวกับตุ้มกั๊วโบลาน.....	19
2.2.2 ลักษณะของตุ้มกั๊วโบลาน.....	24
2.2.3 ประเภทของตุ้มกั๊วโบลาน.....	27
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	36
2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	36
2.3.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม.....	40
2.3.3 รูปแบบการมีส่วนร่วม.....	43
2.3.4 กระบวนการการมีส่วนร่วม.....	47
2.3.5 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	51

2.3.6 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม.....	55
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน.....	58
2.4.1 ความหมายของเครือข่าย.....	58
2.4.2 การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน.....	60
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อชุมชน.....	62
2.5.1 ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญา.....	63
2.5.2 หลักการสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญา.....	64
2.5.3 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	67
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	69
2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	76
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	77
3.1 รูปแบบการวิจัย.....	77
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	79
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	80
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	81
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	82
3.6 สรุปกระบวนการวิจัย.....	83
บทที่ 4 ผลการวิจัย.....	84
4.1 ผลการวิเคราะห์ประวัติและความเป็นมาของตุ้มกำเภาโบราณ.....	84
4.1.1 รูปแบบตุ้มกำเภาโบราณ.....	86
4.1.2 ลักษณะของตุ้มกำเภาโบราณ.....	90
4.1.3 ประเภทของตุ้มกำเภาโบราณในจังหวัดศรีสะเกษ.....	96
4.2 ผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกำเภาโบราณโดยการมีส่วนร่วม ร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ.....	105
4.2.1 หลักการเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกำเภาโบราณ.....	105
4.2.2 กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	108
4.2.3 การเสริมสร้างเครือข่ายกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกำเภาโบราณ.....	118
4.3 องค์ความรู้จากการวิจัย.....	122

บทที่ 5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	124
5.1	สรุปผลการวิจัย.....	124
5.2	อภิปรายผล.....	127
5.3	ข้อเสนอแนะ.....	130
บรรณานุกรม.....		132
ภาคผนวก.....		142
ภาคผนวก ก	หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์.....	143
ภาคผนวก ข	แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์.....	145
ภาคผนวก ค	หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้ให้ข้อมูล.....	148
ภาคผนวก ง	รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	151
ภาคผนวก จ	การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	157
ภาคผนวก ฉ	ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	158
ภาคผนวก ช	บทความวิจัย.....	160
ประวัติผู้วิจัย.....		174

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่ 4.1	แสดงบานประตูและฝาตู้ ชาย-ขาว ของตู้คัมภีร์ใบลาน.....	92
รูปภาพที่ 4.2	แสดงเสาขอบตู้คัมภีร์ใบลาน.....	93
รูปภาพที่ 4.3	แสดงขาตู้คัมภีร์ใบลาน.....	94
รูปภาพที่ 4.4	แสดงเชิงตู้ของตู้คัมภีร์ใบลาน.....	95
รูปภาพที่ 4.5	แสดงตู้พระธรรม หรือตู้คัมภีร์ใบลานแบบขาคู่วัดเจ๊กโพธิพิฤกษ์.....	96
รูปภาพที่ 4.6	แสดงปราสาทกุตโบราณสถาน ณ วัดเจ๊กโพธิพิฤกษ์.....	97
รูปภาพที่ 4.7	แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดเจ๊กโพธิพิฤกษ์.....	98
รูปภาพที่ 4.8	แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดสำโรงใหญ่.....	99
รูปภาพที่ 4.9	แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดหลวงสุ่มังคลาราม.....	101
รูปภาพที่ 4.10	แสดงลายรดน้ำภาพจับบนตู้คัมภีร์ใบลานวัดหลวงสุ่มังคลาราม.....	103
รูปภาพที่ 4.11	แสดงตู้คัมภีร์ใบลานเลขที่ 59.1/2534 และ 59.2/2534 วัดหลวงสุ่มังคลาราม.....	104

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย.....	76
แผนภาพที่ 4.1 แสดงองค์ความรู้จากการวิจัย.....	122

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิจัยเล่มนี้ อ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย และพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีนั้น ใช้หมายถึงการระบุชื่อคัมภีร์และระบุเล่ม/ข้อ/หน้า ของพระไตรปิฎกเล่มนั้น ๆ เช่น ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย), ๙/๔๐๖-๔๔๓/๑๗๕-๑๙๖. หมายถึง ชุททกนิกาย มหานิบาตชาดกอรรถกถา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย) เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๔๐๖-๔๔๓ หน้าที่ ๑๗๕-๑๙๖. เป็นต้น อักษรย่อที่ใช้ในที่นี้ มีดังนี้

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย)	=ชุททกนิกาย มหานิบาตชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตู้พระธรรม คือ ตู้ไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทยโดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ จึงทำให้มีผู้นิยมเรียกตามชนิดของสี หรือตามวิธีการเขียนลวดลายว่า ตู้ลายทองบ้าง ตู้ลายรดน้ำบ้าง ตู้ดังกล่าวนี้โดยทั่วไปใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลาน และหนังสือที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของวัดต่าง ๆ ทั้งพระราชอาณาจักรมาแต่โบราณกาล จึงเรียกกันตามสิ่งที่เก็บอยู่ในตู้ว่า ตู้พระธรรม และถึงแม้ว่าต่อมาจะใช้เก็บรักษาสิ่งของอย่างอื่นภายในวัดที่มีใช้คัมภีร์ใบลาน ก็ยังคงนิยมเรียกตามอย่างที่เคยว่า ตู้พระธรรม ลวดลายอันอ่อนช้อยที่ปรากฏบนตู้พระไตรปิฎกเป็นงานศิลปะไทยของช่างศิลป์โบราณ อันเกิดจากขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่บ่มเพาะสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่สมัยที่ดินแดนแหลมทองแห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณต่าง ๆ ผสานสอดแทรกกับวิถีชีวิตแห่งไทยที่ผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติด้วย เป็นสังคมเกษตรกรรม และความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาช้านานจนก่อเกิดเป็นงานศิลปะที่มีรูปแบบเฉพาะ กลายเป็นความงามอย่างลงตัวทางสุนทรียภาพบนพื้นฐานวิถีแห่งไทย วิถีแห่งธรรมที่ยังคงความภาคภูมิใจของคนในชาติมาจนถึงปัจจุบัน¹ ศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะอันวิจิตร ด้วยแรงรักแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาอุทิศตนสร้างผลงานอันวิจิตรงดงามสะท้อนผ่านพุทธศิลป์ชั้นเลิศด้วยฝีมือชั้นครูของช่างหลายแขนงสำหรับงานประณีตศิลป์บนตู้พระไตรปิฎกหรือตู้พระธรรมนั้น เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของจิตรกรรมชั้นสูงที่เกี่ยวข้องกับศาสนวัตถุที่ปราศรัยผู้มีฝีมือช่างแต่โบราณบรรจงจำหลักเส้นสายที่งดงามและแหลมช้อย เพื่อบอกเล่าเรื่องราวคำสอนในพระพุทธศาสนาผ่านลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายรดน้ำ ลายกำมะลอ ลวดลายเหล่านี้ประดับตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของตู้ ตั้งแต่หัวเม็ดทรงมณฑป คือ ส่วนยอดด้านบนทั้งสี่มุมจรดเสาขาด้านล่างโดยพื้นที่หลักของลวดลาย คือ

¹ บุญเดือน ศรีวรพจน์, งามเกียรติจากตู้ลายรดน้ำ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, 2555), หน้า 64.

ด้านหน้าช่วงบานประตูซ้ายขวา ส่วนด้านหลังตู้และภายในตู้ส่วนที่เป็นชั้นสำหรับวางคัมภีร์นั้นไม่นิยมตกแต่งลวดลาย แต่ทำด้วยรักทึบ เช่น

“ตู้ลายทอง” เป็นคำที่มักใช้เรียกตู้พระไตรปิฎกที่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำ ลงรักปิดทองทั้งตู้ เป็นงานศิลปะไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น คือ เป็นภาพที่ใช้สีเพียง 2 สี คือ สีทองของทองคำและสีดำของยางรัก หรือบางครั้งเป็นสีทองบนพื้นหลังสีแดง ไม่ปรากฏหลักฐานระบุแน่ชัดว่าสังคมไทยเริ่มเขียนลายรดน้ำนี้ ขึ้นเมื่อใด แต่ถ้าหากพิจารณาลวดลายจากตู้พระธรรมที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และหอสมุดแห่งชาติ จะเห็นความแตกต่างของรูปแบบในเชิงช่างที่โดดเด่นสามารถระบุคุณสมบัติของงานศิลปะจากรูปแบบของลวดลายได้เป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์²

“ก้ามมะลอ” เป็นลายประณีตศิลป์อีกแขนงหนึ่งที่ปรากฏบนตู้พระธรรม “ลายก้ามมะลอ คือ ลายทองรดน้ำ แล้วเอารักผสมสีฝุ่นและชาดระบายผสมลงไปกับลายทองบนผนังที่ลงพื้นรักไว้ ทำให้เกิดภาพสวยงามมากมักนิยมทำกับตู้พระไตรปิฎกและเครื่องใช้ไม้สอยเล็ก ๆ เช่น ตะลุ่มและพาน เป็นต้น” สันนิษฐานว่า ลายก้ามมะลอมีมาตั้งแต่ครั้งปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยรับอิทธิพลจากศิลปะจีน สาเหตุที่ทำให้ลายก้ามมะลอเป็นที่ยอมรับอาจเป็นเพราะแต่เดิมคนไทยรู้จักเพียงลายรดน้ำที่มีเพียงสีทองบนพื้นสีดำหรือแดงแต่เพียงอย่างเดียว จึงนำจิตรกรรมจีนที่สีสันหลากหลายแปลกตามาประยุกต์ตามอุดมคติไทย ลวดลายประดิษฐ์ตามอย่างแบบจีนแบบเดิม เช่น ภาพเขี้ยวทาง ยืนบนสิงโตจีน ลายดอกโบตั๋น ได้รับการพัฒนาผสมผสานตามอุดมคติแบบไทย อาทิ ภาพกิงรา กิงรี ตัวนรสิงห์ ลวดลายกระหนก เปลวหางกิงรี ดังที่ปรากฏอยู่บนตู้พระธรรม เป็นต้น³

“ตู้ลายรดน้ำฝีมือครูวัดเชิงหวาย” ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะชั้นเอกที่เลิศล้ำวิจิตรด้วยฝีมือชั้นครูของสกุลช่างวัดเชิงหวายที่มีชื่อเสียงในสมัยอยุธยา นอกจากลายเส้นที่คมชัดและความพลิ้วไหวของปลายลวดลายกระหนกประดุกเปลวเพลิงแล้ว ช่างฝีมือยังได้สอดแทรกภาพสัตว์ เช่น นกกระรอก ผีเสื้อ ที่ดูมีชีวิตเคลื่อนไหวอย่างเป็นธรรมชาติไว้ในลวดลายที่สอดคล้องกลมกลืนไปกับความพลิ้วไหวของลายกระหนกได้อย่างลงตัว บ่งบอกถึงอัจฉริยภาพเชิงช่างของครูศิลป์แต่โบราณ อีกทั้งในด้านองค์ประกอบและช่องไฟยังถือเป็นต้นแบบให้แก่งานลายรดน้ำในยุคต่อ ๆ มาอีกด้วย ปัจจุบันตู้ลายรดน้ำฝีมือครูวัดเชิงหวายจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จำนวน 2 ตู้ โดยตู้แรกเป็นตู้ฐานสิงห์ตกแต่งด้วยลวดลายกระหนกเปลวเครือเถา ส่วนตู้ที่สองตกแต่งด้วยลายกระหนกวง⁴

² คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, **ช่างสิบหมู่**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549), หน้า 65.

³ กรมศิลปากร, **โครงการจัดการความรู้ของกรมศิลปากร**, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2554), หน้า 65.

⁴ อภิวัฒน์ อุดลยพิเชษฐ, **ลายรดน้ำ**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2555), หน้า 67.

ตู้พระธรรมหรือตู้คัมภีร์โบราณในจังหวัดศรีสะเกษ จะมีอยู่หลายแห่งที่โดดเด่น และมีกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน กล่าวคือ ตู้พระธรรมวัดเจ็กโพธิ์พุกข์ ตู้พระธรรมของวัดเจ็กโพธิ์พุกข์ เป็นงานศิลปะฝีมือที่สวยงามมาก ตู้พระธรรมลายรดน้ำมีขนาด 1.58 เมตร กว้าง 0.64 เมตร ยาว 0.93 เมตร บานประตูเขียนลายกนกเปลว ด้านข้างทั้งสองเขียนลวดลายพันธุ์ไม้ ลวดลายที่เขียนขึ้นมีภาพเล่าเรื่องประกอบทุกด้าน ลักษณะลวดลายของตู้พระธรรมนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางอยู่มาก ถึงแม้จะมีสอดแทรกลายพื้นเมืองอยู่บ้านก็ตาม ลายกรอบบานประตูดอกไม้ คล้ายดอก พุดตานและชาตู่ ซึ่งมีลักษณะแบบจีนนิยมทำกันอย่างแพร่หลาย ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงสันนิษฐานได้ว่า ตู้พระธรรมนี้มีอายุได้ 100 ปี มาแล้ว หรือในราวต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตู้พระธรรมนี้อยู่ในวัดเจ็กโพธิ์ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งตั้งอยู่ริมถนนศรีสะเกษ-ขุขันธ์ ก่อนเข้าสู่อำเภอเมืองขุขันธ์ ตู้พระธรรมวัดสำโรงใหญ่ ตู้พระธรรมวัดสำโรงใหญ่ เป็นศิลปะแบบพื้นเมืองอีสาน เก็บรักษาอยู่ในวัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย ลักษณะของตู้พระธรรม สลักลวดลายอย่างง่าย ๆ เฉพาะที่ชอบแล้ว ปิดทองที่บส่วนอีกตู้หนึ่งมีภาพเขียนแบบจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา และภาพเกี่ยวเนื่องกับเรื่องรามเกียรติ์ เข้าใจว่า ตู้พระธรรมวัดสำโรงใหญ่ มีอายุในสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือเกือบ 200 ปี มาแล้ว ตู้พระธรรมเป็นที่เก็บพระธรรม คัมภีร์ ที่สำคัญทางพุทธศาสนาของคนโบราณที่เก็บไว้ตามวัดวาอาราม ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าทางศาสนา รวมถึงตำราต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้ศึกษาร่ำเรียนพระธรรมวินัย สมัยโบราณนิยมเก็บตู้พระธรรมไว้ที่หอไตรของวัด นิยมสร้างไว้กลางสระน้ำเพื่อป้องกันปลวกและแมลงมากัดกินโบราณ ซึ่งเป็นวัสดุสำคัญที่ใช้จารึกอักษรของคนโบราณ ความชื้นจากน้ำรอบ ๆ หอไตรจะช่วยรักษาโบราณไม่ให้กรอบแตกง่าย ลวดลายตู้พระธรรมส่วนใหญ่เขียนด้วย “ลายรดน้ำ” คือ ลักษณะลวดลายเป็นสีทองบนพื้นสีดำ ที่ทำพื้นด้วยยางรัก ส่วนสีทองใช้เทคนิคการเซ็ตรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลว⁵

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยจะได้ทำการสืบค้น รวบรวมจัดหมวดหมู่ อนุรักษ์ และถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาที่บันทึกในตู้คัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง เพื่อเป็นการจัดการกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณและส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์จากตู้คัมภีร์โบราณ เพื่อส่งเสริมการต่อยอดความรู้ไปสู่การปริวรรตตู้คัมภีร์โบราณให้สามารถถอดองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่า ด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการจัดการ

⁵ สุรัชย์ ศรีใส, ตู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี, (อุบลราชธานี: เอกอาร์ทการพิมพ์, 2561),

ทรัพยากรวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ การรักษา ความรู้ที่มีอยู่มิให้สูญหายไปจากความทรงจำ และการเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะผู้คัมภีร์โบราณต่าง ๆ ไว้ได้ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างโอกาสสร้างพื้นที่และสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าในด้านองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกบันทึกไว้ในผู้คัมภีร์โบราณ โดยมีการวิเคราะห์ คัดเลือกภูมิปัญญาที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณ มีความเหมาะสมแก่การเผยแพร่ สร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสัมมนาการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณ และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดศรีสะเกษต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษากระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มีการรวบรวมองค์ความรู้และจัดทำฐานข้อมูลตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงานสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และสังคม เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ ให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของผู้คัมภีร์โบราณ
- 1.2.2 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

1.3 ปัญหาการวิจัย

- 1.3.1 ประวัติและความเป็นมาของผู้คัมภีร์โบราณ มีประวัติและความเป็นมาอย่างไร
- 1.3.2 กระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มีการเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณอย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.4.1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ในการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และในขณะระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ทำการศึกษา ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ จากห้องสมุด จากเว็บไซต์ จากเอกสารตำรา สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ตลอดจนข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

1.4.1.2 เก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลเชิงกายภาพใช้วิธีสังเกตการณ์โดยใช้แบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและสภาพแวดล้อมทั่วไป และแบบสังเกตการณ์ชนิดมีส่วนร่วม ในกรณีที่เขาไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง

1.4.1.3 รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง สำหรับข้อมูลพื้นฐาน ในการเก็บข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละสถานการณ์ในการหาข้อสรุปหรือแนวทางการปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

1.4.2 ขอบเขตด้านเวลา

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามทั้งสิ้น 1 ปี คือตั้งแต่วันที่ 1 เดือนตุลาคม ปีพ.ศ. 2566 ถึงวันที่ 30 เดือน กันยายน พ.ศ. 2567

1.4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง เพื่อให้ได้พื้นที่ที่มีลักษณะสอดคล้องกับงานวิจัยที่ศึกษา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีรูปแบบทางกายภาพของการผสมผสานความคิด ความรู้ และภูมิปัญญาสมัยใหม่ โดยผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ทำการศึกษา ประกอบด้วย (1) วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ (2) วัดหลวงสุ่มังคลาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ (3) วัดเจ็กโพธิพุกษ อำเภออุษันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 30 รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกับการวิจัยไปด้วย

1.4.4 ขอบเขตด้านแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัย ประกอบด้วย

1. ประวัติและความเป็นมาของตุ้มกั๊วไบลาน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วไบลาน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน
5. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อชุมชน

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

กระบวนการ หมายถึง กิจกรรมหรือกลุ่มของกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันในการแปลงปัจจัยนำเข้า (input) ให้กลายเป็นผลที่คาดหวัง (output) เกี่ยวกับการดำรงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้คงสภาพที่ดีไว้โดยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสูญเสีย และการทำลายน้อยที่สุด ทั้งนี้รวมถึงการหาแนวทางแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการหาแนวทางป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดเก็บ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การรวบรวมบันทึกให้เป็นหมวดหมู่ หรือการรวบรวมตำราทางพระพุทธศาสนาและจารีตวัฒนธรรมชุมชนทั้งที่ทำจากใบลาน หรือวัสดุอย่างอื่น เพื่อความสะดวกแก่การสืบค้นและส่งเสริมการเรียนรู้ที่เหมาะสมแก่ยุคสมัย ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากวัดในจังหวัดศรีสะเกษที่มีกระบวนการจัดการบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การลงทะเบียน เป็นต้น

ตู้คัมภีร์ใบลาน หมายถึง ตู้คัมภีร์โบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทย โดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ จึงทำให้มีผู้นิยมเรียกตามชนิดของสี หรือตามวิธีการเขียนลวดลายว่า ตู้ลายทองบ้าง ตู้ลายรดน้ำบ้าง ตู้ดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลาน และหนังสือที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของวัดต่าง ๆ ดังนี้ ตู้คัมภีร์ใบลานจึงเป็นที่เก็บไว้ใช้สำหรับเก็บรักษาตู้คัมภีร์ใบลาน เพื่อสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนร่วมมือกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบช่วยเหลือกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างบุคคลหรือของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินงาน ดำเนินกิจกรรม เกิดการพัฒนา อนุรักษ์ และเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาชุมชน จึงส่งผลให้การดำเนินงานหรือดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้หรือโครงการที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือหลายองค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้ เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์ใบลาน

1.6.2 ได้เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

1.6.3 ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของชุมชนด้วยการศึกษาจากการพัฒนาและเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ และเป็นแนวทางให้หน่วยงานต่าง ๆ นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตุ้มกำเริหรือเรียกอีกอย่างว่าหีบพระธรรม เป็นเครื่องใช้สอยจำพวกหนึ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศไว้ในพระพุทธศาสนา มีรูปทรงและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันไปเป็นหลายประเภทตามวิถีของพระสงฆ์สาวก ซึ่งเป็นผู้ศึกษาและเผยแผ่พระธรรมภายในวัดวาอารามต่าง ๆ จึงมีหอพระไตรปิฎกเก็บรักษาพระธรรม คัมภีร์ ใส่ในตุ้มหรือหีบพระธรรม รักษาไว้เป็นส่วนของวัด และใช้ในพิธีกรรมอันปฏิบัติอยู่ของหมู่สงฆ์ รวมถึงประเพณี พิธีกรรมอันเนื่องกับขมาวาส จำแนกได้เป็นหลายประเภท เช่น ตุ้มพระธรรม ตุ้มพระไตรปิฎก หีบพระธรรม หีบหนังสือสวด หีบหนังสือเทศน์ เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ดังนี้

- 2.1 ประวัติและความเป็นมาของตุ้มกำเริใบลาน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกำเริใบลาน
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาที่มีต่อคนในชุมชน
- 2.6 สรุป
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ประวัติและความเป็นมาของตุ้มกำเริใบลาน

หากเริ่มต้นเล่าประวัติศาสตร์ของศรีสะเกษตามแนวทางของประวัติศาสตร์ กระแสหลักมักเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงบริบทการรับรู้ต่อศรีสะเกษในฐานะพื้นที่เก่าแก่ในวัฒนธรรมขอม กล่าวคือจังหวัดศรีสะเกษ เป็นเมืองโบราณตั้งแต่สมัยขอม จะเห็นได้จากโบราณสถานสมัยขอมที่ยังปรากฏอยู่แต่ต่อมาขอมได้เสื่อมอำนาจลงในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวไทยพื้นเมืองที่เรียกตัวเองว่า “กวย” หรือ “กวย” ได้อพยพข้ามลำน้ำโขงมาสู่ฝั่งขวาประมาณ พ.ศ. 2256 และได้แยกย้ายกันออกไป 6 กลุ่ม กลุ่มที่มี “ตากะจะ” และ “เซียงขัน” ได้มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโคกลำดวนและมีพัฒนาการเรื่อยมาและสัมพันธ์กับบริบทของกลุ่มชนสี่เผ่าจนกลายเป็นจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน ซึ่งมีเรื่องราวความเป็นมาที่น่าสนใจเกี่ยวกับการรวบรวมคัมภีร์ใบลานผ่านการเก็บรวบรวมไว้ในตุ้มกำเริใบลานหรือเรียกอีกอย่างว่า “ตุ้มพระธรรม” ซึ่งมีประวัติความเป็นมา ดังนี้

2.1.1 ความเป็นมาของตู้คัมภีร์ใบลานผ่านคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ตู้พระธรรมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตู้คัมภีร์ใบลาน” เป็นสิ่งสำคัญในจังหวัดศรีสะเกษ ที่คนศรีสะเกษให้ความสำคัญและเป็นตู้ที่เก็บพระธรรม คัมภีร์ ที่สำคัญทางศาสนาของคณาจารย์ที่เก็บไว้ตามวัดวาอาราม ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าทางศาสนาที่ตนนับถือ รวมถึงตำราต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้ศึกษาร่ำเรียนพระธรรมวินัย สมัยโบราณนิยมเก็บตู้พระธรรมไว้ที่หอไตรของวัด นิยมสร้างไว้กลางสระน้ำเพื่อป้องกันปลวกและแมลงมากัดกินใบลาน ซึ่งเป็นวัสดุสำคัญที่ใช้จารึกอักษรของคนโบราณ ความชื้นจากน้ำรอบ ๆ หอไตรจะช่วยรักษาใบลานไม่ให้กรอบแตกง่าย ลวดลายตู้พระธรรมส่วนใหญ่นิยมเขียนด้วย “ลายรดน้ำ” คือ ลักษณะลวดลายเป็นสีทองบนพื้นสีดำ ที่ทำพื้นด้วยยางรัก ส่วนสีทองใช้เทคนิคการเซ็ดรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลว ตู้พระธรรมยังพบเทคนิคการปิดทองลายฉลุ เทคนิคการปิดทองลายชุด การปิดทองทึบและการกระหนะรักปั้นลายปิดทอง ส่วนลวดลายที่เขียนเป็นลายกระหนกเครือเถา สอดแทรกเนื้อหาเรื่องราวทางพุทธศาสนา รามเกียรติ์ และวรรณกรรมท้องถิ่น¹ หากกล่าวถึงตู้คัมภีร์ใบลาน คนจำนวนมากอาจไม่คุ้นเคยมาก่อน แต่ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว² การสืบทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคแรกมีจุดเริ่มต้นจากการสวดทรงจำของเหล่าพุทธสาวก ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ จนกาลผ่านมาถึงประมาณปี พ.ศ. 400 เศษ ในสมัยพระเจ้าวิภูคามินิอภัย แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงครามหากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก³ ตู้คัมภีร์ใบลานเองก็เช่นกันเป็นสิ่งที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรม การสร้างหรือจารลานนั้น เป็นสิ่งที่บุรุษผู้บวชเรียนทั้งหลายจะต้องยึดถือปฏิบัติ เนื่องจากเป็นการสืบทอดคำสอน ปัจจุบันตู้คัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการอนุรักษ์และเก็บรักษาไว้ในหลายวัดทั่วประเทศ แต่บางแห่งก็ไม่ได้รับการดูแลจนถูกทำลายและสูญหายไปตามกาลเวลา⁴ ซึ่งตู้คัมภีร์ใบลานเหล่านี้ถือเป็น

¹ สุรชัย ศรีใส, **ตู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี**, (อุบลราชธานี: ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2561), หน้า 6.

² พิพัฒน์ ประเสริฐสังข์, เลอสันต์ ฤทธิจันทร์ และศรัณญา มณีทอง, “การจัดระบบและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยบูรณาการกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในจังหวัดบุรีรัมย์”, **วิจิตรวรรณสาร**, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม 2564): 119.

³ สมชาย นิลอาธิ, **โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ**, (มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2555), หน้า 30-15.

⁴ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, **ต้นฉบับมรดกทางวัฒนธรรมของวัดสูงเม่นจังหวัดแพร่**, (แพร่: อุตสาหกรรมไทยการพิมพ์, 2558), หน้า 15-17.

มรดกทางวัฒนธรรมตลอดจนเป็นที่ตั้งที่ใช้เก็บเอกสารชั้นต้นที่มีความสำคัญต่อแวดวงวิชาการด้าน วัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากในอดีตมีการบันทึกความรู้ ความคิด วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม บทสวด ตำรายา วิถีชีวิต และการสร้างสรรค์ของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งจะบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ โดยใช้ ตัวอักษรที่สืบทอดและใช้ในวัฒนธรรมของตน ตัวอย่าง เช่น อักษรขอม อักษรธรรม อักษรไทยน้อย องค์ความรู้ที่หลากหลายสามารถจำแนกสาระความรู้ที่บันทึกลงในใบลานได้หลายหมวดหมู่

ในอดีตที่ผ่านมา “วัด” เป็นศูนย์กลางสำคัญในการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เพื่อศึกษา สรรพวิชาต่าง ๆ และมีการฝึกจารใบลานในหมู่สามเณรหรือพระที่ทำการบวชเรียน เพื่อให้สามารถ บันทึกและคัดลอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ยังมีหมอยาเป็นผู้รักษาและสืบทอดเรื่องราวเกี่ยวกับ ตำรายาพื้นบ้านทั้งหลาย หมอธรรมเป็นผู้รักษาและสืบทอดเกี่ยวกับจารีต ครรลองคลองธรรม การประพฤติปฏิบัติโดยรวบรวมใบลานเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่ควรของบุคคลด้านต่าง ๆ โดยมีใบลาน เกี่ยวกับโคลกหรือ “โสก” และคาถาต่าง ๆ ประกอบพิธีเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนบันทึกเรื่องราวที่สำคัญลงในใบลานเพื่อป้องกันการหลงลืม และสามารถ เก็บข้อมูลไว้ให้ลูกหลานสืบทอดได้

ชาวอีสานมีระบบการสืบสานวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์และความรู้ที่สั่งสมจากบรรพชนที่น่าสนใจและมีคุณค่าอย่างยิ่ง คือ การจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงในใบลาน ที่รู้จักกันทั่วไปว่า “หนังสือก้อม” ในการจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ลงไว้บนใบลานนิยมใช้อักษรธรรม สำหรับเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ บทสวดในพิธีกรรมและคาถาอาคม และใช้อักษรไทยน้อยในเรื่อง เกี่ยวกับกฎหมาย โคลง กาพย์ ร่าย ร้อยแก้ว คำสอนต่าง ๆ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยอีสาน ผสมคำ บาลีสันสกฤต กล่าวโดยในสารประโยชน์ หนังสือก้อมเป็นจุดดั่งคลังความรู้และภูมิปัญญาอัน หลากหลายที่ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างไว้เพื่อเป็นเครื่องมือการดำรงชีวิตตามโครงสร้างและหน้าที่ทาง สังคม หมู่บ้าน เช่น ความเชื่อ จารีต ประเพณี การรักษาโรค การปกครอง และเศรษฐกิจ หนังสือ เหล่านี้ได้รับการเก็บรักษาและนำไปใช้สืบทอดมา แต่ปัจจุบันจึงเป็นหนังสือสำคัญของคนอีสานที่มี ส่วนในการบันทึกและปลูกฝังทัศนคติของปราชญ์ชาวบ้านไว้เป็นอย่างดี⁵

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมากระแสการตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้กลับมาอีก ครั้งโดยสถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับอุดมศึกษาตื่นตัวในการอนุรักษ์คุ้มครอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นส่วนสำคัญในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน มีการค้นคว้ารวบรวม จัดหมวดหมู่ทำบัญชี ปริวรรต วิเคราะห์วิจัย แต่ยังไม่มากและต่อเนื่องเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดทางบุคลากร ขาดแคลน ผู้มีความสามารถในการอ่านปริวรรตคัมภีร์ใบลาน ส่งผลทำให้นักวิชาการและผู้สนใจทั้งชาวไทยและ

⁵ นาดกลาง, ภูมิปัญญาอีสาน (ฉบับที่ 2), (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544), หน้า 47-48.

ชาวต่างประเทศที่ต้องการศึกษาขาดแหล่งข้อมูลในการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และที่ผู้เก็บคัมภีร์ใบลานยังมีน้อย ทำให้การเก็บข้อมูลกระจายและบางส่วนสูญหายไป ถึงแม้จะมีการขึ้นทะเบียนไว้บ้างก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นเจ้าของไม่สามารถอ่านได้และไม่เห็นความสำคัญของคัมภีร์ใบลาน ตลอดจนคนรุ่นหลังไม่ได้รับการปลูกฝังและตระหนักรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับคุณค่า การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรม มีกระบวนการอนุรักษ์ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างศรัทธา 2) การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน 3) การปฏิบัติการอนุรักษ์ 4) การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน และ 5) การเผยแพร่สู่ความยั่งยืน⁶

กล่าวได้ว่า นอกจากการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยการจัดระบบแบ่งหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานแล้ว กระบวนการขั้นตอนที่สำคัญอีกประการซึ่งจะต้องทำควบคู่กันไปเพื่อที่จะสามารถอนุรักษ์และยืดอายุของคัมภีร์ใบลาน ก็คือ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยความรู้ทางเคมี นำสารเคมีบางชนิดมาช่วยยืดอายุของคัมภีร์ใบลานไม่ให้ผุพังง่าย หรือป้องกันไม่ให้หมึกที่ใช้ในการจารึกนั้นลบบอกง่าย เนื่องจากเอกสารใบลานเคยผ่านการใช้งานมาเป็นเวลานาน การชำรุดทรุดโทรมจึงปรากฏขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ใบลานขาดหาย ผุพัง กรอบเปราะ ฉีกขาด มีร่องรอยของแมลงกัดกินและมีเชื้อราสีของใบลานเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นต้น ส่วนคัมภีร์ใบลานที่ยังมีสภาพดีอยู่ก็มักมีแนวโน้มที่จะชำรุดเสื่อมสภาพลงทุกขณะ หากมีการเก็บรักษาหรือใช้งานไม่ถูกต้อง ความชำรุดดังกล่าวอาจเกิดจากตัวคัมภีร์ใบลานเองหรือถูกหยิบจับใช้สอย การเก็บไม่ถูกวิธี หรือจากสัตว์และแมลง ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมอันเกิดตามธรรมชาติ เนื่องจากใบลานเป็นอินทรีย์วัตถุที่ไม่คงทนต่อสภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุดเสียหายได้ง่าย ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นคัมภีร์ใบลานในใช้เก็บคัมภีร์ใบลานจึงต้องการการดูแลรักษาด้วยวิธีการที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักวิชาการ

2.1.2 ยุคสมัยของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

คู่พระธรรมเป็นงานศิลปกรรมไทยที่รังสรรค์ขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่วัดสำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก คู่พระธรรมมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยศิลปะลายไทยที่ช่างไทยบรรจงเขียนตกแต่งดูมีความอ่อนช้อย และงดงามไม่ซ้ำกัน

⁶ พระมหาฉัตรเทพ พุทธิชาโต, “รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี”, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 648.

ศิลปกรรมชิ้นเยี่ยมส่วนหนึ่งได้รับการอนุรักษ์ เก็บรวบรวมไว้และหลงเหลือมาให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชม
ฝีมืออันละเอียดอ่อน

ตู้พระธรรมมักเป็นตู้ลายรดน้ำ เกิดจากการเขียนน้ำยาและปิดทองรดน้ำ ลวดลายหรือ
รูปภาพที่ได้จะมีเพียงสีทองเหลืองอร่ามบนพื้นรักสีดำทึบ จึงนิยมเรียก ตู้พระธรรมลายรดน้ำ
ลวดลายที่นิยมตกแต่งตู้ มีทั้งลายกนกต่าง ๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายดอกพุดตานเถา ลายดอก
เบญจมาศ หรือเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพรามเกียรติ์ ภาพที่เกี่ยวข้อง
พระพุทธศาสนา หรือภาพสัตว์หิมพานต์ที่ช่างสร้างสรรค์ตามจินตนาการ

ตู้พระธรรม เป็นลักษณะสำคัญของตู้ไทยโบราณที่ปรากฏมีมาและนักปราชญ์
ราชบัณฑิตได้กำหนดอายุและแบ่งสมัยของศิลปตู้ไทยโบราณโดยแบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา
สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

1) สมัยอยุธยา

สมัยอยุธยามีการแบ่งองค์ประกอบภาพหรือการออกลายตามความพอใจของช่าง มิได้มี
กฎหรือแบบแผน มีอิสระในการออกลายอย่างเต็มที่ ลักษณะของลายกระหนกเป็นไปในแบบอิสระ
จังหวะและรายละเอียดไม่ซ้ำแบบกัน แม้จะอยู่ในโครงสร้างของลายลักษณะเดียวกัน ชื่อของลาย
กระหนกมีขนาดใหญ่แต่มีรายละเอียดแทรกงดงามไม่ซ้ำกัน เส้นอ่อนไหวพลิ้วสะบัดปลายแหลมตัว
ปลายขึ้นพองามได้สัดส่วนอารมณ์คล้ายเปลวเพลิง มีความคมและอ่อนหวานแต่เการะยิบระยับ
เคลื่อนไหวมากพลิ้วสู้เบื้องบนอย่างมีอิสระ⁷ ตู้พระธรรมสมัยอยุธยา ศิลปินนิยมสร้างตู้พระธรรมใน
แบบของตู้ชาห์มู ตู้ชาห์มูมีลั่นชั๊ก ตู้เท่าสิงห์ ตู้เท่าสิงห์มีลั่นชั๊ก และตู้ฐานสิงห์⁸ ตู้พระธรรมสมัยอยุธยา
สามารถกำหนดอายุสมัยได้จากลักษณะเฉพาะของลวดลาย ลักษณะสำคัญที่ใช้เป็นข้อสังเกตเพื่อแยก
สมัยของลายไทย คือ ความอ่อนช้อยของเส้น โดยเฉพาะปลายเส้นกระหนก หากเป็นลวดลายสมัย
อยุธยา จะดูอ่อนช้อย สะบัดปลายพลิ้ว เหมือนเปลวไฟต้องลม การเขียนลายไม่ว่าจะเป็นการออกลาย
หรือออกเถา ช่างสมัยอยุธยามักแสดงความรู้ความสามารถให้เห็นเด่นชัด กล่าวที่จะเขียนภาพและ
ลวดลายอย่างมั่นใจ มีอิสระ โดยไม่ต้องใช้ต้นแบบหรือต้นร่าง ด้วยเหตุนี้ ลวดลาย และองค์ประกอบ
ลาย ในแต่ละด้านของตู้พระธรรมสมัยอยุธยาตู้หนึ่ง ๆ จึงมีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยเฉพาะ

⁷ ศิลปะลายรดน้ำ, ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://lairodnamart.blogspot.com/2020/05/blog-post_28.html [5 ธันวาคม 2566].

⁸ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, ตู้ไทยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2521), หน้า 14.

เถากระหนกมักเริ่มต้นจากขอบล่างของตุ่มงยอตปลิวขึ้นสู่เบื้องบน ทำให้ดูอ่อนช้อยได้สัดส่วนกลมกลืน และงดงามอย่างยิ่ง⁹

2) สมัยธนบุรี

ในสมัยธนบุรีเป็นช่วงระยะเวลาที่คาบเกี่ยวสืบเนื่องของอิทธิพลช่างฝีมือสมัยอยุธยา อาจจะเป็นช่างที่ในสมัยอยุธยาเมื่ออายุสืบต่อมา ฝีมือการเขียนลายในสมัยธนบุรีละม้ายคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยามาก แม้จะด้อยฝีมือเพียงเล็กน้อยก็ตาม ลายในสมัยธนบุรีลายกระหนกตัวลายเหยียดออกเล็กน้อย ปลายกนกพุ่งขึ้นสู่เบื้องบน เปลวกระหนกแตกเถาน้อยกว่าสมัยอยุธยา¹⁰ ตุ้มพระธรรมสมัยธนบุรี ศิลปินนิยมสร้างตู้ไทยโบราณในแบบของตู้ขำหมู ซึ่งมี 4 ตู้ด้วยกัน¹¹ มีลักษณะเป็นตู้ลายรดน้ำ ปลายเส้นกระหนกจะดูแข็งขึ้นเล็กน้อย มีความพิถีพิถันในการเขียนลายมีน้อยกว่าสมัยอยุธยา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นฟื้นฟูให้เข้าสู่ภาวะปกติ หลังจากสิ้นสุดสมัยอยุธยาและการสงครามเริ่มลดน้อยลง

3) สมัยสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์ จะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ ระยะเวลาแรกเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ไปจนถึงรัชกาลที่ 3 และช่วงที่สองเริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ระยะเวลาแรก เป็นผลงานที่สร้างขึ้นระหว่างที่มีการฟื้นฟูพระนคร โดยยังคงยึดรูปแบบและกรรมวิธีดั้งเดิมที่มีมาแต่สมัยอยุธยา ลายกระหนกออกแบบให้แตกเถาน้อยกว่าสมัยอยุธยา เหมือนถูกบังคับให้อยู่ในกรอบจึงทำให้ดูค่อนข้างขาดความเป็นอิสระ และอารมณ์ของลายเส้นดูค่อนข้างจะนิ่งไม่เคลื่อนไหว กระหนกสมัยรัตนโกสินทร์รูปทรงดูเล็กและสั้นอ้วนและป้อม ช่องว่างระหว่างตัวกนกมีความถี่มาก ทำให้แน่นเหมือนกับว่าเส้นกนกอยู่ในกรอบคล้าย ๆ กับเป็นแผง นิยมทำเถาของกนกจากขอบล่างของตุ่มงยอตกนกขึ้นไปจรดหรือเกือบจรดขอบบนของตู้ด้านซ้ายและขวา การออกแบบเถาอยู่ในรูปแบบเดียวกัน ก็เป็นความงามอีกลักษณะหนึ่งของลายในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะยึดเอาแบบของสมัยอยุธยาเป็นแบบครูแต่กำหนดกรอบให้มีแบบแผนมากขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้รับความอิทธิพลศิลปะจีนเข้ามาผสมผสาน ทำให้คุณค่าเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัวลดลงไป หากแต่ส่วนใหญ่โดยรวมก็ยังคงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปมากนัก ลวดลายที่ใช้ตกแต่งนั้นใช้ลวดลายพันธุ์พฤกษา

⁹ กรมศิลปากร, “ตู้ไทยโบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.finearts.go.th/main/view/26770- =7>, [4 ธันวาคม 2566].

¹⁰ ศิลปะลายรดน้ำ, ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://lairodamart.blogspot.com/2020/05/blog-post_28.html [5 ธันวาคม 2566].

¹¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, ตู้ไทยโบราณ, หน้า 14.

ลายดอกพุดตานแบบจีนตกแต่งพื้นที่แทน ผสมผสานภาพคนและสัตว์ได้อย่างกลมกลืน ลวดลายธรรมชาตินี้ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางเล่าเรื่อง และใช้ภาพชาดกตามประเพณีนิยมมากขึ้น

ระยะที่สอง เริ่มตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ศิลปะไทยส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามอิทธิพลตะวันตก ซึ่งเข้ามามีบทบาทในช่วงเวลานี้ ศิลปะลายรดน้ำเนื้อหอยังคงคิดดั้งเดิมแต่รูปแบบมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยผสมรูปแบบการตกแต่งภาพทัศนวิสัยมุมมองแบบตะวันตกเข้ามาเพิ่มเติม ภาพบุคคลท่วงท่าดูกระด้างไม่แสดงความรู้สึกเคลื่อนไหวชีวิตชีวา ทำให้ขาดคุณลักษณะเฉพาะของศิลปะไทยไป

ตู้พระธรรมสมัยในสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมทำตู้ออกมาทั้ง 6 ประเภท¹² ช่างนิยมสร้างงานศิลปะที่มีแบบอย่าง หรือมีต้นแบบที่ร่างไว้ เพื่อเป็นแบบฉบับสำหรับการเขียนลาย จึงทำให้ลวดลายของตู้พระธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะลายกระหนก มีลักษณะเหมือนกันตลอดทั้งตู้ ปลายเส้นกระหนกดูแข็ง จนดูเหมือนกับว่าลากปลายเส้นออกไปตรง ๆ เท่านั้น ซึ่งทำให้ดูเหมือนกับว่าถูกบังคับให้เขียนลายอย่างเดียวกัน นอกจากนั้น ปลายเส้นกระหนกก็ไม่อ่อนช้อยเหมือนสมัยอยุธยา ลักษณะโดยรวมของลวดลายจึงดูค่อนข้างแข็งกระด้าง ขาดความเป็นอิสระในตัวเอง แม้กระนั้น ก็ยังให้ความรู้สึกกว้างดงามติดตาตรึงใจอีก¹³ ตู้พระธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นยุคที่ช่างนิยมสร้างงานศิลปะที่มีแบบอย่างเพื่อเป็นแบบฉบับสำหรับการเขียนลาย ทำให้ลวดลายมักเป็นลายเดียวกันตลอดทั้งตู้ โดยเฉพาะลายกนก นิยมทำเถาของกนกยาวจากขอบล่างของตู้พุ่งเถากนกขึ้นไปจรดขอบบนของตู้ ตัวกนกอ้วนสั้น มีความอ่อนช้อย ช่องว่างระหว่างตัวกนกมีความถี่มากกว่าศิลปะอยุธยา เป็นความงามที่มีลักษณะเฉพาะของลายกนกในสมัยรัตนโกสินทร์ ภายในตู้มีชั้นไม้สำหรับวางคัมภีร์โบราณประมาณ 3 ชั้น ขอบตู้ด้านบนและด้านล่างตกแต่งลวดลาย ขาตู้มีหลายประเภท อาทิ ตู้ขาหมู ตู้ขาหมูมีลิ้นชัก ตู้เท้าสิงห์ ตู้เท้าสิงห์มีลิ้นชัก ตู้ฐานสิงห์ ตู้เท้าคู่ โดยเฉพาะตู้เท้าคู่ ขาตู้ประเภทนี้นิยมทำสมัยรัตนโกสินทร์

ศิลปะไทยที่พัฒนามาตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงยุคสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ยังคงมีความเป็นชาติและมีจิตวิญญาณความเป็นไทยที่ยังร่วมกับศิลปะต่าง ๆ ที่เข้ามาในชาติ และดำรงความเป็นเอกลักษณ์ในรูปแบบลวดลายได้เสมอมา แต่หลังจากยุคสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าแล้ว ศิลปินก็ถูกครอบงำโดยศิลปะรูปแบบสังคมนิยมเหมือนจริงของ

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

¹³ นิยะดา ทาสุคนธ์, **ตู้ไทยโบราณ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2539, หน้า 15.

ฝรั่ง จวบมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ลวดลายต่าง ๆ ที่เคยเป็นศิลปะและจิตวิญญาณที่ดำรงมาได้ กลายเป็นเพียงแค่ส่วนประกอบของสิ่งที่อ้างถึงว่าเป็นไทยให้เห็นในปัจจุบันเพียงเท่านั้นเอง¹⁴

ตู้พระธรรมลายรดน้ำที่จัดว่ามีความงดงามเป็นเอก คือ ตู้ที่สร้างขึ้นในของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์ สมัยอยุธยา ทรงเรียกว่า ตู้ฝีมือครูวัดเชิงหวาย¹⁵ ปัจจุบันพบว่ามียู่ 2 ตู้ เป็นคู่ฐานสิ่งตกแต่งด้วยลายกระหนกเปลวเครือเถาตู้หนึ่ง และอีกตู้หนึ่ง ตกแต่งด้วยลายกระหนกรวงข้าว ความงดงามของลวดลายทั้ง 2 ตู้ กล่าวได้ว่าเป็นแบบฉบับของลายกระหนกที่สวยงามที่สุด เพราะนอกจากลายกระหนกที่อ่อนช้อย ดุจเปลวเพลิงต้องลมแล้ว ยังมีภาพสัตว์จำพวกนก กระรอก และแมลง เป็นต้น ที่คละเคล้าอยู่ตามกิ่งก้านของเถากระหนก ด้วยท่าทางที่แสดงอาการเคลื่อนไหว อย่างมีชีวิตตามธรรมชาติอันแท้จริงของสัตว์เหล่านั้น บังเกิดเป็นความงามประการหนึ่ง ที่สอดคล้องกับความเคลื่อนไหวของลายกระหนก แสดงให้เห็นถึงความคิดอิสระของช่างไทยสมัยอยุธยา ที่สามารถใช้จินตนาการของตน สร้างงานศิลปะขึ้นด้วยความกล้าและความสามารถอย่างอัจฉริยะ โดยไม่เกรงว่าจะกระทบกระเทือน ถึงระเบียบแบบแผน หรือข้อเท็จจริงแห่งกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติ ผลงานที่ปรากฏจึงสมควรนับเป็นศิลปะชิ้นเอกที่มีค่าควรเมืองทีเดียว

ตู้พระธรรมได้แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ตามห้องจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และหอสมุดแห่งชาติ ในความดูแลของกรมศิลปากร¹⁶ โดยแบ่งออกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในแวดวงพระพุทธศาสนา เรื่องราวที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย ดังนี้

ห้องที่ 1 จัดแสดงนาฬิกาปารีส ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานแก่อพระสมุทวชิรญาณ ในโอกาสที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครบรอบ 25 ปี

ห้องที่ 2 จัดแสดงตู้พระธรรมในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์

ห้องที่ 3 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายเรื่องราวของพระพุทธบาท สิ่งที่ควรเคารพ ซึ่งสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แสดงว่า ณ พุทธสถานแห่งนี้ พระบรมศาสดาเคยเสด็จมาและประทับรอยพระพุทธบาทไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะแทนพระองค์

¹⁴ ธีรบัณฑิต บุญเนื่อง, การพัฒนาแบบฝึกการวาดลวดลายกระหนกสำหรับนักศึกษาศิลปะระดับปริญญาตรี, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560), หน้า 19.

¹⁵ นิยะดา ทาสุคนธ์, *ตู้ไทยโบราณ*, หน้า 23.

¹⁶ มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, “เรื่องที่ 1 ตู้พระธรรม”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-infodetail05>. Html, [4 ธันวาคม 2566].

ห้องที่ 4 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายเกี่ยวกับเรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎก

ห้องที่ 5 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายในเรื่องรามเกียรติ์ รามายณะ มหาकाพย์ของอินเดีย ที่มีความผูกพันกับสังคมไทยแต่โบราณ งานศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์นิยมแสดงภาพตัวละครรามเกียรติ์ เขียนเป็น “ภาพยกรบ” แสดงกระบวนทัพของทั้งสองฝ่าย เช่น ศีกมัยราพณ์ (ตอนจองถนน) ศีกกุมภกรรณ (ตอนโมกขศักดิ์) หรือเขียน “ภาพจับ” ภาพแสดงการต่อสู้ในลักษณะประชิด

ห้องที่ 6 จัดแสดงตู้พระธรรมลวดลายเป็นรูปทวารบาลทั้งไทยและจีน ทวารบาล หมายถึง ผู้เฝ้าและรักษาประตู สถานที่สำคัญรวมถึงศาสนสถานมักมีรูปทวารบาลเป็นผู้พิทักษ์รักษาและป้องกัน ภูตผีปีศาจหรือสิ่งอัปมงคล พบการทำรูปทวารบาลสถิตประจำบานประตูตู้พระไตรปิฎกด้วย

ห้องที่ 7 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายเรื่องพุทธประวัติ ตอนสำคัญที่พบเสมอ คือ พุทธประวัติที่เกิดขึ้น ณ สังเวชนียสถาน 4 แห่ง ได้แก่ ประสูติที่ใต้ต้นสาละ ทรงชนะพญามารก่อนการตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ ทรงแสดงพระปฐมเทศนาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และเสด็จดับขันธปรินิพพานในป่าสาละวัน นอกจากนี้ ฉากทรงม้าเสด็จออกผนวช ฉากปลงพระเกศาด้วยพระขรรค์ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาที่พบบ่อยในงานศิลปกรรม

ห้องที่ 8 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายเรื่องชาดก

ห้องที่ 9 จัดแสดงตู้พระธรรมที่มีลวดลายเรื่องป่าหิมพานต์และสัตว์หิมพานต์

การศึกษาลวดลายซึ่งตกแต่งประดับอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของตู้พระธรรม ทำให้เกิดความรู้ และสามารถวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของลวดลายที่มีความแตกต่างกันในเชิงช่าง ส่งผลให้สามารถกำหนดอายุสมัยตู้พระธรรมที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และหอสมุดแห่งชาติ ในความดูแลของกรมศิลปากร โดยแบ่งได้เป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

ลักษณะสำคัญที่ใช้เป็นข้อสังเกตเพื่อแยกสมัยของลายไทย คือ ความอ่อนช้อยของเส้น โดยเฉพาะปลายเส้นกระหนก หากเป็นลวดลายสมัยอยุธยา จะดูอ่อนช้อย สะบัดปลายพลิ้ว เหมือนเปลวไฟต้องลม ถ้าเป็นสมัยธนบุรี ปลายเส้นกระหนกจะดูแข็งขึ้นเล็กน้อย ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปลายเส้นกระหนกดูแข็งมากยิ่งขึ้นอีก จนดูเหมือนกับว่าลากปลายเส้นออกไปตรง ๆ เท่านั้น

การเขียนลายไม่ว่าจะเป็นการออกลายหรือออกเถา ช่วงสมัยอยุธยามักแสดงความรู้ความสามารถให้เห็นเด่นชัด กล้าที่จะเขียนภาพและลวดลายอย่างมั่นใจ มีอิสระ โดยไม่ต้องใช้ต้นแบบหรือต้นร่าง ด้วยเหตุนี้ ลวดลาย และองค์ประกอบลาย ในแต่ละด้านของตู้พระธรรมสมัยอยุธยาตู้หนึ่ง ๆ จึงมีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยเฉพาะเถากระหนกมักเริ่มต้นจากขอบล่างของตู้ พุ่งยอดพลิ้วขึ้นสู่เบื้องบน ทำให้ดูอ่อนช้อยได้สัดส่วนกลมกลืน และงดงามอย่างยิ่ง หากเป็นตู้ลายรดน้ำสมัยธนบุรี ความพิถีพิถันในการเขียนลายมีน้อยกว่าสมัยอยุธยา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสถานการณ์บ้านเมืองยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นฟื้นฟูให้เข้าสู่ภาวะปกติ หลังจากสิ้นสุดสมัยอยุธยา และการสงครามเริ่ม

ลดน้อยลง ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ช่างนิยมสร้างงานศิลปะที่มีแบบอย่าง หรือมีต้นแบบที่ร่างไว้ เพื่อเป็นแบบฉบับสำหรับการเขียนลาย จึงทำให้ลวดลายของตู้พระธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะลายกระหนก มีลักษณะเหมือนกันตลอดทั้งตู้ ซึ่งทำให้ดูเหมือนกับว่าถูกบังคับให้เขียนลายอย่างเดียวกัน นอกจากนั้น ปลายเส้นกระหนกก็ไม่อ่อนช้อยเหมือนสมัยอยุธยา ลักษณะโดยรวมของลวดลายจึงดูค่อนข้างแข็งกระด้าง ขาดความเป็นอิสระในตัวเอง แม้กระนั้น ก็ยังให้ความรู้สึกกว้างดงามอีกแบบหนึ่ง

ตู้พระธรรมลายรดน้ำ คือ งานจิตรกรรมไทยแขนงหนึ่ง ได้รับช่วงถ่ายทอดความรู้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณเป็นวิธีการที่ช่างเขียนไทยได้คิดทำไว้ช้านานแล้ว ลายรดน้ำประกอบด้วยการลงรักเขียนลายด้วยน้ำยาหรรดาลและปิดทองรดน้ำ...¹⁷ ศิลปะลายรดน้ำเริ่มมีปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยสันนิษฐานว่าคงได้รับอิทธิพลจากจีน เพราะช่างจีนนับว่าเป็นช่างศิลปกรรมชาติแรก ที่รู้จักการนำยางรักมาใช้ประโยชน์ในงานศิลปกรรม¹⁸ ที่จัดว่ามีความงดงามเป็นเอก คือ ตู้ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเรียกว่า ตู้ฝีมือครูวัดเชิงหวาย ปัจจุบันพบว่ามีอยู่ 2 ตู้ เป็นตู้ฐานสิงห์ตกแต่งด้วยลายกระหนกเปลวเครือเถาตู้หนึ่ง และอีกตู้หนึ่งตกแต่งด้วยลายกระหนกรวงข้าว ความงดงามของลวดลายทั้ง 2 ตู้ กล่าวได้ว่าเป็นแบบฉบับของลายกระหนกที่สวยงามที่สุด เพราะนอกจากลายกระหนกที่อ่อนช้อย ดุจเปลวเพลิงต้องลมแล้ว ยังมีภาพสัตว์จำพวกนก กระรอก และแมลง เป็นต้น ที่คละเคล้าอยู่ตามกิ่งก้านของเถากระหนก ด้วยท่าทางที่แสดงอาการเคลื่อนไหว อย่างมีชีวิตตามธรรมชาติอันแท้จริงของสัตว์เหล่านั้น บังเกิดเป็นความงามประการหนึ่ง ที่สอดคล้องกับความเคลื่อนไหวของลายกระหนก แสดงให้เห็นถึงความคิดอิสระของช่างไทยสมัยอยุธยา ที่สามารถใช้จินตนาการของตน สร้างงานศิลปะขึ้นด้วยความกล้าและความสามารถอย่างอัจฉริยะ โดยไม่เกรงว่าจะกระทบกระเทือน ถึงระเบียบแบบแผน หรือข้อเท็จจริงแห่งกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติ ผลงานที่ปรากฏจึงสมควรนับเป็นศิลปะชิ้นเอกที่มีคุณค่า

กล่าวได้ว่า ตู้พระธรรม เป็นตู้ที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของคนไทยโดยเฉพาะ ในปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานว่าตู้พระธรรมมีต้นกำเนิดเริ่มต้นใช้กันมาแต่ครั้งใด แม้ในศิลาจารึกจะกล่าวถึงการสร้างวัสดุสิ่งของหลายอย่าง เพื่อเป็นการบูชา อุทิศแด่พระศาสนาไว้ตามที่ต่าง ๆ มากมาย แต่ไม่ปรากฏข้อความในศิลาจารึกหลักใด ใด ที่ได้บ่งบอกว่าได้มีการสร้างตู้ หรืออุทิศตู้ให้แก่วัด หรือพระศาสนา คงมีแต่คำบางคำปรากฏอยู่ในศิลาจารึกบางหลัก ซึ่งอาจจะนำมาพิจารณาใช้เป็นจุด

¹⁷ อภิวันท์ อุดยพิเชษฐ์, ลายรดน้ำ, (กรุงเทพมหานคร: ทวีวัฒนาการพิมพ์, 2555), หน้า 12.

¹⁸ สุรชัย ศรีใส, ตู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี, (อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2561), หน้า 9.

เชื่อมโยงที่ช่วยให้สามารถคลี่คลายปัญหานี้ได้ เช่น คำว่า พระมนเทียรธรรม หอปิฎก หอพระปิฎก ธรรม ซึ่งหมายถึงหอหรืออาคารที่เก็บพระไตรปิฎก หรือพระธรรมคัมภีร์ เป็นต้น

2.1.3 การประยุกต์ใช้ตู้คัมภีร์โบราณในปัจจุบัน

บรรดาตู้พระธรรมที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ที่วราชอาณาจักานั้น ส่วนหนึ่งมีประวัติความเป็นมา กล่าวคือ เมื่อแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการ ประกาศจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนครนั้น มีกระแสพระราชดำริว่า ควรใช้ตู้ลายทองรดน้ำของเก่า (ตู้พระธรรม) เป็นตู้ สำหรับใส่หนังสือ ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร กรรมการหอพระสมุดได้ทราบว่า มีอยู่ตามวัดโดยมาก จึงให้ราชบัณฑิตไปขอจากพระสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของ พระสงฆ์ส่วนมาก ยินดีถวายให้แก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร เพื่อสนองพระราชประสงค์ จึงทำให้ได้ตู้ และหีบลายทองรดน้ำ รวมทั้งตู้ลายจีน ตู้ประดับกระจก และอื่น ๆ มาเป็นสมบัติของหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร จำนวนมาก

ตู้พระธรรมที่ได้มาในคราวนั้น ส่วนมาก ด้านหลังตู้ไม่ได้ตกแต่งด้วยลายทอง มีแต่ลวดรักทึบ ซึ่งมีทั้งรักแดงและรักดำ มีที่ลวดรักปิดทองทึบ และตกแต่งลวดลายบ้างแต่เพียงส่วนน้อย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งเป็นกรมสัปปาทิกหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร ทรงดำริให้ช่างทำประตูตู้ขึ้นใหม่ เฉพาะตู้ที่ด้านหลัง มีได้ตกแต่งด้วยลายทอง ให้ทำเป็นประตูกระจกเพื่อใช้เปิดปิดแทนด้านหน้า เป็นการป้องกันมิให้ภาพลายทองหมอง

ปัจจุบัน ตู้ดังกล่าว มิได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติเพียงแห่งเดียว บางส่วนอยู่ในความดูแลของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณพระราชวังบวรสถานมงคล ถนนหน้าพระธาตุ กรุงเทพมหานคร โดยตั้งแสดงรวมไว้กับศิลปวัตถุอื่น ๆ ให้ประชาชนได้ชม ส่วนตู้ที่อยู่ในความดูแลของหอสมุดแห่งชาติ ปัจจุบันเลิกใช้เป็นที่เก็บหนังสือแล้ว แต่ยังคงเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ในอาคารหอพระสมุดวชิรญาณ ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासูกกรี ถนนสามเสน กรุงเทพมหานคร และให้บริการเพื่อส่งเสริมการศึกษา ศิลปะของไทย และให้ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรม ความเจริญของชาติ โดยเปิดโอกาสให้นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป เข้าชมและศึกษาได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะตู้เหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะเป็นหลักฐาน แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของกิจการหอสมุดแห่งชาตินับแต่แรกเริ่มเท่านั้น ยังมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ และเป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญของไทย ในด้านหนังสือ อักษรศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะลวดลาย ที่ตกแต่งประดับอยู่ที่ตู้เหล่านั้น ล้วนแต่มีลักษณะสุนทรีย์ภาพทางศิลปะอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งช่างไทยแต่โบราณ ได้บรรจงสร้างสรรค์ไว้อย่างวิจิตรงดงาม ยากที่จะถ่ายทอดด้วยลายลักษณ์อักษรให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน

ตู้คัมภีร์ใบลาน หรือตู้พระธรรม คือ ตู้ไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทย โดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ จึงทำให้มีผู้นิยมเรียกตามชนิดของสี หรือตามวิธีการเขียนลวดลายว่า ตู้ลายทองบ้าง ตู้ลายรดน้ำบ้าง ตู้ดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลานและหนังสือที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของวัดต่าง ๆ ทั้งพระราชาณาจักร มาแต่โบราณกาล จึงเรียกกันตามสิ่งที่เก็บอยู่ในตู้ว่า “ตู้พระธรรม” และถึงแม้ว่าต่อมาจะใช้เก็บรักษาสิ่งของอย่างอื่นภายในวัดที่มีตู้คัมภีร์ใบลาน ก็ยังคงนิยมเรียกตามอย่างที่คุณเคยว่า ตู้พระธรรม ซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ดังนี้

2.2.1 ความเป็นมาเกี่ยวกับตู้คัมภีร์ใบลาน

ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานว่าคนไทยเริ่มใช้ตู้พระธรรมมาตั้งแต่เมื่อใด แม้ในศิลาจารึกจะได้อ้างถึงการสร้างวัสดุสิ่งของหลายสิ่งหลายอย่างถวายวัด เพื่อเป็นพุทธบูชา หรืออุทิศไว้กับพระพุทธศาสนาตามที่ต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้ปรากฏข้อความในข้อใด ๆ บ่งบอกว่า ได้มีการสร้างตู้ หรืออุทิศตู้ให้แก่วัด หรือพระพุทธศาสนา คงมีแต่คำบางคำปรากฏอยู่ในศิลาจารึกบางหลัก ซึ่งอาจนำมาพิจารณาใช้เป็นแนวคิดที่จะช่วยให้คลี่คลายปัญหานี้ได้ เช่น คำว่า พระมณฑิยธรรม¹⁹ หอปิฎก หอพระปิฎกธรรม คำเหล่านี้ หมายถึง อาคารหรือสถานที่เก็บพระไตรปิฎก หรือพระธรรมคัมภีร์ เรียกตามความนิยมในปัจจุบันว่า หอพระไตรปิฎก หรือหอไตร คำเหล่านี้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลายหลัก ดังจะได้ยกตัวอย่างพอเป็นสังเขป ดังนี้

หนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4 ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏศิลาจารึกสมัยสุโขทัย จำนวน 46 หลัก ซึ่งกล่าวถึงประวัติย่อ คำจารึก คำอ่านที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้ว คำอธิบายศัพท์และภาพประกอบ มีผู้นิยมนำไปอ้างอิงเป็นหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา ภาษา และวรรณกรรม หลังจากนั้นก็มีหนังสือประชุมศิลาจารึกออกมาอีกหลายเล่ม เนื่องจากรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของศิลาจารึกที่พบในประเทศไทย จึงมีการจัดพิมพ์เผยแพร่เอกสารเหล่านี้เพิ่มขึ้นอีก ซึ่งมีปรากฏในศิลาจารึกที่ได้อ้างไว้เกี่ยวกับตู้พระธรรม ดังนี้

¹⁹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 15.

1. ศิลาจาริกวัดข้างล่อม (หลักที่ 106) จังหวัดสุโขทัย

ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพฯ จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 1927 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 41-42 ความว่า "แล้วจึงมาตั้งกระทำหอพระปิฎกธรรม สวรรใจบูชาพระอิทธิธรรม"²⁰

2. ศิลาจาริกจังหวัดเชียงราย (หลักที่ 87)

จารึกอักษรไทยล้านนา เป็นจารึกที่พบในอาณาจักรล้านนาบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน²¹ จารึกด้วยอักษรไทยล้านนา หรืออักษรฝักขาม) ภาษาไทย - บาลี เมื่อ พ.ศ. 2031 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9 - 10 ความว่า "หื้อไม้สักแปลงพิหารทิ้งหอบิดก"

3. ศิลาจาริกวัดป่าใหม่ (หลักที่ 101)

ปัจจุบันอยู่ที่หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมืองฯ จังหวัดพะเยา จารึกด้วยอักษรไทยล้านนา (อักษรฝักขาม) ภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2040 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13,14 ความว่า "ไว้กับอุโบสถห้าคร้ว"²²

4. ศิลาจาริกวัดพระธาตุ มุมตะวันออกเฉียงเหนือ (หลักที่ 71) จังหวัดลำพูน

จารึกด้วยอักษรไทยล้านนา (อักษรฝักขาม) ภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2043 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12 ความว่า "จึงให้สร้างพระธรรมมนเทียรอันอาเกียรณ"²³

5. ศิลาจาริกวัดศรีอุโมงค์คำ (หลักที่ 105) อำเภอเมืองฯ จังหวัดพะเยา

จารึกด้วยอักษรไทยล้านนา (อักษรฝักขาม) ภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. 2046 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 7 ความว่า "550 เงินไว้กับหอบิฎก"²⁴

อักษรที่ปรากฏในจารึกที่พบสมัยสุโขทัย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 นั้นแบ่งออกเป็น

(1) อักษรไทยสุโขทัย จารึกหลักแรกที่ใช้อักษรไทยในการบันทึก คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหง

²⁰ อภิรักษ์ กาญจนคงคา, “จารึกหลักที่ 106 : จารึกวัดข้างล่อม”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://huexonline.com/knowledge/37/734/> [22 พฤศจิกายน 2566].

²¹ ประเสริฐศักดิ์ เดชศรีวิศิษฐ์, ศิลาจารึกและการเขียนลายสือไทย, (สุโขทัย: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดสุโขทัย, 2551), หน้า 5.

²² ก่องแก้ว วีระประจักษ์, ผู้ไทยโบราณ, หน้า 2.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

(2) อักษรขอมสุโขทัย หลักฐานการใช้อักษรขอมในการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ครั้งแรก คือ จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร ในปี พ.ศ. 1904 หลังจากนั้น เช่น จารึกวัดป่าแดง, จารึกนายศรีโยธา ออกบวช

(3) อักษรธรรมล้านนา ปรากฏหลักฐานการใช้อยู่ในจารึกลานทองสมเด็จพะระมหาเถร จุฬามณี พ.ศ. 1919 และจารึกเจ้าวัดบริพริกขุ แต่ปะปนด้วยอักษรไทยสุโขทัย

นอกจากนี้ยังมีจารึกบางหลักที่บันทึกด้วยอักษรหลายชนิดปะปนกัน ได้แก่ อักษรไทยสุโขทัย - ขอมสุโขทัย เช่น จารึกพ่อขุนรามพล จารึกป่าค่านางเฝ้าย อักษรขอมสุโขทัย - ไทยสุโขทัย เช่น จารึกสองแคว จารึกตาเถรชิงหนิง²⁵

พิจารณาตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกซึ่งได้ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ ทำให้ทราบว่า การสร้างอาคาร หรือสถานที่เก็บรักษาหนังสือมีปรากฏมานานแล้ว อย่างน้อยน่าจะไม่ว่า พ.ศ. 1927 ดังนั้น เมื่อมีอาคาร ซึ่งใช้เป็นที่เก็บหนังสือแล้ว จึงอาจสันนิษฐานต่อไปได้อีกว่า การจัดเก็บหนังสือภายในอาคารนั้น น่าจะมีสิ่งรองรับหนังสือ ซึ่งควรต้องมีขนาดและรูปทรงอันเหมาะสม สำหรับการใช้เป็นที่เก็บรักษาหนังสือ หรือคัมภีร์โบราณ ขณะเดียวกันสิ่งที่ใช้เก็บหนังสือนั้น ก็ควรต้องให้มีลักษณะสภาพที่มองดูแล้ว เกิดความรู้สึกว่าเป็นของสำคัญ มีคุณค่าสูงยิ่ง และการที่จะพูดถึงหนังสือ หรือวัสดุที่ใช้สร้างหนังสือว่า เป็นสิ่งสำคัญนั้น มีข้อความบางประการปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัย บางหลัก ดังนี้คือ

1. ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย²⁶

จารึกสุโขทัยเป็นเอกสารที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษา และวรรณกรรม บรรดาหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย จารึกจัดว่าเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นหลักฐานที่บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ซึ่งจารึกสมัยสุโขทัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้รวบรวมและศึกษาเป็นท่านแรก ต่อมารัชกาลที่ 5 ก็ได้รวบรวมศิลาจารึกสุโขทัยมาเก็บรักษาไว้ที่กรุงเทพมหานคร ดังนั้น จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย

²⁵ เอกพล ดวงศรี, การศึกษาเปรียบเทียบคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560), หน้า 35-35.

²⁶ สันตนา ภิรมย์เกียรติ, การวางผังบริเวณพุทธสถานสมัยสุโขทัย บริเวณเมืองเก่าสุโขทัย, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), หน้า 48-49.

ภาษาไทย จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1835 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 29 ความว่า "โอยทานแก้มหาเถรสังฆราช
ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร"²⁷

2. ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร จังหวัดสุโขทัย²⁸

จารึกด้วยอักษรขอมสุโขทัย ภาษาเขมร เมื่อ พ.ศ. 1904 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 44 - 47
ความว่า "พระบาทกัมรเดงอัญศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช เสด็จยี่นขึ้นยกอัญชลินมัสการ
พระพุทธรูปทอง และพระไตรปิฎกที่เก็บไว้บนพระราชนเทียร"²⁹

หนังสือพระไตรปิฎกที่ปรากฏข้อความอยู่ในจารึกตั้งที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้น
เป็นหนังสือที่จารลงบนใบลาน ที่เรียกกันว่า หนังสือใบลาน จะมีรูปลักษณะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า
ซึ่งมีความยาวมากกว่าความกว้าง เรียงซ้อนกัน มีสายสนองร้อยรวมเป็นผูก หนังสือใบลานเรื่องหนึ่ง ๆ
หรือคัมภีร์หนึ่ง ๆ นั้น อาจมีจำนวนผูกมากน้อยต่างกันตามความสั้นยาว ของเรื่องที่จารลงบนใบลาน
นั้น แม้จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็น 1 คัมภีร์ โดยต้องมีไม้ประกับ 2 อัน กำกับไว้หน้าหลัง
มัดรวมกัน มีผ้าห่อ แล้วมัดด้วยเชือก เสียบฉลาก หรือป้ายบอกชื่อคัมภีร์ไว้ที่หน้ามัดด้วย ตามลักษณะ
ดังที่กล่าวมานี้ ทำให้ทราบได้ว่า วัสดุที่ใช้สร้างหนังสือคืออะไร รูปทรงของหนังสือเป็นอย่างไร ดังนั้น
จึงอาจนำรูปลักษณะของหนังสือที่กล่าวถึงนี้ ไปเป็นข้อสมมุติฐาน ถึงสิ่งที่จะใช้เป็นที่รองรับ หรือสิ่งที่
ใช้เก็บรักษาหนังสือดังกล่าว ถึงแม้ว่าจะไม่เคยมีการค้นพบหลักฐานว่า หนังสือเหล่านั้นเก็บในที่ใด
มีวิธีการเก็บอย่างไรในสมัยที่ปรากฏเรื่องราวอยู่ในจารึกเหล่านั้น แต่อาจคาดคะเนได้จากข้อมูล
ทั้งหลายดังกล่าวข้างต้นว่า หนังสือเหล่านั้นจะต้องมีสิ่งรองรับ ซึ่งอาจเป็นหีบ ตู้ หิ้ง ชั้น ตั่ง โต๊ะ หรือ
วัสดุที่มีรูปลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้มีการสร้างมาแล้ว หรืออาจจะสร้างพร้อม ๆ กับการสร้าง
หนังสือก็ได้

ในจารึกปราสาทพระขรรค์ ที่พบในบริเวณเมืองพระนคร ประเทศกัมพูชา จารึกด้วยอักษร
ขอม ภาษาสันสกฤต เมื่อ พ.ศ. 1734 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 41 ความว่า "หีบจีน 520 ใบ"³⁰ บรรทัดที่
67-72 ความว่า "ศรีชยราชธานี ศรีชยันตนครี ชยสิงหวดี ศรีชยวีรวดี ละโวทัยปุระ สุวรรณปุระ
คัมพูกปัฏฐานะ ชยราชปุรีศรีชยสิงหปุรี ศรีชยวัชรปุรี ศรีชยสตัมภปุรี ศรีชยราชคิริ ศรีชยวีรปุรี

²⁷ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, *สุโขทัยโบราณ*, หน้า 3.

²⁸ นิยะดา ทาสุคนธ์, *สุโขทัยโบราณ*, หน้า 55.

²⁹ มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, “แนวคิดเกี่ยวกับตู้พระธรรม”, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: [https:// www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-1-
infodetail02.html](https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-1-infodetail02.html) [22 พฤศจิกายน 2566]

³⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4*, (กรุงเทพมหานคร: คณะจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 207.

ศรีขยัศวรตี..." ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 3 ความว่า "จากเมืองหลวงไปยังเมืองวิมาย (มี) ที่พักพร้อมด้วยไฟ 17 แห่ง"³¹

เมื่อพิจารณาข้อความในจารึกปราสาทพระขรรค์ข้างต้นนี้ มีการกล่าวถึงชื่อเมืองบางเมือง ซึ่งนักโบราณคดีเชื่อว่า เป็นเมืองที่อยู่ในเขตของประเทศไทยปัจจุบัน อาทิ เมืองลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองสิงห์ และเมืองพิมาย นอกจากชื่อเมืองแล้ว ยังมีคำว่า หีบเงิน ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญบ่งบอกให้รู้ว่า ในช่วงเวลาราว พ.ศ. 1734 นั้น จีนรู้จักใช้หีบใส่วัสดุสิ่งของแล้ว และยังได้ให้แบบอย่างการใช้หีบแก่ประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย หีบเงินในสมัยนั้นมีรูปลักษณะอย่างไร ไม่อาจทราบได้อย่างถูกต้อง แต่อาจสันนิษฐานได้ว่า ลักษณะรูปทรงของหีบน่าจะ เป็นทรงลูกบาศก์ ซึ่งมีขนาดกว้าง แคบ สูง ต่ำ แตกต่างกันไปตามประโยชน์ใช้สอย และก็น่าจะใช้หีบเป็นที่ใส่หนังสือด้วย เพราะในปัจจุบันยังพบว่ามียีบใส่คัมภีร์ไบเบิล ที่เรียกว่า หีบพระธรรม ซึ่งนำมาใช้เก็บคัมภีร์ไบเบิล บางแห่งยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ซึ่งเมื่อปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานก็ถูกทำลายจากสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนความร้อนและความชื้นเมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ไบเบิล การเก็บคัมภีร์ไบเบิลในหีบธรรมเป็นเวลานานทำให้ไบเบิลหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ไบเบิลงอ หรือเสียหายได้³² และที่สำคัญหีบพระธรรมยังเป็นหลักฐานให้เห็นอยู่ หากข้อสันนิษฐานนี้เป็นไปได้ หีบใส่หนังสือก็น่าจะใช้กันแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 1734 และเมื่อมีการสร้างหอพระไตรปิฎก หอไตร หรือ หอธัมม์ ซึ่งหมายถึง อาคารที่จัดเก็บคัมภีร์ไบเบิลพระไตรปิฎก และคัมภีร์ธรรม เทศนาอื่น ๆ³³ เพื่อใช้เป็นที่ยกเก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎก คติการสร้างหอไตรกลางน้ำ จะพบได้ทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยมีแนวคิดเรื่องการป้องกันมด ปลวก และคนที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปในหอไตรได้ ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม คือไม่แห้งหรือชื้นเกินไป และอาจรวมไปถึงแนวคิดเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ ไม่ให้เป็นพื้นที่สาธารณะจนเกินไป³⁴

³¹ พัชรียา คำดี และเกรียงไกร เกิดศิริ, "เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย", เจดีย์ : วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 59.

³² พระชยานันท์ และคณะ, "การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนาของวัด เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ", วารสารมหาจุฬานาครธรรม, ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2562): 143.

³³ ดิเรก อินจันทร์, การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล พับสา และจารึกเพื่อสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2563), หน้า 77.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

แม้ว่าการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเรื่องตู้จากจารึกต่าง ๆ จะไม่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนก็ตาม แต่หากพิจารณาบุคลิกของหีบทรงลูกบาศก์ แล้วต่อลงมา 4 ข้าง จะเห็นได้ว่า หีบนั้นมีบุคลิกเป็นตู้ไปโดยปริยาย ซึ่งใช้เปิดปิดทางด้านหน้า หากว่าข้อสันนิษฐานนี้เป็นไปได้ ก็อาจจะกำหนดไว้เป็นแนวทาง ในเบื้องต้นว่า การใช้หีบเก็บวัสดุสิ่งของน่าจะมีมาก่อนการใช้ตู้ และในสมัยต่อ ๆ มา เมื่อมีตู้ใช้แล้ว ก็น่าจะได้มีการดัดแปลงบุคลิกของตู้ให้สวยงาม มีองค์ประกอบการตกแต่งประดับเพิ่มเติมมากขึ้น มีรูปทรงแปลก ๆ แตกต่างกันไปหลายแบบ หลายอย่าง และมีประโยชน์ในทางใช้สอยได้มากยิ่งขึ้น

การใช้หีบและตู้ในหมู่คนไทยคงจะได้รับความนิยมและใช้สืบทอดกันมาจนถึงสมัยอยุธยา ซึ่งอยู่ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ตลอดระยะเวลายาวนานถึง 417 ปี สันนิษฐานว่า น่าจะได้มีการดัดแปลงบุคลิกของตู้ให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สะดวก และดูงดงามตามอุปนิสัยของคนไทย จนกลายเป็นลักษณะของไทยโดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเกิดจากฐานะของผู้ใช้ หากใช้กันอยู่ตามบ้านเรือนทั่วไปของชนชั้นกลาง หรือชนชั้นสามัญ รูปทรงและคุณภาพของตู้ ก็คงจะไม่สวยงามหรูหรามากนัก อาจทำจากไม้ธรรมดา ไม่มีการตกแต่งให้วิจิตรพิสดาร แต่สำหรับชนชั้นสูง และผู้มีฐานะดี ซึ่งนิยมใช้สิ่งของที่งดงาม ทรงคุณค่า หรูหรา ราคาแพง ย่อมต้องการให้มีการตกแต่งอย่างละเอียด ประณีตงดงาม

กล่าวได้ว่า ตามคติความเชื่อและประเพณีของคนไทยแต่โบราณ นิยมสร้างและถวายสิ่งของไว้ให้แก่พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาบ้าง เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาบ้าง เพื่อให้เกิดอานิสงส์ส่งให้ตนเองได้ไปเกิดบนสวรรค์ ได้พบพระศรีอารย์ ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อให้ได้บรรลุถึงความเป็นผู้มีความสุข สำเร็จสมปรารถนาถึงพระนิพพานเป็นที่สุดบ้าง หรือเพื่อการอุทิศผลบุญกุศลผลทานนั้น ๆ ให้แก่ญาติพี่น้อง ครูอาจารย์ บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้วบ้าง สิ่งของที่สร้างให้แก่ผู้อื่นก็ดี ถวายแก่พระพุทธศาสนาก็ดี ย่อมนิยมทำให้ดีที่สุด มีคุณค่าที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ สิ่งของดังกล่าวนี้รวมถึงหีบและตู้ด้วย นักปราชญ์บางท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า หีบ หรือตู้ที่ถวายไว้แก่พระพุทธศาสนานั้น แต่เดิมผู้เป็นเจ้าของอาจใช้เป็นที่เก็บเสื้อผ้าหรือสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ในครัวเรือน เมื่อถวายไว้แล้วแล้ว พระสงฆ์อาจใช้เป็นที่เก็บพระธรรมคัมภีร์ และเมื่อกาลเวลาผ่านไป ชื่อที่ใช้เรียกหีบหรือตู้ อาจเปลี่ยนไปเรียกตามสิ่งของที่เก็บว่า หีบพระธรรม หรือตู้พระธรรม ในสมัยต่อมา

2.2.2 ลักษณะของตู้คัมภีร์โบราณ

ลักษณะของตู้คัมภีร์โบราณหรือตู้พระธรรมที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน น่าจะมีวิวัฒนาการมาจากรูปแบบของหีบหรือตู้ ที่เคยใช้อยู่ในสมัยแรก ๆ โดยอาจได้รับอิทธิพลมาจากจีนดังกล่าวมาแล้ว ต่อมาจึงค่อย ๆ ปลายรูปไปจนมีลักษณะเป็นแบบใหม่ต่างไปจากเดิม มีบุคลิกเป็นเอกลักษณ์ของไทยโดยเฉพาะ คือ เป็นตู้ทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ด้านล่างกว้าง ด้านบนสอบเข้า ด้านหน้าและด้านหลัง

กว้างกว่าด้านข้าง ทั้งขวาและซ้าย และเนื่องจากช่างไทยมีอิสระในการสร้างสรรค์งานศิลปะของตนเองมาแต่โบราณกาล ฉะนั้น ตู้พระธรรมจึงมีขนาดและการประดับตกแต่งที่แตกต่างกันออกไป ขนาดของตู้เท่าที่พบในปัจจุบันมีขนาดความสูงระหว่าง 100-288 เซนติเมตร ด้านหน้าและด้านหลังกว้างระหว่าง 80-200 เซนติเมตร และด้านข้างขวาและซ้ายกว้างระหว่าง 57-180 เซนติเมตร³⁵ ตู้พระธรรมเป็นที่เก็บพระธรรม คัมภีร์ ที่สำคัญทางศาสนาของคนโบราณที่เก็บไว้ตามวัดวาอาราม ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าทางศาสนา รวมถึงตำราต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้ศึกษารำเรียนพระธรรมวินัย³⁶

ตู้คัมภีร์โบราณ ตู้หรือหีบธรรม³⁷ หรือกล่องใส่คัมภีร์ เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่าผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาสมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บคัมภีร์ในหลายรูปแบบ เช่น เก็บไว้ในกล่องใส่คัมภีร์แบบฉบับเดียว หรือมัดเดียว หรืออาจจะนำคัมภีร์หลาย ๆ มัด ใส่ในหีบธรรม ถ้ามีจำนวนมากขึ้นอีกก็นำไปใส่ไว้ในตู้ที่มีมิติชิดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างกล่องใส่คัมภีร์ หีบธรรม และตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะ และความศรัทธาของผู้ถวาย³⁸ ตู้คัมภีร์โบราณ จะเก็บคัมภีร์โบราณที่มีผู้จารหรือถวายไว้ตามวัด จะถูกเก็บรักษาโดยห่อหรือมัด แล้วนำไปใส่หีบธรรมในหอธรรม (หอไตร หีบธรรม เป็นหีบไม้รูปทรงต่าง ๆ ที่มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ ไว้อย่างสวยงาม ส่วนมากจะทำเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมมีฝาเปิด-ปิด ด้านบน หอธรรมที่เป็นที่เก็บหีบธรรมและคัมภีร์โบราณนั้น นิยมสร้างเป็นอาคารสูงมีลักษณะมิติชิดเพื่อป้องกันนก หนู ค้างคาว มด และสัตว์อื่น ๆ เข้าไปทำรัง ซึ่งจะสร้างความเสียหายให้กับคัมภีร์โบราณได้ บางแห่งจะสร้างหอธรรมไว้กลางสระน้ำแล้วทำบันไดหรือสะพาน

³⁵ มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, **ลักษณะของตู้พระธรรม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-1-infodetail03.html> [23 พฤศจิกายน 2566].

³⁶ สุรัชย์ ศรีใส, **ตู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี**, หน้า 6.

³⁷ พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต, “รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี”, **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 647

³⁸ ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน, ผศ. ดร. และคณะ, **นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง**, รายงานวิชาการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาเขตอุบลราชธานี, 2563), หน้า 43.

ชั่วคราวที่จะพาดเมื่อต้องการเข้าไปในหอธรรมเท่านั้น ถ้าเสร็จจรุระต้องชักออกเสมอ ถือเป็นภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานที่บันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสนาของพระพุทธศาสนา³⁹

ส่วนประกอบของตุ้ตั้งแต่ขอบล่างลงไป นิยมทำเป็นรูปลักษณะแตกต่างกันหลายอย่าง และมีชื่อเรียกเฉพาะ ดังต่อไปนี้

1. ตุ้ชาหมี ได้แก่ ตุ้ที่ใต้ขอบตุ้ด้านล่างลงไปมีขาตุ้เป็นขาตรงทรงสี่เหลี่ยมทั้ง 4 ขา และบางตุ้อาจมีเชิงตุ้เป็นรูปปากสิงห์ หรือหูช้างด้วยก็ได้⁴⁰
2. ตุ้ชาหมีลีนชัก ได้แก่ ตุ้ที่มีขาสี่เหลี่ยมเหมือนตุ้ชาหมีตั้งที่ได้กล่าวแล้วในข้อ 1. แต่เพิ่มส่วนที่เป็นกรอบลีนชักและตัวลีนชักเข้าไปใต้ขอบล่าง ก่อนถึงขาตุ้
3. ตุ้เท้าสิงห์ ได้แก่ ตุ้ที่มีการจำหลักส่วนล่างของขาตุ้ให้เป็นรูปเท้าสิงห์ มีนิ้วและเล็บสิงห์งดงาม บางตุ้ข้างใต้ประดิษฐ์พิเศษขึ้นไป ทำเป็นรูปเท้าสิงห์เหยียบอยู่บนลูกแก้ว
4. ตุ้เท้าสิงห์มีลีนชัก ได้แก่ ตุ้ที่มีขาตุ้เป็นรูปเท้าสิงห์เหมือนในข้อ 3 แต่เพิ่มส่วนที่เป็นกรอบลีนชัก และตัวลีนชักเข้าไป ใต้ขอบล่าง ก่อนถึงขาตุ้
5. ตุ้ฐานสิงห์ ได้แก่ ตุ้ที่ไม่มีขา แต่ตัวตุ้ตั้งอยู่บนแท่นฐานเป็นชั้นซ้อน จำหลักลายรูปขาสิงห์ และปากสิงห์
6. ตุ้เท้าคู่ ได้แก่ ตุ้ที่มีส่วนของขาตุ้ตอนบนต่อจากขอบล่างลงไป ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม และลบเหลี่ยมนอกตรงมุมขาตุ้ให้มนเล็กน้อย ส่วนตอนล่างของขาตุ้โค้งคู่เข้าไปใต้พื้นตุ้

กล่าวได้ว่า ลักษณะทั่วไปของตัวตุ้คัมภีร์ใบลาน หรือตุ้พระธรรม ประกอบด้วย เสาของตุ้ 4 เสา ตั้งอยู่บนเสาขาตุ้ 4 ขา บนหลังตุ้ บางตุ้มีเสาขอบตุ้สูงขึ้นไปทั้ง 4 มุม หัวเสาที่สูงขึ้นไปนั้นบางตุ้ทำเป็นหัวเม็ดหรือหัวเม็ดทรงมณฑล ขอบตุ้ด้านบนและด้านล่างประกอบด้วยขอบซึ่งตกแต่งลวดลายอยู่เหนือส่วนที่กลิ้งหรือจำหลัก เป็นทรงบัวหงาย จะมีบัวคว่ำอยู่บ้างเป็นส่วนน้อย ด้านหน้าทำเป็นประตูตุ้ มี 2 บาน เปิดปิดด้วยบานพับ และเดือยก็มีอยู่บ้าง ภายในตุ้มีชั้นไม้ประมาณ 2-3 ชั้น ซึ่งไม่ตกแต่งลวดลาย แต่ลงรักแดงทึบเป็นส่วนใหญ่ ด้านหลังตุ้ ไม่นิยมตกแต่งลวดลาย ส่วนมากจะลงรักทึบ มีทั้งรักแดงและรักดำ มีที่ลงรักปิดทองทึบและตกแต่งลวดลายบ้าง แต่ก็มีเพียงส่วนน้อย เชิงตุ้อยู่ใต้ขอบตุ้ด้านล่าง มักตกแต่งด้วยหูช้างและปากสิงห์ บางที่มีลีนชักตุ้ประกอบเข้าด้วย

³⁹ พระชยานันท์มณี, ผศ. ดร. และคณะ, การศึกษามิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน : เมืองน่าน, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), หน้า 26.

⁴⁰ สุรชัย ศรีใส, ตุ้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี, หน้า 20.

2.2.3 ประเภทของตู้คัมภีร์โบราณ

ประเภทของตู้คัมภีร์โบราณ เป็นการตกแต่งตู้คัมภีร์โบราณ หรือตู้พระธรรม ส่วนมากมักตกแต่งตามส่วนต่าง ๆ ของตู้ด้วยลวดลายไทย เป็นลายรดน้ำบนพื้นรักดำที่ทําเป็นลายกำมะลอ ลายจําหลักประดับกระจก และลายประดับมุก ก็มีบ้างแต่เพียงส่วนน้อย สำหรับลายที่ใช้ตกแต่งในแต่ละส่วนของตู้ ข้างก็จะเลือกใช้ลายตามประเภท หรือหน้าที่อันเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะลายไทย เช่น ลายหน้ากระดาน จะใช้ตกแต่งเฉพาะขอบบน และขอบล่างของตู้ ส่วนลายเชิง ใช้เฉพาะเสาขอบตู้ตอนบนและตอนล่าง ดังนี้

1. ส่วนต่าง ๆ ของตู้คัมภีร์โบราณที่มีการตกแต่ง

ในสมัยอยุธยา เห็นได้จากการค้นคว้าลายรุ่นเก่าบนลายปูนปั้น ลายจําหลักศิลาบนใบเสมา รุ่นอุทองและสุโขทัย ซึ่งพบทั่วไปในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในท้องที่ของนครเก่าแก่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยลงมาไปสุดที่นครศรีธรรมราช ลายที่ปรากฏไม่ใช่เป็นลายที่สืบต่อมาจากขอม หรือทวารวดี คาดว่าเกิดขึ้นจากการปรับรูปแบบของอิทธิพลอินเดียเข้าสู่ความเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง มีลักษณะเหมือนธรรมชาติ คือ เป็นลายเครือเถาข่ายกันขดประกอบด้วยรูปดอกไม้ ใบไม้ รูปนก สัตว์ จตุบาท ทิวภาพต่าง ๆ เป็นอาทิ บางตู้ก็มีภาพประกอบ ทั้งภาพเล่าเรื่อง และภาพลอยตัว เช่น ภาพพุทธประวัติ วรรณกรรมชาดก รามเกียรติ์ เทพทวารบาล และสัตว์หิมพานต์ ขอบตู้ด้านบนและด้านล่าง จะใช้ลายหน้ากระดาน เช่น ลายประจํายามลูกฟัก ลายประจํายามลูกฟักก้ามปู ลายดอกซีก ดอกซ้อน ลายหมอนทอง ลายเกลียวใบเทศ ลายสังวาลเพชรพวง ซึ่งลักษณะของลวดลายแบบนี้เป็นลายคนละครึ่งลูกกับลายอินเดียก็ว่าได้ ด้านหน้าและด้านข้างของตู้ ด้านหน้าซึ่งทำเป็นบานประตู 2 บาน และด้านข้างทั้งซ้ายและขวาเป็นส่วนที่ตกแต่งลวดลายลักษณะเดียวกัน เช่น มีลายกระหนกเปลวเครือเถา ลายกระหนกใบเทศ กระหนก คือ ลวดลายที่เป็นลายประดับที่มีมาอย่างยาวนานประสานกับวิวัฒนาการของวัฒนธรรมและการนำมาใช้ในพื้นทีและสัดส่วนต่าง ๆ แสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกัน กล่าวได้ว่า กระหนก คือ ลวดลายที่เกิดจากจินตนาการที่ได้รับเอาความรู้และแรงบันดาลใจจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดัดแปลงและปรับปรุงจนเป็นลายประดับที่มีลักษณะเป็นลายเฉพาะ โดยมีความเชื่อและรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยประกอบอยู่ด้วยเสมอมา⁴¹

⁴¹ ธีรบัณฑิต บุณยเนื่อง, การพัฒนาแบบฝึกการวาดลวดลายกระหนกสำหรับนักศึกษาศิลปะระดับปริญญาตรี, หน้า 15-16.

เสาขอบตู้ทั้ง 4 เสา ระหว่างช่วงกลางเสานิยมเขียนลายก้านต่อดอกลายรักร้อย ซึ่งมีทั้งลายรักร้อยหน้าสิงห์ ลายรักร้อยบัวร้อย และลายรักร้อยใบเทศ ส่วนตอนบนและตอนล่างของเสาขอบตู้ มักเป็นลายกรวยเชิง และมีบางตู้ที่ช่วงกึ่งกลางเสาดกแต่งด้วยลายประจำยามรัดอก

เชิงตู้ ตู้พระธรรมที่มีเชิงตู้ส่วนมากจะทำเป็นรูปปากสิงห์ หรือหูช้าง ซึ่งนิยมทำด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ กัน เช่น ลายรดน้ำประดับกระจก และจำหลักฉลุโปร่ง สำหรับลวดลายที่ใช้มีลายก้านขด ลายดอกพุดตานลายกระหนกเปลวเครือเถา นกคาบ นาคคาบ ออกเถาเทพนม ซ่อเปลวหางโต

เสาท่อ โดยเฉพาะตู้ชาหมุ่ นิยมตกแต่งด้วยลายกรวยเชิง ลายกาบพรหม-สิงห์ ลายครุฑจับนาค และที่เขียนเป็นภาพยักษ์แบก ลิงแบก และท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบอง ก็มี ส่วนตู้ทำสิงห์นั้น นอกจากจะจำหลักชาตู้เป็นรูปเท้าสิงห์ ซึ่งมีเล็บสิงห์เรียวยาวแหลมแล้ว ยังนิยมทำเท้าสิงห์นั้นเหยียบอยู่บนลูกแก้วด้วย และบางตู้ยังตกแต่งเพิ่มเติมด้วยลายต่าง ๆ เช่น ลายก้านขด และที่เขียนเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑยุคนาคก็มี

สำหรับตู้ฐานสิงห์นั้น ส่วนใหญ่จะทำเป็นฐานจำหลักประดับกระจก ส่วนที่เป็นลายหน้ากระดานมักทำเป็นลายประจำยามลูกฟักก้ามปู เรียงลำดับชั้นฐานด้วยลายบัวหลังสิงห์ ปากสิงห์ และเท้าสิงห์ ลายทั้งหมดประดับด้วยกระจกสีแดง สีเหลือง สีเขียว สีขาว และสีน้ำเงิน โดยส่วนใดที่ไม่ประดับกระจกสี ก็จะลงรักปิดทองทึบ องค์ประกอบของลายจำหลักประดับกระจก แสดงให้เห็นถึงความสามารถอันชาญฉลาดของช่างไทยโบราณ ที่ตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของตู้ ให้มีความผสมผสานกันระหว่างกระจกสี และลายทอง ซึ่งดูกลมกลืนงดงามได้สัดส่วน อย่างน่าอัศจรรย์ใจ ชาตู้อีกประเภทหนึ่งคือ ตู้เท้าคู่ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่นิยมตกแต่งลวดลาย มักลงรักทึบเพียงอย่างเดียว

2. การตกแต่งด้วยภาพเคล้ากระหนก

ตามที่ได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า ช่างนิยมตกแต่งตู้พระธรรมด้วยลายกระหนกซึ่งส่วนมากทำเป็นเถากระหนก โดยเริ่มต้นโคนเถาจากขอบล่างของตู้ และพุ่งยอดเถาขึ้นสู่ขอบบน เปรียบเสมือนพันธุ์ไม้เลื้อย ถ้าลักษณะไม้มียอดอ่อนสะบัดปลิว แบบเปลวเพลิงต้องลม จะเรียกว่า ลายกระหนกเปลวเครือเถา ถ้าลวดลายนั้นมีลักษณะเหมือนทรงของใบฝ้ายเทศ เรียกว่า ลายกระหนกใบเทศ หรือถ้าเหมือนรวงข้าว เรียกว่า ลายกระหนกรวงข้าว หากในระหว่างเถากระหนก เขียนภาพสัตว์จำพวกลิง กระรอก และนก ที่เกาะหรือไต่ตามกิ่งก้านของลายกระหนก ซึ่งสะท้อนภาพความเป็นไปตามธรรมชาติ ของไม้เถาไม้เลื้อย เรียกตามศัพท์ช่างว่า ลายกระหนกเครือเถาเคล้าภาพสัตว์ รูปแบบและลักษณะของลวดลายกระหนกจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะรูปแบบคล้ายคลึงธรรมชาติและพริ้ว

สะบัดเป็นลวดลายที่มีองค์ประกอบเป็นส่วนใหญ่ของลวดลายโดยรวม มีโครงสร้างและลำดับของตัวลายเป็นไปตามแบบแผนที่ชัดเจน⁴²

นอกจากนี้ ยังมีภาพเคล้ากระหนก ที่แสดงถึงความรู้ความสามารถของช่างไทยในการสร้างสรรค์สิ่งอันเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติอีกหลายลักษณะ โดยภาพเหล่านั้นช่างจะเขียนคละไปกับลวดลาย ถ้าเป็นภาพสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ จะแสดงด้วยตัวภาพหรือรูปร่าง แต่หากเป็นภาพคนจะประกอบด้วยเครื่องแต่งกาย และกิริยาท่าทางอันเป็นแบบฉบับ หรือเป็นไปตามจารีตประเพณีเกี่ยวกับพุทธประวัติ และชาติต่าง ๆ ขณะเดียวกันศิลปินผู้สร้างงานได้สอดแทรกเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี พุทธศาสนา ประเพณี พระราชพิธี และประวัติศาสตร์ ตลอดจนเรื่องราวของวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา⁴³ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะเป็นเหมือนกิริยาท่าทางในการแสดงบทบาทและอารมณ์ ของตัวละครในนาฏศิลป์ไทยที่เป็นแบบฉบับ อิริยาบถดังกล่าวใช้แทนอาการเคลื่อนไหวที่ให้ความรู้สึกบ่งบอกอารมณ์ ประกอบกับองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งช่างสามารถเขียนให้เห็นสภาพป่าเขา บ้านเมือง พระราชวัง ชนชั้นสูง กษัตริย์ เทวดา ชนชั้นสามัญ ภิกษุ ลิง ยักษ์ สัตว์ป่า สัตว์หิมพานต์ ทำให้ผู้ดูสามารถเข้าใจได้ทันทีว่า เป็นภาพอะไร ถ้าเป็นภาพเล่าเรื่อง ก็จะทำให้รู้เรื่องอะไร อยู่ในตอนใดของเรื่อง ภาพเคล้ากระหนกที่มักปรากฏอยู่ตามตู้พระธรรม ซึ่งประเภทของภาพเคล้ากระหนก ได้แก่ ภาพต่าง ๆ ดังนี้

ประเภทที่ 1 ภาพบุคคลเต็มเนื้อที่

นิยมเขียนเป็นภาพเทพารักษ์ เทพทวารบาล หรือเซียวกาง ยืนบนแท่นหรือนาคบัลลังก์ โดยมีลายช่อกระหนก หรือช่อดอกไม้เป็นพื้นหลัง

ประเภทที่ 2 ภาพจับ

ภาพจับ เป็นภาพจับของบุคคลตามท้องเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระรามรบกับทศกัณฐ์ ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ เช่น ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ภาพเรื่องทศชาติชาดก หรือชาดกต่าง ๆ อันหมายถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มีความสามารถในการเขียนภาพเล่าเรื่องด้วยวิธีการอันชาญฉลาดในการเขียนภาพบุคคลจำนวนมากมายบรรจุกว้างในเฉพาะกรอบของพื้นที่จำกัด โดยเลือกเขียนเฉพาะตอนที่สำคัญของเนื้อเรื่องเป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพเขียน ตู้อย่างรัดกุมอีกแบบหนึ่งเขียนเป็นภาพบุคคลยืนโดดเดี่ยวเกือบเต็มพื้นที่ เช่น เซียวกาง ภาพเทวดาทวารบาล

⁴² ธีรพัฒน์ บุณยเนื่อง, การพัฒนาแบบฝึกการวาดลวดลายกระหนกสำหรับนักศึกษาศิลปะระดับปริญญาตรี, หน้า 20.

⁴³ ยอดชาย พรหมอินทร์, ผศ., ตำรา จิตรกรรมไทยประเพณี, (สงขลา: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2562), หน้า 2.

ประกอบด้วย ลิงแบก ยักษ์แบก หรือภาพเทวดาทรงพระขรรค์ประทับยืนบนบัลลังก์⁴⁴ ซึ่งเป็นภาพบุคคลในเรื่องรามเกียรติ์ในอิริยาบถต่าง ๆ กัน ด้วยท่าโลมและท่าต่อสู้ โดยจับกันเป็นคู่ และจับเป็นหมู่ 3 คน 4 คน หรือมากกว่านั้นก็มี เช่น ภาพพระรามกำลังรบกับทศกัณฐ์ หนุมานรบกับยักษ์หลายตน และหนุมานโลมนางสุวรรณมัจฉา การตกแต่งตุ้นนอกจากจะตกแต่งด้านหน้าและด้านข้าง ซ้าย ขวา แล้ว บางตุ้นได้ตกแต่งด้านหลังของตุ้นด้วยภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ ภาพสัตว์และพันธุ์ไม้ในป่าหิมพานต์ เช่น ต้นนารีผล คนธรรพ์ ฤๅษี นักสิทธิ์ วิทยาธร ภาพปลงอสุภกรรมฐาน ภาพเล่าเรื่องเหล่านี้มีพื้นหลังลงรักดำทึบไม่นิยมตกแต่งตัวกนกเสริมส่วนที่ว่างเหมือนด้านหน้า ลวดลายที่ใช้ตกแต่งหีบพระธรรม หีบหนังสือสวด หีบหนังสือเทศน์ นิยมเขียนลายรดน้ำบนพื้นหลังที่ลงรักดำและรักแดงนิยมใช้ลายกนก เถาลายกนกเปลวเคล้าภาพต่าง ๆ เช่น กิณนร ราชสีห์ คชสิงห์ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีลายพันธุ์พฤกษาลายดอกไม้ดอกที่ต่างชนิดกันไปและตกแต่งลวดลายบนตัวหีบทั้ง 4 ด้านรวมทั้งฝาหีบด้วย

ประเภทที่ 3 ภาพเล่าเรื่อง

ภาพเคล้ากระหนกที่เป็นภาพเล่าเรื่องที่ผู้พระธรรม ช่างมักเขียนเรื่องเหมือนกับเรื่องที่ใช้เขียนภาพจิตรกรรม ฝาผนังตามโบสถ์วิหารทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นภาพพุทธประวัติ ทศชาติ วรรณกรรม ชาดก และรามเกียรติ์ การเขียนภาพเล่าเรื่อง บนตู้พระธรรม มีทั้งแบบตัดทอนมาเขียนเรื่องเดียวทั้งตู้ และแบบเขียนหลายเรื่องรวมอยู่ในตู้เดียว ซึ่งตำแหน่งของภาพแยกสัดส่วนกันชัดเจน สามารถเข้าใจภาพได้ถูกต้อง

ภาพในท้องเรื่องที่นำมาเขียนประดับตู้มักจะเลือกตอนที่สำคัญ หรือตอนที่เห็นซ้ำ ๆ กัน ในภาพจิตรกรรม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ไม่จำกัดว่าจะต้องใช้ทุกตอน แล้วผูกประดิษฐ์ขึ้นอย่างมีกฎเกณฑ์ในการแสดงออกของตัวภาพที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ภาพพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นประธานของเรื่อง ช่างจะสร้างให้เป็นภาพที่ผสมผสานกันระหว่างลักษณะสมจริงกับพุทธลักษณะ อันเป็นอุดมคติที่ระบุไว้ในคัมภีร์พุทธลักษณะ กับเน้นให้เห็นพุทธบารมี โดยช่างจะสร้างภาพให้มีกรอบประภาณทลรอบพระวรกาย หรือรอบพระเศียร หรือมีรัศมีรูปเปลวเหนือพระเศียร ส่วนตัวภาพอื่น ๆ ช่างจะทำให้มีรูปร่างลักษณะอย่างอุดมคติถึงสมจริง โดยที่ไม่แสดงอารมณ์หรือความรู้สึกของตัวภาพทางใบหน้า แต่สื่อความหมายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ด้วยกิริยาท่าทาง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ภาพพุทธประวัติ ปางมหาภิเนษกรมณ์

ช่างจะเขียนเป็นภาพพระราชาฐานชั้นใน มีพระนางพิมพาบรรทมอยู่กับพระราहुลบนบรรจถรณ์ และสาวสรรรภานัลใน นอนอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ ตามพื้นพระราชาฐาน ส่วนเจ้าชาย

⁴⁴ ศิลปะลายรดน้ำ, ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://lairodnamart.blogspot.com/2020/05/blog-post_28.html [5 ธันวาคม 2566].

สิทธิ์ณะกำลังก้าวพระบาทออกไปทางพระทวาร ที่หน้าพระราชฐาน มีภานายฉนั้นยืนอยู่กับม้า กัญฐกะ เมื่อเห็นภาพนี้ก็จะรู้ได้ทันทีว่า เจ้าชายสิทธิ์ณะทรงลาพระนางพิมพากับพระราหุล แล้วกำลังเสด็จออกจากห้องบรรทม ไปทรงม้ากัญฐกะ ซึ่งนายฉนั้นเตรียมไว้รอรับเสด็จ บางที่ช่างก็เขียนเป็นภาพตอนที่ เจ้าชายสิทธิ์ณะประทับอยู่บนหลังม้ากัญฐกะ มีนายฉนั้นเกาะหางม้าตามเสด็จ และมีเทวดาแห่ห้อมโดยเสด็จด้วย บางภาพเบื้องหน้าม้ามีพระยามาร ซึ่งเขียนเป็นรูปยักษ์ยืนขวางทางห้ามการเสด็จ หรือบางภาพก็เขียนตอนที่เจ้าชายสิทธิ์ณะ ประทับนั่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ แสดงอิริยาบถในท่าตัดพระเกศา มีนายฉนั้นกับม้ากัญฐกะนอนพุงอยู่ด้านข้าง ภาพพุทธประวัติปางนี้ บางตู้อาจเขียนตลอดทุกตอน บางตู้ก็เขียนเฉพาะตอนใดตอนหนึ่งเท่านั้น⁴⁵

ข. ทศชาติ

เป็นคัมภีร์ชาดกว่าด้วยเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี มีจำนวนทั้งหมดตามตัวเลขถั่วที่กล่าวในอรรถกถาทั้งหลายว่า 550 ชาดก เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่⁴⁶ ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก ชาดกที่ทรงเล่านั้นมีหลายร้อยเรื่อง ว่าทรงเคยเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ 10 ชาดกสุดท้ายที่เรียกว่า ทศชาติชาดก⁴⁷ โดยมีทั้งแบบที่เขียนทั้ง 10 ชาดกในตู้เดียว แบบที่คัดเลือกมาบางชาติ และแบบที่เขียนเพียงชาติเดียวทั้งตู้ แต่ละเรื่องมักมีหลายตอนที่นำมาเขียนเป็นภาพ โดยอาจเขียนภาพต่อเนื่องกันไปตามความยาวของเนื้อเรื่อง แต่หากไม่ต้องการให้เปลืองเนื้อที่มากนัก ก็จะตัดเรื่องยกมาเขียนภาพเป็นตอนสั้น ๆ ทศชาติชาดก จะประกอบด้วย ชาดก 10 ชาดก ได้แก่ 1) เตมียชาดก 2) มหาชนกชาดก 3) สุวณณสามชาดก 4) เนมิราชชาดก 5) มโหสถชาดก 6) ภูริทัตตชาดก 7) จันทกุมารชาดก 8) มหานารทกัศสปชาดก 9) วิรุทธชาดก และ 10) เวสสันดรชาดก⁴⁸ ดังตัวอย่างชาดกแต่ละเรื่อง ดังนี้

เตมียชาดก ในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธองค์กำลังประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร มีเหล่าภิกษูกำลังสนทนากันเรื่อง “มหาภิเนกขัมมบารมีของพระพุทธเจ้า” พระพุทธองค์ได้

⁴⁵ พระราชปรีดีติวิมล, ดร., “พุทธประวัติวิเคราะห์ตามทัศนะเสถียรพงษ์ วรณปก”, *วารสารพุทธ-ปรัชญาวิวัฒน์*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2560): 41-41.

⁴⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551), หน้า 83.

⁴⁷ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *คำวัด*, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2548), หน้า 200.

⁴⁸ พระมหาปิยะ วิชชาปิโย (พฤกษ์วัน), *การวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติชาดกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565), หน้า 20.*

ทรงสดับรับฟัง ด้วยทิพโสตจึงได้เสด็จออกมาจากกุฎิแล้วตรัสถามเหล่าภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องที่กำลังพูดคุยกันอยู่ เหล่าภิกษุจึงได้ทูลให้ทราบพระองค์จึงตรัสตอบว่า “เรามีบารมีเต็มแล้ว ทั้งราชสมบัติ ออกบวชเพื่อคุณประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ ในสมัยก่อนที่ญาณยังไม่แก่กล้ากำลังบำเพ็ญบารมีอยู่ เราได้ละทิ้งราชสมบัติ ออกบวชเพื่อคุณประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่านี้อัจฉรย์ยิ่ง”⁴⁹ จากที่กล่าวมาเป็นแสดงถึงการออกบวชของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า เนกขัมบารมี ในตู้พระธรรมส่วนใหญ่จะเขียนภาพตอนพระเตมียกุมารถูกทดสอบ เพื่อให้ตกใจกลัว ด้วยอาวุธ และสัตว์ร้าย โดยเขียนเป็นภาพพระเตมียกุมารนั่งสมาธิบนพระแท่น มีทหารยกดาบทำท่าจะฟัน หรือจับงูพุ่งเข้าใส่ หรือตอนพระเตมียกุมารทรงยกราชรถขึ้นแกว่งเหนือพระเศียร มีนายสารถีกำลังชูดหลุมอยู่ด้านข้าง เตมียขาดกเป็นเรื่องของความกลัวที่เกิดขึ้นแก่พระเตมียโพธิสัตว์ เหตุเพราะทรงระลึกชาติได้ว่าเคยกระทำอย่างพระบิดา ที่ได้สั่งลงโทษประหารผู้คนโดยความไม่ชอบธรรม

มหาชนกชาดก พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภการเสด็จออกบรรพชาครั้งใหญ่ (ในอดีต) จึงได้ตรัสเรื่องพระมหาชนกนี้โดยทรงยกคาถาแรกของเรื่องที่ว่า เทพธิดากล่าวกับพระมหาชนกที่กำลังว่ายน้ำข้ามทะเลอยู่ว่า “ใครกันนี้ ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่งก็ยังพยายาม (ว่าย) อยู่ในท่ามกลางสมุทร”⁵⁰ เป็นต้น ชาดกเรื่องนี้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมหาชนก เดินทางไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือแตกจมลงในมหาสมุทรไม่เห็นฝั่ง ท่านก็ไม่ทอดอโยเพียรพยายามว่ายอยู่ในมหาสมุทรจนถึงวันที่ 7 เวลานั้นนางมณีเมขลา ซึ่งเป็นเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรได้ช่วยเหลือนำท่านขึ้นที่กรุงมิถิลา ชาดกนี้ แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี คือความพากเพียร⁵¹ มหาชนกชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี นิยมเขียนภาพตอนเรือสำเภอาบปาง ในภาพพระมหาชนกทรงว่ายน้ำอยู่อย่างไม่ลดละ ท่ามกลางปลาใหญ่และสัตว์ร้าย ในทะเลมีนางเมขลา เทพธิดาแห่งทะเล เหาะลงมาพาพระองค์ขึ้นจากทะเล หรือภาพตอนพระมหาชนกบรรทมหลับอยู่ในอุทยาน มีราชรถหยุดอยู่หน้าพระแท่น

สุวรรณสามชาดก พระบรมศาสดาเมื่อประทับ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุเลี้ยงดูมารดารูปหนึ่ง ตรัสสุวัณสามชาดก มีคำเริ่มต้นว่า ใครกันหนอใช้ลูกศรยิงเราผู้ประมาทกำลังนำน้ำไปอยู่ ดังนี้เป็นต้น⁵² สุวรรณสามชาดก เป็นการแสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี ซึ่งในตู้พระธรรมส่วนมากจะปรากฏตอนสำคัญของเรื่องที่เห็นกันบ่อย ๆ มักเป็นภาพสุวรรณสามแบกหม้อน้ำ มีกวาง

⁴⁹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/538/1.

⁵⁰ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/53-62.

⁵¹ พระมหาปิยะ วิชชาปิโย (พฤกษวัน), การวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติชาดกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, หน้า 25.

⁵² ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/115.

และสัตว์ป่านานาชนิดอยู่ล้อมรอบ โดยมีกษัตริย์ปิลัยักษ์เสด็จรามาที่สุวรรณสาม หรือตอนที่สุวรรณสาม ถูกศรของกษัตริย์ปิลัยักษ์ ชวนเซจะล้มลง มีหมอน้ำหกกว่าอยู่ด้านหน้า บางทีก็ตัดมาเขียนเฉพาะ ตอนสามภรรยา ซึ่งตาบอดทั้งคู่นั่งพับสลบอยู่กับร่างสุวรรณสามที่ถูกศร มีกษัตริย์ปิลัยักษ์แสดงอาการ สลดพระทัยอยู่ด้านข้าง

เนมิราชขาดก ขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังประทับอยู่ ณ มฆเทวอัมพวัน กรุงมิถิลา เวลาเย็น พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ภูมิประเทศนี้เราเคยอาศัยอยู่”⁵³ จากนั้นพระอานนท์จึง ทูลขอให้พระองค์ทรงเล่าเรื่องราวในอดีตชาติให้ฟัง พระองค์จึงแสดงเรื่องเนมิราชขาดกวิณณา แสดงถึงการบำเพ็ญอริยฐานบารมี ภาพที่เห็นบ่งบอกเป็นตอนที่พระเนมิราชประทับอยู่บนราชรถ มีมาตุลีเทพบุตรเป็นสารภีนำเสด็จชมเมืองนรกและเมืองสวรรค์ เนมิราชขาดกเป็นเรื่องของการออก บวช เมื่อเห็นความไม่เที่ยงของสังขาร แรกเริ่มอาจจะออกบวชกันตามประเพณี แต่ที่น่าสนใจคือ การตั้ง คำถามขึ้นในใจของพระเนมิราชโพธิสัตว์ว่า “การให้ทาน การรักษาศีล และการประพฤติ พรหมจรรย์ สิ่งไหนให้ผลมากกว่ากัน” จนเดือนร้อนถึงท้าวสักกเทวราชต้องลงมาตอบคำถามนี้ให้เห็น ว่า “การประพฤติพรหมจรรย์สำคัญมากกว่าการให้ทาน”⁵⁴

มโหสถขาดก ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เหล่าภิกษุกำลังปรารภกัน เรื่อง “พระปัญญาบารมีของพระตถาคตเจ้า” เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า “มิใช่แต่ใน กาลนี้เท่านั้น แม้ในอดีตกาล เมื่อกำลังบำเพ็ญพระโพธิญาณอยู่ ก็เป็นผู้มีปัญญาอันยิ่งใหญ่ เหมือนกัน”⁵⁵ มโหสถขาดก เป็นเรื่องราวที่แสดงถึงบำเพ็ญปัญญาบารมี มีตอนสำคัญที่นิยมนำมา เขียนหลายตอน เช่น ตอนมโหสถกับนางปริพาชิกา ถามตอบกันด้วยหัตถปัญหา ข้างจะเขียนเป็นภาพ นางปริพาชิกายกมือลูบหัว เป็นคำถามมโหสถว่าเหตุใดไม่บวช มโหสถยกมือลูบท้องเป็นคำตอบว่า มีภาระต้องเลี้ยงดูครอบครัว หรือตอนมโหสถทำอุบายลักพาตัว พระราชมารดาพระมเหสี พระราช โอรส พระราชธิดาของพระเจ้าจูลณีไปซ่อนในอุโมงค์ หรือตอนมโหสถยกพระขรรค์ ขู่พระเจ้าจูลณี

ภริทัตตขาดก การถืออุโบสถศีลอย่างเคร่งครัดของภริทัตตนาคราชนั้น แม้นตนเองถูก พรานเนสาทะที่เป็นเพื่อนหักหลังจนมีอารมณ์โกรธเกิดขึ้นในใจ แต่ด้วยสัจจะว่าถ้าถืออุโบสถศีลไว้ ให้ครบนั้น จึงทำให้ภริทัตตนาคราชโพธิสัตว์เกิดสติเตือนใจ ไม่ได้ปล่อยใจไปกับอารมณ์ของความโกรธ ที่กำลังเกิดขึ้น เห็นชัดว่าจิตใจที่เข้มแข็งในการสร้างกุศลกรรมนั้น สามารถข่มจิตใจที่กำลังจะก่อ

⁵³ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/541/178.

⁵⁴ ปฐมพงศ์ บุญบุตร, “ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติธรรมในทศชาติชาดกของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ขุททก นิกาย มหานิบาตชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564), หน้า 56.

⁵⁵ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 9/542/244.

อกุศลกรรมได้⁵⁶ ชาดกนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมี ภาพที่เห็นบ่อย ๆ คือ ภาพตอนพราหมณ์อาลัม-พายณ์จับนาครุฑที่ตัก ซึ่งลำตัวพันอยู่รอบจอมปลวกชูเศียรขึ้นเบื้องบน

จันทกุมารชาดก เป็นการแสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี ขันติบารมีเป็นหนึ่งในสิบบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญบารมีตั้งแต่ระดับพื้นฐาน จนกระทั่งถึงระดับสูงสุด ขันติบารมีนั้นมีตั้งแต่ชั้นธรรมดาที่เรียกว่าบารมีขั้นต้น ขันติบารมีขั้นกลาง และขันติบารมีขั้นสูง⁵⁷ ตอนที่ตักมาเขียนภาพ ส่วนใหญ่จะเป็นตอนท้าวสักกะเสด็จลงมาทำลายพินธุชยายัญ ในภาพประกอบด้วย พระเจ้าเอกราชประทับนั่งอยู่ในพลับพลา มีกองเพลิงอยู่ในพานเบื้องพระพักตร์ ตอนบนมีภาพท้าวสักกะกำลังเหาะลงมาหักฉัตรทำลายพินธุชยายัญ และบางทีก็มีภาพฝูงชน กำลังขลุมนุ่นวาย ไถ่ฆ่าพราหมณ์กัณหาด้วยพระจันทกุมารพระองค์ทรงใช้ขันติธรรม ที่พยายามพูดให้พระราชบิดาเข้าใจในการที่จะเดินไปสู่สวรรค์ ว่าไม่ใช่หนทางที่จะเสด็จไปได้ ถ้าจะทำร้ายผู้อื่นถึงกับเสียชีวิต⁵⁸

นารทชาดก ชาดกเรื่องนี้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวมหาพรหม ชื่อว่านารทะ ครั้งนั้นพระเจ้าอังคต มีความเห็นผิดว่านรกไม่มี สวรรค์ไม่มี เป็นต้น ในเวลานั้นท้าวมหาพรหมลงมาแสดงโทษแห่งความเห็นผิดให้พระเจ้าอังคตสดับ ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมิจฉาทิฎฐิเมื่อสวรรคตแล้ว จึงไปเกิดในสวรรค์ ชาดกนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ การวางเฉย⁵⁹ ที่นิยมนำมาเขียนภาพเป็นตอนที่พระพรหมนารทหาบภาชนะทองคำเหาะลงมา เพื่อมอบให้เจ้าหญิงรุจาใช้บริจาทาน

วิรุทธชาดก ขณะที่พระพุทธรองค์กำลังประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน ทรงปรารภเรื่องปัญญาบารมี ภิกษุทั้งหลายกำลังสนทนากันเรื่องพระปัญญาของพระศาสดาว่า “ทรงมีพระปัญญามาก กว้างขวาง ลึกซึ้ง เฉียบแหลม ประูประิ่ง ทำลายปัญหา ด้วยอนุภาพแห่งปัญญาของพระองค์ทรงทำให้

⁵⁶ พระมหาปิยะ วิชชาปิโย (พฤกษวัน), การวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติชาดกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, หน้า 63.

⁵⁷ พระอธิการสุรพล ฐานจาโร, “การศึกษาวิเคราะห์ขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา”, วารสารวณัฏฐองแหกรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565): 138.

⁵⁸ พระอธิการทองหนัก กตสาโร (มีลาบ), ลักษณะขันติของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 60.

⁵⁹ พระมหาปิยะ วิชชาปิโย (พฤกษวัน), การวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติชาดกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, หน้า 36.

คนเหล่านั้นหมดพยศแล้วดำรงอยู่ในสภาวะทั้ง 3 ดำเนินไปเพื่ออวมตมทานิพพาน”⁶⁰ วิรุทธชาดก เป็นการแสดงสัจจบาร์มี ตอนสำคัญของเรื่องที่นิยมนำมาเขียนภาพ มักเป็นตอนที่วิรุทธบัณฑิตถูกพุนณกยักษ์ แกล้งให้เกาะหางม้าเหาะมาในอากาศ หรือตอนที่วิรุทธบัณฑิตถูกพุนณกยักษ์จับโยนลงไปที่หน้าผา

เวสสันดรชาดก พระศาสดาประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ (ฝนดุดน้ำตกในใบบัวมีสีแดง ผู้ต้องการให้เปียกจึงเปียก) ให้เป็นเหตุ ตรัสเวสสันดรชาดก แก่ภิกษุทั้งหลาย⁶¹ เวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่แสดงถึงการบำเพ็ญทานบาร์มี ซึ่งเป็นชาดกเรื่องสุดท้าย เรียกว่า มหาชาติหรือชาติใหญ่ เป็นเรื่องที่นิยมนำมาเขียนภาพ มากกว่าชาดกเรื่องอื่น ๆ เนื้อเรื่องมีทั้งหมด 13 กัณฑ์ ข้างนิมิตต์เรื่องยกมาเขียนเป็นตอน ๆ เช่น ตอนทานกัณฑ์ เขียนเป็นภาพพระเวสสันดรทรงหลังน้ำลงบนมือพรหมณ์แสดงการพระราชทานข้างเผือกแก่พรหมณ์ ตอนกัณฑ์ชูชก เขียนเป็นภาพพระเวสสันดรยื่นอุ้มริมสระน้ำซึ่งมีสองกุมารซ่อนตัวอยู่ใต้ใบบัวในสระนั้น บางทีก็เป็นภาพพระเวสสันดร ประทับนั่งในบรรณศาลา มีสองกุมารอยู่บนพระเพลา กำลังหลังน้ำลงในมือชูชกแสดงว่ายกสองกุมารให้แก่ชูชก หรือภาพพระนางมัทรีกำลังเก็บผลไม้ใส่ตะกร้า มีราชสีห์กับเสือนอนขวางทางเสด็จ

ทศชาติชาดกเป็น 10 ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่กำลังบำเพ็ญเพียรสร้างสมบาร์มีอยู่ ก่อนที่ในชาติสุดท้ายจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยในทศชาติชาดกนั้นมีลักษณะของพระโพธิสัตว์เรียกบาร์มี 10 ทศ เป็นธรรมที่ทำให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือ 1) ทานบาร์มี 2) ศีลบาร์มี 3) เนกขัมมบาร์มี 4) ปัญญาบาร์มี 5) วิริยบาร์มี 6) ขันติบาร์มี 7) สัจจบาร์มี 8) อธิฐานบาร์มี 9) เมตตาบาร์มี และ 10) อุกเบกขาบาร์มี ซึ่งในแต่ละชาติพระโพธิสัตว์มิได้บำเพ็ญเพียงแค่บาร์มีใดบาร์มีหนึ่ง เท่านั้น แต่ทรงมีการบำเพ็ญบาร์มีอื่นควบคู่กันไปด้วย⁶²

กล่าวได้ว่า ในการศึกษาเรื่องทศชาติชาดกนั้นต้องศึกษาควบคู่ไปกับบรรณถกชาดกด้วย เพราะจะทำให้เข้าใจเนื้อหาได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น โดยในบรรณถกชาดกจะเป็นการขยายความเรื่อง อากัปกริยาของ บุคคลต่าง ๆ ในทศชาติชาดก เป็นสุนทรียธรรมที่ก่อให้เกิดอรรถรสมากยิ่งขึ้น การศึกษาคาถา ภาชิตนั้นเพื่อที่จะทราบถึงความหมายในอรรถพยัญชนะ และธรรมที่ปรากฏอยู่ในรูปของคาถา เพื่อ ต้องการทราบความหมายที่ลึกซึ้งอย่างแท้จริง ฉะนั้นแล้วคาถาภาชิตในทศชาติชาดกนี้

⁶⁰ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 12/546/236.

⁶¹ ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 12/547/287.

⁶² ปฐมพงศ์ บุษาบุดร, ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียธรรมในทศชาติชาดกของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก, หน้า 194.

จึงเป็นสิ่งที่ ควรศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่งเพื่อการรู้เท่าทันในอารมณ์ จัดการกับอารมณ์ที่เกิดขึ้น และ พัฒนาอารมณ์ จนเกิดเป็นสุนทรียธรรมขึ้นภายในจิตใจ

ค. ภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์

นิยมจับเรื่องตอนยกทัพ เขียนเป็นภาพกองทัพฝ่ายเมืองหรือฝ่ายยักษ์ มีทศกัณฐ์หรือยักษ์ กษัตริย์ทรงราชรถเทียมราชสีห์ 1-2 ตัว แวดล้อมด้วยหมู่พลยักษ์ มีท่าทางเหี้ยมหาญทะยานศึกเขม้น หมายเข่นฆ่าศัตรู อีกฝ่ายหนึ่งหันหน้าเข้าหากัน เป็นกองทัพฝ่ายพลับพลา หรือฝ่ายพระราม มีพระรามทรงราชรถเทียมม้า 1-2 ตัว พระลักษมณ์ประทับอยู่หน้าราชรถ ซึ่งแวดล้อมด้วยขุนกระบี่ และหมู่พลลิงในท่าทางเขม้นหมายประหารศัตรูเช่นเดียวกัน และช่างมักเขียนภาพ แสดงความซุกซน ของลิงแฝงไว้ด้วย ในกลุ่มภาพเล่าเรื่อง ช่างเขียนมักสอดแทรกภาพกาก หรือภาพแสดงให้เห็นความ เป็นอยู่อย่างธรรมดาสามัญของคน ภาพสัตว์ทั่ว ๆ ไป และสัตว์หิมพานต์ เช่น ภาพคนขณะทำงาน กำลังเล่นหัวหยอกล้อเกี่ยวพาราสีกัน ภาพคนและสัตว์ส่วนปลีกย่อยเหล่านี้ เป็นการแสดงออกอย่าง อิสระของช่าง ซึ่งมักจะเขียนภาพด้วยอารมณ์สนุก เปิดเผยเป็นไปตามสภาพแท้จริง

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องตามลำดับหัวข้อโดยมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาจะมีประเด็นเกี่ยวกับความหมายของ การมีส่วนร่วม ความสำคัญของการมีส่วนร่วม รูปแบบการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม และ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ดังนี้

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้คนทั่วไปมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการ ตัดสินใจถึงปัญหาสำคัญต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะด้วยการแสดงความคิดเห็น การปรึกษาหารือ และการ แสดงประชามติ⁶³ การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนด ปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/กลุ่มองค์กร ชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแล กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง ให้มี ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมี ศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชน ในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และการจัดการ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

⁶³ อีระพล อรุณะภักสิทธิ์ และคณะ, ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการสร้างระบบบริหาร กิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2542), หน้า 6-7.

ได้⁶⁴ การสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผล องค์ประกอบหลักของรูปแบบมี 6 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการ จุดมุ่งหมาย กลไกการดำเนินการ การดำเนินการ การประเมินผล และเงื่อนไขความสำเร็จ⁶⁵

การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับบริการสาธารณะ การมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็น การมีส่วนร่วมวางแผน การมีส่วนร่วมดำเนินงาน การมีส่วนร่วมรับผิดชอบและประเมินผล และการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์⁶⁶ การมีส่วนร่วมเหล่านี้เป็นการกระทำของบุคคล เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสังคม ต่อรัฐ ต่อนโยบายของรัฐบาลและการเลือกผู้นำทางการเมืองทั้งระดับชาติและท้องถิ่น กิจกรรมการมีส่วนร่วมอาจมีทั้งถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย จะเป็นครั้งคราวหรือติดต่อยาวนานก็ตาม ดังที่เรารับรู้มาตลอดเวลากว่า พัฒนาการมีส่วนร่วมของพลเมืองไทยเป็นข้อบ่งชี้ว่ามีพัฒนาการในการมีส่วนร่วมมาเป็นลำดับ ซึ่งบางยุคพลเมืองถูกจำกัดในการเข้าไปมีส่วนร่วมน้อยและเฉพาะบางเรื่องบางโอกาสเท่านั้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับผู้ออกแบบรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนร่วมเพียงใด ปัจจุบันเป็นยุคเทคโนโลยีดิจิทัล พลเมืองไทยมีช่องทางสื่อสารกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมทางสังคมมากขึ้น สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้สะดวกตลอดเวลาและทุกสถานที่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์⁶⁷

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมจัดทำแผน ร่วมศึกษาหาสาเหตุ และร่วมช่วยกันแก้ปัญหา ร่วมศึกษาความต้องการของชุมชน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมประเมินผล

⁶⁴ พระครูสุวรรณจันทนิวิฐ, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี”, วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2566): 192.

⁶⁵ จิตประสงค์ ทมะนันต์, พงษ์ธร สิงห์พันธ์ และสุวิมล โพธิ์กลิ่น, “รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมยุคใหม่ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2564): 1209.

⁶⁶ เนตรชนก สุนาสวน และคณะ, “การพัฒนาระบบบริการสาธารณะแบบชุมชนมีส่วนร่วมของสถาบันอุดมศึกษา: กรณีการให้บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์”, วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2566): 298-279.

⁶⁷ สมคิด พุ่มทุเรียน และประเวศน์ มหารัตน์สกุล, “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองไทยในยุคดิจิทัล”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 10 ฉบับที่ 5 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2565): 2310.

เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้⁶⁸ การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งทางด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การรับผิดชอบ การวางแผนการปฏิบัติงานตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารงานในองค์กร⁶⁹

การมีส่วนร่วมเป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในองค์กรได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือในการพัฒนาองค์การที่ปฏิบัติอยู่ด้วยความเต็มใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานขององค์การควรประกอบด้วยสาระสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ

1. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สมาชิกขององค์การย่อมมีความผูกพันกับองค์การที่ตนเองปฏิบัติงานอยู่ และมีความปรารถนาที่จะได้มีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การ แม้เพียงได้รับฟังความคิดเห็นก็ทำให้รู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การ

2. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการยอมรับในเป้าหมาย เพราะนอกจากจะช่วยกระตุ้นให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นแล้ว ยังช่วยให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างกลุ่มสมาชิก ทำให้สมาชิกทั้งองค์การมีเป้าหมายเดียวกัน การมีส่วนร่วมเป็นการยินยอมและพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ ซึ่งจะมีผลทั้งทางใจการยอมรับ การสนับสนุน และผลต่อการปฏิบัติงานอย่างเต็มที่

3. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบ การที่บุคคลได้แสดงความคิดเห็นและยอมรับในเป้าหมายเดียวกัน จะช่วยกระตุ้นให้บุคคลเกิดความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงานขององค์การ⁷⁰

การเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรม ตั้งแต่การศึกษาแก้ปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหาและการประเมินร่วมกันนั้น เพื่อขับเคลื่อนให้

⁶⁸ พระมหาสุชาติ ธมมกาโม (ปิติ), การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 14.

⁶⁹ พระกิตติ์ กิตติวุฒโฒ (วิไลวงศ์), การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท 4 ของโรงเรียนมัธยมสงฆ์ แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 26.

⁷⁰ จันทรานี สวงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุ๊คพอยท์จำกัด, 2551), หน้า 166.

กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการยึดหลักการมีส่วนร่วม คือ หลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ⁷¹

การมีส่วนร่วม⁷² หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งทางด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การรับผิดชอบ การวางแผนการปฏิบัติงานตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารงานในองค์กร ดังนั้น การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมชุมชนมีความสำคัญต่อกระบวนการส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ อย่างเช่น ในการกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการดำเนินโครงการ เริ่มขึ้นวางแผน ระบุปัญหาและความต้องการ ขั้นปฏิบัติการประเมินผลและบำรุงรักษา ร่วมในการตัดสินใจ ร่วมบริจาค เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายร่วมกัน⁷³ การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการและสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนด ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ตรงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการช่วยเหลือตนเองอันเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างดียิ่ง⁷⁴

⁷¹ มณฑาทิพย์ ศิริสุมทุม และนันทิชา หาสนธิ์, “การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของสถานศึกษาในโครงการโรงเรียนคุณภาพประจำตำบล”, วารสารราชภัฏเพชรบูรณ์สาร, ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564): 9.

⁷² พระสมุห์ชวัญชัย ปญญาวโร (สาธุการักษ์), การบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 1, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 23.

⁷³ พระมหาสุชาติ ธมมกาโม (ปิติ), การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 26.

⁷⁴ พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลประสงค์ อำเภอนาทน จังหวัดสุราษฎร์ธานี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 10-11.

กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ร่วมการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหาร ตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษาให้สมาชิกทุกคนในองค์กรหรือหน่วยงานเดียวกันได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังและประสบผลสำเร็จ บุคลากรทุกระดับในหน่วยงานร่วมมือกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร ต้องการปฏิบัติงานอย่างมีเป้าหมายและทิศทาง การเปิดโอกาสให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็ทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเปิดโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้รับประโยชน์ในด้านการนำเอาความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนในองค์กรเพื่อการพัฒนาองค์กร เป็นต้น

2.3.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมถือว่ามีค่ามาก เพราะมาจากวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคมนั้น ว่าเขามีความต้องการที่จะให้ใช้วิถีทางใดที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตเพื่อให้ชีวิตมีความสุข อยู่ดีกินดี ความสงบสุขในสังคมนั้น ๆ ความสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญอยู่หลายมุมมอง ดังนี้

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างมากในการบริหารองค์กรให้ประสบผลสำเร็จ เพราะผู้บริหารระดับสูงเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหาร มีอิสระในการทำงาน ตลอดจนมีสิทธิในการเสนอแนะความคิดเห็นเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา ซึ่งลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นแรงจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรู้สึกผูกพันและร่วมกันรับผิดชอบต่อสิ่งที่ร่วมกัน⁷⁵ ตัดสินใจดำเนินงานให้องค์กรประสบผลสำเร็จต่อไป อิทธิพลของการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารองค์กร การให้อำนาจในการตัดสินใจ ไม่ส่งผลต่อประสิทธิผลของการบริหาร ดังนั้น ผู้บริหารควรมีการตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของตน ทำให้คำนึงถึงประโยชน์ของโรงเรียนเป็นหลัก เพื่อให้มีความรับผิดชอบต่อในงานสูงเนื่องจากให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจและเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์

⁷⁵ วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์ และคณะ, การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 15, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี, 2561), หน้า 37.

เพื่อที่จะร่วมงานกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีความเอื้ออาทร และให้ความช่วยเหลือผู้ร่วมงานด้วยความจริงใจ⁷⁶

การมีส่วนร่วมสามารถสร้างความยอมรับในคุณค่าและวัฒนธรรมในชุมชนและสามารถเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานที่ไม่พึงปรารถนาของชุมชนได้ เป็นวิธีการที่สามารถสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เป็นการระดมพลังความคิด พลังกาย กำลังใจและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนออกมาใช้ โดยพยายามหลีกเลี่ยงการใช้วิทยาการที่ซับซ้อนจากภายนอกให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ยังสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีการกระจายอำนาจ พร้อมทั้งบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นให้มากที่สุด โดยสอดคล้องกับปรัชญาสังคมและการเมืองที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การพัฒนา และมีโอกาสเข้ามากำหนดชะตาชีวิตของตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้เอง เป็นหัวใจสำคัญของงานพัฒนา การพัฒนาใด ๆ ก็ตาม ถ้าขาดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้ว กิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁷⁷

การมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1) ด้านการตัดสินใจ ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนให้ครูมีส่วนร่วมในการร่วมวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดนโยบายและกำหนดเป้าหมาย วิธีปฏิบัติ ขั้นตอนปฏิบัติ กำหนดงบประมาณ ทรัพยากร วัสดุงาน

2) ด้านการดำเนินงาน ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนให้ครูมีส่วนร่วมในการร่วมรับผิดชอบการดำเนินงานทุกด้านตามที่ได้ร่วมในการตัดสินใจ ได้ปฏิบัติงานร่วมกันเป็นทีมโดยใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการปฏิบัติงานของสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ด้านการประเมินผล ผู้บริหารสถานศึกษาสนับสนุนให้ครูมีส่วนร่วมในการควบคุม กำกับดูแล และการประเมินภายในของสถานศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพของการจัดการศึกษาของ

⁷⁶ มณฑาทิพย์ ศิริสุขุม และนันทินา หาสุทรี, “การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของสถานศึกษาในโครงการโรงเรียนคุณภาพประจำตำบล”, วารสารราชภัฏเพชรบูรณ์สาร, ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564): 10.

⁷⁷ จิตวิวัฒน์ สิ้นจุนอก และคณะ, การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์กับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน จังหวัดหนองคาย, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563), หน้า 47.

สถานศึกษา การกำกับและติดตาม การดำเนินงานตามแผนของสถานศึกษา การร่วมเป็น คณะกรรมการพิจารณาให้ความเห็นชอบในการดำเนินงานของกิจกรรม

4) ด้านรับผลประโยชน์ ผู้บริหารสถานศึกษานับสนับสนุนให้ครูมีส่วนร่วมในการได้รับ ผลตอบแทนจากการดำเนินงานในสถานศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งตอบแทน รางวัล หรือการให้ขวัญกำลังใจ และยกย่องเชิดชูเกียรติ การจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่บุคลากรตามความเหมาะสม การส่งเสริมให้ บุคลากรสามารถพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านผลงานวิชาการอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมสนับสนุนให้ บุคลากรใช้เทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ อยู่เสมอ⁷⁸

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา ทำให้ทันคนต่อผู้มีอำนาจต่อรองมากขึ้น ทั้งทาง เศรษฐกิจและการเมือง รวมทั้งช่วยพัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของ ประเทศในที่สุด⁷⁹ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ ครูผู้สอนต้องทราบบทบาทหน้าที่ของตนโดย เริ่มตั้งแต่ การกำหนดขนาดของกลุ่มผู้เรียนให้คลอบคลุมความสามารถ การดูแลผู้เรียน ชี้แจงกรอบกิจกรรม ทำความเข้าใจถึงลักษณะของกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ ด้วยการสร้างบรรยากาศที่เสริมสร้างการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของสมาชิก ครูคอยเป็นผู้ปรึกษาที่ดี ยกย่อง ให้คำชมเชยกับกลุ่มที่มี ผลงานดีและกระตุ้นการทำงานของกลุ่มที่ด้อยด้วย⁸⁰

ดังนั้น ความสำคัญของการมีส่วนร่วม จึงหมายถึงการเปิดโอกาสให้บุคคลในองค์กร หรือ กลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมกันติดตามผล เป็นการเปิดโอกาสให้บุคลากรเข้ามามี ส่วน ร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในด้านการนำเอาความรู้ ความสามารถ (talents) และทักษะ (skills) ของคนในองค์กร มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กร นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วม

⁷⁸ จีระภา มีหวายหลิม, สมาน อัครวุฒิ และพงษ์ศักดิ์ ทองพันธ์, “การบริหารแบบมีส่วนร่วมของครู ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาศรีสะเกษ ยโสธร”, วารสาร มจร อุบล ประิทรศน์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2565): 450.

⁷⁹ สมยศ ทุ่งหว้า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2534), หน้า 219.

⁸⁰ วณฤต ถนอมพงษ์, การศึกษาความรับผิดชอบทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (เทคนิคคูคิด), รายงานการวิจัย, (โรงเรียนศิริเวสตันเพ็ญอุบลรัตน์ สำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2565), หน้า 17.

จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีบทบาท และมีศักดิ์ศรี รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้รู้จักในหน้าที่และความรับผิดชอบ ผู้ที่ละเลย หรือเฉยเมยไม่เข้าร่วม จะด้วยเหตุใดก็ตาม ความละเลยไม่สนใจทำให้บุคคลเหล่านั้นปลีกตัวเองออกจากองค์กรนั่นเอง จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ผลงานที่ออกมาไม่บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่องค์กรได้ตั้งเป้าหมายไว้⁸¹

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการ และสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นตรงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการช่วยเหลือตนเองอันเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างดียิ่ง การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์การ เพราะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดพฤติกรรมการทำงานของบุคคลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์การ นำไปสู่ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การในอนาคต

2.3.3 รูปแบบการมีส่วนร่วม

รูปแบบ หมายถึง กระบวนการการพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่น ช่วยเหลือตนเอง เพื่อนบ้าน และชุมชนของตน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยความร่วมมือของราษฎรที่อยู่ในชุมชนของตน ทั้งภาครัฐและเอกชน อันจะพึงปฏิบัติร่วมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ดีและยั่งยืน รูปแบบการมีส่วนร่วมมีรูปแบบในการบริหารหลายส่วน อาทิ งานด้านการบริหารวิชาการ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการจัดการ รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นต้น

รูปแบบการมีส่วนร่วมยุคใหม่ที่มีประสิทธิผลมี 6 รูปแบบ ประกอบด้วย

- 1) หลักการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมยุคใหม่
- 2) จุดมุ่งหมาย ได้แก่ การมีส่วนร่วมโดยนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาใช้ในการบริหารงาน
- 3) กลไกการ ดำเนินการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมจากบุคคลทั้งภายในและภายนอกองค์กร
- 4) การดำเนินการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมโดยนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาใช้ในการบริหารงาน

⁸¹ ชนธร์ บุญวัฒน์, การศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีการศึกษาโรงเรียนสุจริต อำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 34.

5) การประเมินผล ได้แก่ การประเมินประสิทธิผลจากการมีส่วนร่วมของบุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา

6) เงื่อนไขความสำเร็จ ได้แก่ ความพึงพอใจและความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานของบุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา⁸²

รูปแบบการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 1 คณะกรรมการบริหารแบบมีส่วนร่วมและขอช่วยงานการบริหารแบบมีส่วนร่วม องค์ประกอบที่ 2 กระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วม และองค์ประกอบที่ 3 มาตรฐานการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี โดยผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมสู่มาตรฐานการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี สถาบันการอาชีวศึกษาภาคกลาง 3 โดยภาพรวมด้านความเหมาะสมและความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุด และครูฝึกในสถานประกอบการและครูผู้สอน มีความเห็นว่าความสามารถในการนำไปใช้ได้ของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมสู่มาตรฐานการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี สถาบันการอาชีวศึกษาภาคกลาง 3 โดยภาพรวมสามารถปฏิบัติตามได้ในระดับมากที่สุด⁸³

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน มีรูปแบบการพัฒนาดังนี้

1) แนวปฏิบัติที่ดีของการมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย บุคลิกภาพ การมีส่วนร่วม การบริหารงาน และหลักธรรมาภิบาลของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใช้อย่างคุ้มค่าและก่อให้เกิดประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน

2) องค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ บุคลิกภาพ การมีส่วนร่วม และการบริหาร

3) การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ สามเสาหลัก⁸⁴

⁸² จิตประสงค์ ทัศนะนันต์, พงษ์ธร สิงห์พันธ์ และสุวิมล โพธิ์กลิ่น, “รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมยุคใหม่ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2564): 1202.

⁸³ รมย์นลิน ศรีสายหยุด, “รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีของสถาบันการอาชีวศึกษาภาคกลาง 3”, วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2565): 89.

⁸⁴ ไชยวัฒน์ เผือกคง, “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาลของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสุราษฎร์ธานี”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 6 (กันยายน-ตุลาคม 2564): 2407.

ดังนั้น รูปแบบการมีส่วนร่วม จึงเริ่มจากการศึกษาข้อมูล หาสาเหตุ พิจารณาตัดสินใจ เลือกแนวทางการดำเนินการ หรือปฏิบัติงาน และสิ้นสุดที่การติดตามประเมินผล โดยการดำเนินการ ที่ให้ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้สูญเสีย (Stakeholders) ในฐานะเจ้าของชุมชนหรือ ทรัพยากร ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาและมีส่วนร่วมตามกระบวนการในทุกขั้นตอน หรือมากขึ้นตอนให้มากที่สุด มิใช่มีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ก็จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในทางที่ดีประสบผลสำเร็จได้ และเกิดผลดีตรง ต่อความต้องการของชุมชน⁸⁵ รูปแบบการมีส่วนร่วม ต้องมีการประสานความร่วมมือ กระจายอำนาจสู่ ท้องถิ่น ตลอดจนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน มีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการจัดการศึกษา รวมทั้งต้องพัฒนาระบบการวางแผนและให้มีแผน ยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทุกระดับทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ และสร้าง ความเข้มแข็งของภาคีต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา⁸⁶ การมีส่วนร่วมเป็น กระบวนการ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อ ชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไป ประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและ การตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสองทาง ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่ง สรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย⁸⁷

รูปแบบเป็นลักษณะของการกำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนว ซึ่งเป็นที่ยอมรับของสิ่งที่ แสดงให้เห็นเป็นรูปร่างหรือไม่ใช้รูปร่างก็ตาม ทั้งนี้ อาจจะเป็นข้อความเป็นสัญลักษณ์ เป็นรูปภาพที่ สามารถจะอธิบายสิ่งเหล่านั้นได้ รวมทั้งสื่อ รูป ความหมายที่ตรงกับความต้องการของสิ่งที่ต้องการให้ เห็น ซึ่งอย่างน้อยจะต้องบ่งบอกถึง 3 ประการ ได้แก่ สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์แบบแผน ความสัมพันธ์ของตัวแปร และแผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบการทำงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มี

⁸⁵ นิยม เวชกามาห, รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนชาว สกลนครตามแนวพุทธจิตวิทยา, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 28.

⁸⁶ พระมหาสุชาติ ธมมกาโม (ปิติ), การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธ บริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 132.

⁸⁷ กัญญาณัฐ จงมีสุข, รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้บริหารในการจัดวางระบบการควบคุมภายใน ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ , (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558), หน้า 33.

คุณลักษณะของการสร้างรูปแบบที่ดี จะต้องมองถึงความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง แนวทางการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผล และเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ที่สามารถนำไปเป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์ เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ และเป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และหลักการ เพราะฉะนั้น การนำหลักการการสร้างรูปแบบที่สามารถเสริมสร้างกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้เกิดความเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพอย่างมาก อีกทั้งยังสามารถคลายความกังวล เสริมไว้วางใจให้คณะผู้บริหารในองค์กร บริหารส่วนจังหวัดที่จะทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนต่อไป⁸⁸

ดังนั้น รูปแบบของการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลนั้น จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเกิดจากสถานะทางสังคม กล่าวคือ ความสามารถทางด้านปัญญาของแต่ละคนที่แตกต่างกันนั่นเอง เพราะเหตุนี้ รูปแบบในการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจึงไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกัน เช่น ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ให้ได้⁸⁹

กล่าวได้ว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลนั้น จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเกิดจากสถานะทางสังคม กล่าวคือ ความสามารถทางด้านปัญญาของแต่ละคนที่แตกต่างกันนั่นเอง เพราะเหตุนี้ รูปแบบในการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจึงไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน

⁸⁸ ทักษิณ ประชามอญ, รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 12.

⁸⁹ พระปลัดธนากร สนมมโน (เพราะถะ), รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 15.

การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกัน เช่น ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ให้ได้

2.3.4 กระบวนการการมีส่วนร่วม

กระบวนการในการมีส่วนร่วม คือ วิธีการวิเคราะห์ว่า การมีส่วนร่วมนั้น มีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจนี้หรือไม่ หรือมีความจำเป็นด้วยเหตุผลอื่น กระบวนการในการตัดสินใจนั้น กล่าวได้ว่า เป็นการกระทำที่อาจเสียเวลาเปล่าของทุกฝ่าย ดังนั้น ทั้งขององค์กรและภาคประชาชน ก่อนที่ผู้ดำเนินกระบวนการในการมีส่วนร่วม เริ่มต้นชักชวนใคร หรือหน่วยงานใดที่จะ ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจใด ๆ นั้น โดยมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น การโต้แย้งและการอภิปรายอย่างมีคุณค่า โดยที่ผลของการมีส่วนร่วมของพวกเขา ต้องมีประโยชน์ในการตัดสินใจในขั้นตอนสุดท้ายได้อย่างเหมาะสม กระบวนการในการมีส่วนร่วมในทรรศนะต่าง ๆ มีดังนี้

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มีวิธีที่ดีที่สุด จำเป็นต้องปรับตามสถานการณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแปรที่หลากหลาย เช่น ประเด็นสาธารณะที่ต้องนำสู่กระบวนการมีส่วนร่วม เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ควรเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งปทัสถาน วัฒนธรรมชุมชน และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งสิ้น⁹⁰ การมีส่วนร่วมในการบริหาร หรือการทำงาน ร่วมคิด ร่วมกันวางแผนงาน ร่วมกันทำงาน ปัจจัยหนึ่งก็มาจากเพื่อนร่วมงานที่จะสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน กำลังใจ นโยบายการทำงาน การกระจายอำนาจจากผู้บังคับบัญชา การมอบหมายงาน

⁹⁰ พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ สุริยวิโส), รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 87.

จากผู้บังคับบัญชา การได้รับความไว้วางใจจากผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน นั่นคือ แรงใจในการบริหารงานเพื่อสร้างความสำเร็จให้องค์กรนั้น ๆ ได้⁹¹

ระดับในการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถจำแนกได้ 6 ประการ คือ

1) ร่วมรับรู้ หมายถึง รัฐได้ให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการ หรือกิจกรรมแก่ประชาชน เมื่อรัฐมีความคิดริเริ่ม หรือมีนโยบายที่จะให้มีโครงการ หรือกิจกรรมนั้น ๆ แล้วเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ โดยการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชน หรือให้สิทธิแก่ประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการที่มอบให้แก่ประชาชนนั้น

2) ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้ร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากรัฐแล้วประชาชนก็จะร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ความจำเป็นและความต้องการที่ต้องให้มีโครงการ หรือกิจกรรมนั้น พร้อมร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อหน่วยงานเจ้าของโครงการ นำไปใช้ประกอบการพิจารณาต่อไป

3) ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรม การเลือกพื้นที่ตั้งโครงการ โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่จะตั้งโครงการ ควรจะมีส่วนร่วมพิจารณารับ หรือปฏิเสธไม่ให้โครงการตั้งในพื้นที่ หากเห็นว่ามาตรการที่จะใช้ในการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมและมาตรการติดตามตรวจสอบไม่ชัดเจน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบด้วย

4) ร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการลงทุน ร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงาน หรือร่วมปฏิบัติงานเอง อาจจะทำไม่ได้ในทุกประเภทของโครงการ ความยุ่งยากที่จะให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมปฏิบัติงานได้ แต่หากเป็นโครงการ หรือกิจกรรมในระดับท้องถิ่น เช่น การจัดการป่าลุ่มน้ำ หรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่ใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านได้ ชาวบ้าน หรือ ประชาชนในท้องถิ่น ก็เข้าร่วมดำเนินการได้

5) ร่วมติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบและติดตามการดำเนินการตามโครงการ หรือกิจกรรมนั้น ๆ ว่าเป็นไปตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นโครงการ หรือกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ได้นำมาตรการลดผลกระทบมาใช้ หรือไม่มีการใช้ระบบการติดตามตรวจสอบ เพื่อป้องกันปัญหาเกิดขึ้น หรือไม่การมี

⁹¹ นพวรรณ ทองย้อย, รูปแบบการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการรักษาสิ่งแวดล้อมระดับประถมศึกษา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 27.

ส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก

6) ร่วมรับผล หมายถึง การดำเนินการโครงการ หรือกิจกรรมที่ดำเนินไปแล้ว ย่อมได้มาซึ่งผลประโยชน์และผลกระทบ ทั้งที่เป็นผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบ ทั้งต่อประชาชนและต่อสิ่งแวดล้อม โดยที่ประชาชนหลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่จะต้องรับเอาผลที่เกิดขึ้นมานั้น

การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้มีการร่วมรับรู้ข้อมูล ร่วมตัดสินใจ ร่วมสนับสนุน และร่วมติดตามตรวจสอบการปฏิบัติงาน โดยหลักการของการมีส่วนร่วม มีหลักย่อย ๆ ที่ต้องคำนึงถึงรวม 4 ประการ ได้แก่

1) การรับฟังความคิดเห็น คือ การเชิญชวนให้มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดีข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น

2) การให้ข้อมูล คือ การให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจ เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการและการทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3) การร่วมตัดสินใจ เป็นการมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกัน ใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและเท่าเทียมกันเป็นสำคัญ

4) การพัฒนาศักยภาพในการมีส่วนร่วม คือ การสร้างความสามารถในการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้พัฒนาขึ้นไป เช่น การแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะ การทำประชาพิจารณ์ หรือการทำประชามติ เป็นต้น⁹²

กระบวนการมีส่วนร่วม ยังสามารถจัดแบ่งขั้นตอนต่าง ๆ ได้เป็นกระบวนการ ดังนี้

กระบวนการที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้แก่ การรับรู้ เข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผน และร่วมวางแผนกิจกรรม

กระบวนการที่ 2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการ ได้แก่ การเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ และการตัดสินใจ

กระบวนการที่ 3 การมีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์ หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

⁹² พระพรหมเวที (สุเทพ ผสสธมโม), การพัฒนาภาคีสังคมาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันตก, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี, 2561), หน้า 18.

กระบวนการที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ได้แก่ ความพยายามที่จะประเมินประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ และพิจารณาวิธีการที่จะดำเนินการต่อเนื่องต่อไป ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับการกำหนดเกณฑ์การประเมินหรือกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งผลการประเมินนี้ ก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าไปในกระบวนการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน ซึ่งเป็นขั้นตอนของการวางแผนต่อไป⁹³

การดำเนินการของกระบวนการมีส่วนร่วมต้องยึดหลักการดังต่อไปนี้

1. การระดมความคิด คือ การคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน ในลักษณะของการร่วมคิด มิใช่จากฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว บนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีศักยภาพ
2. การวางแผน คือ นำสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุกฝ่าย (คน สิ่งของ งบประมาณ เวลา ฯลฯ)
3. การลงมือทำ คือ การนำแผนงานที่ได้ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบ เพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่วางไว้
4. การติดตามประเมินผล คือ ร่วมกันติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานร่วมกัน คิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น
5. การรับประโยชน์ร่วมกัน มีทั้งผลประโยชน์ทางรูปธรรมที่ต้องการให้เกิดตามกิจกรรมที่ทำนั้น และผลประโยชน์โดยอ้อม แต่มีความสำคัญมาก คือ การเรียนรู้จากการร่วมคิดร่วมทำ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคีที่พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่สมานฉันท์ เสมอภาค และเอื้ออาทรกันมากขึ้น เป็นลำดับ⁹⁴

การมีส่วนร่วม ถือเป็นภาระกระจายอำนาจทางการศึกษา มีความเป็นอิสระและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผนงาน การจัดสรรงบประมาณ มีอำนาจจากการบริหารและจัดการทั้งด้านหลักสูตร การพัฒนาบุคลากรและการใช้จ่ายงบประมาณได้สะดวกมากขึ้น การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะสำคัญดังนี้

⁹³ ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ, (นนทบุรี: มูลนิธิเอเชีย สถาบันพระปกเกล้า, 2552), หน้า 19.

⁹⁴ วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์ และคณะ, การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 15, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี, 2561), หน้า 47.

1. กระบวนการกำหนดจุดเป้าหมาย นโยบายในการวางแผน และการจัดสรรงบประมาณ การปฏิบัติและการประเมินผล

2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วม มีการกำหนดความรับผิดชอบที่ชัดเจน

3. เน้นหน้าที่หลักของสถานศึกษา คือ การจัดเรียนการสอน การจัดสรรด้าน งบประมาณ ด้านบุคลากรและงานด้านวิชาการของสถานศึกษา ซึ่งต้องร่วมบริหารและร่วมกันจัดการศึกษาให้ตอบสนองต่อความต้องการของสังคม⁹⁵

กล่าวได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการบริหารแบบประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้บุคคลผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร โดยรูปแบบการบริหารในปัจจุบัน ได้แก่ การปรึกษาหารือ กลุ่มคุณภาพ ระบบข้อเสนอแนะ และระบบส่งเสริมให้บุคคลผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ซึ่งเป็นลักษณะเน้นการกระจายอำนาจให้สมาชิกทุกคนในองค์กรได้มีส่วนร่วมในการกำหนดภารกิจในการปฏิบัติงานเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งจะต้องมีข้อมูลสารสนเทศที่สนับสนุนในการตัดสินใจ มีความรู้ความเข้าใจ และมีการให้รางวัลเพื่อสร้างแรงจูงใจเป็นการให้ความสำคัญกับสมาชิกในการได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมในผลประโยชน์ และร่วมในการประเมินผลแก้ปัญหาาร่วมกัน เพื่อสร้างความสำเร็จให้แก่องค์กร

2.3.5 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนสังคมนั้น ๆ ได้มีโอกาสแสดงออกทางด้านความคิดในทางสร้างสรรค์ทั้งในด้านสังคม การเมืองการปกครอง เป็นต้น ตลอดถึงการกำหนดวิถีชีวิตของคนในชุมชนในการประกอบสัมมาอาชีพ ความเป็นอยู่ผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนของตน จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของคนในชุมชนเพราะเป็นการกำหนดเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงาน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในชุมชนนั้น เพราะจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีและรวดเร็ว รวมทั้งเป็นวิธีการที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชนและยังเป็นรากฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยให้เข้มแข็งต่อไป ซึ่งแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดไว้หลายอย่าง ดังมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ดังนี้

⁹⁵ ชนธร์ บุญวัฒน์, การศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีการศึกษาโรงเรียนสุจริตอำเภอภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หน้า 43.

การมีส่วนร่วมเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายในเวลาเดียวกัน เป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม ซึ่งเป็นเป้าหมายของกลุ่มหรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง ช่วยเหลือ และร่วมรับผิดชอบ⁹⁶ การมีส่วนร่วมจึงเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี 4 ประการ คือ

1. เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก
2. เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
3. เป็นการให้บุคลากรรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
4. เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่มี

แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป⁹⁷

การมีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีด้านการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม และการสร้างการยอมรับนับถือ⁹⁸ ในรูปของกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาพร้อมกับการใช้วิทยาการ⁹⁹ การที่ผู้ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันในความเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วน เพื่อทำให้งานหรือโครงการนั้น บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน¹⁰⁰ ในการรับผิดชอบต่อบางสิ่งบางอย่าง ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมชัดเจนและลึกซึ้งไปมากกว่าการรับผิดชอบต่อ เพราะเมื่อการมีส่วนร่วมเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อแต่ละ

⁹⁶ Davis Keith & John Newstrom W., *Human Behavior*, 8th ed., (New York: Mc Graw-Hill, 1989), p. 232.

⁹⁷ Putti Joseph M, *Management : A Functional*, (Singapore: Mc Graw-Hill, 1987), p. 305.

⁹⁸ Koontz & others, *Essential of management*, (New York: Mc Graw-Hill, 1986), p. 385.

⁹⁹ Erwin, Williams, *Participation Management : Concept, Theory and Implementation*, *ibid*, 1987), p. 138.

¹⁰⁰ White, Alastair T, *The community A Discussion of the Agreement Community Participation*, (Current issue and Lesson Learned, *ibid*, 1982), p. 18.

บุคคลหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นภาพรวม ซึ่งก้าวไกลออกไปมากกว่าการมีส่วนร่วมเพียงเท่านั้น การมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการเป็นส่วนหนึ่งในระบบ การเป็นส่วนหนึ่ง ก็คือ การบรรจุเข้าอยู่ในกระบวนการ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่ง¹⁰¹ รวมทั้งการแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกัน ภายใต้จิตสำนึกและการประสานงานกัน โดยการร่วมมือกันของบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออก โดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนด และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจากบริการต่าง ๆ¹⁰²

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 4 ทฤษฎี ดังนี้

1. **ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน** การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคน

2. **ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ** คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็ต่างไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัศเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น

3. **ทฤษฎีการสร้างผู้นำ** การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิภาณ ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำจึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือ ปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ

¹⁰¹ Wilches-Chaux, Gustavo, **Community Participation: Proceeding**, Third International Seminar, (Columbia: Habinet, 1992), p. 4.

¹⁰² Delen, Corazan Alma G, **People Participation**, (Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977), pp. 230-236.

4. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยากเพราะใช้กฎหมายระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคนถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงาน ด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์¹⁰³

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารเป็นหลักคิดที่รัฐบาลในประเทศเสรีประชาธิปไตยต่าง ๆ ให้ความสนใจ เพราะเป็นการบริหารราชการที่ประชาชนเรียกร้อง เป็นที่ยอมรับของประชาชน และเป็นไปตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย ที่มุ่งเน้นให้การบริหารราชการการตัดสินใจ การให้บริการสาธารณะ ตลอดจนการดำเนินนโยบายสาธารณะต่าง ๆ เป็นไปอย่างสุจริต โปร่งใส เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ตอบสนองความต้องการของประชาชน มีการตัดสินใจที่รอบคอบ เป็นธรรม และคำนึงถึงผลประโยชน์และสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน โดยรวมการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะเกิดการบริหารราชการที่ สุจริตโปร่งใสมากขึ้น¹⁰⁴ การมีส่วนร่วม เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ถ้ามีความปรารถนา มีความตั้งใจจริงพร้อมที่จะฝึกฝน ศึกษาหาความรู้ ประสบการณ์ และนำไปปฏิบัติจริง ๆ เพื่อให้เกิดทักษะในการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะ “มนุษยสัมพันธ์” เป็นสิ่งที่เกิดจากชุมชน ท้องถิ่น ด้วยการพูดจาดี ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเป็นมิตรกับทุกคนเป็นหลักการแรกที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ในขั้นต่อไป และจำไว้เสมอว่าเราเป็นมนุษย์ต้องปฏิบัติกับคนอื่น¹⁰⁵

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม มี 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)

¹⁰³ อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2547), หน้า 7-8.

¹⁰⁴ พระพุทธิพงษ์ วิสารโท (สงวนนาม), การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม บวร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 3, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 23.

¹⁰⁵ เปรมปวีร์ รักความซื่อ, การบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี กลุ่ม 1, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 29.

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมาปฏิบัติ¹⁰⁶

กล่าวได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วม จากที่นักวิชาการได้กล่าวในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วม ชุมชนมีความสำคัญต่อกระบวนการส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ อย่างเช่น ในการกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการดำเนินโครงการ เริ่มขึ้นวางแผน ระบุปัญหา และความต้องการ ขึ้นปฏิบัติการประเมินผลและบำรุงรักษา การตัดสินใจ ร่วมบริจาค เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายร่วมกัน แนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ ข้อมูลข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือ ข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย หรือการตัดสินใจของประชาชนในกิจกรรม ที่เกิดขึ้นโดยมีผลกระทบต่อประชาชนส่วนรวมทั้งหมด ทั้งนี้เมื่อผ่านการมีส่วนร่วมก่อนกำหนดนโยบายหรือการตัดสินใจของกิจกรรม ย่อมทำให้เกิดการดำเนินร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการตัดสินใจนั้น และร่วมกันตรวจสอบประเมินผลจากกิจกรรมโครงการตามแผนที่กำหนด

2.3.6 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

ประโยชน์ในการมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะ เป็นในองค์กร หรือในหน่วยงานใดก็ตาม จึงเป็นสิ่ง ที่พึงปรารถนา เพราะการมีส่วนร่วม นั้น จะมีคุณประโยชน์หลากหลายประการ อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ ที่ได้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นก็จะขึ้นอยู่กับความจริงจัง หรือการเอาจริงต่อสิ่งที่รับผิดชอบนั้น ประโยชน์ในการมีส่วนร่วมของประชาชน มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกิดจากประสบการณ์ จำแนกประโยชน์ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนได้ 8 ประการ คือ

- 1) คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น บ่อยครั้งที่กระบวนการของการปรึกษาหารือกับ สาธารณชน ช่วยสร้างความกระจ่างให้กับวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการ หรือนโยบาย

¹⁰⁶ ทิตาวีร์ เทศะปุระณะ และชูลีรัตน์ เจริญพร, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2564): 2047-2048.

สาธารณชนสามารถผลักดันให้เกิดการคิดทบทวนสมมติฐานที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งอาจทำให้มองไม่เห็นคำตอบที่มีประสิทธิผลที่สุดได้

2) ใช้ทุนน้อยและลดความล่าช้าลง การตัดสินใจฝ่ายเดียวอาจจะเร็วที่สุด แต่ในที่สุดแล้วจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ในการดำเนินการบ่อยครั้งที่มีการต่อต้านมากเสียจนไม่อาจดำเนินการได้เลย หรือการตัดสินใจแต่ฝ่ายเดียวอาจเกิดการโต้แย้ง ล่าช้า หรือการฟ้องร้องกัน แม้ว่าการตัดสินใจที่เกิดขึ้นและนำไปปฏิบัติได้อย่างไรก็ตาม ครั้งต่อไปองค์การคงต้องอาศัยบางอย่างในชุมชนนั้น กระบวนการจะเริ่มด้วยความไม่ร่วมมือและความเกลียดชัง

3) การสร้างฉันทามติ โครงการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจสร้างข้อตกลงและข้อผูกพันอย่างมั่นคงในระยะยาวระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ลดข้อโต้แย้งทางการเมืองและช่วยให้เกิดความชอบธรรมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล

4) การนำไปปฏิบัติง่ายขึ้น การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ก็จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของในการตัดสินใจนั้น และไม่เพียงแต่เกิดการสนับสนุนทางการเมืองเพื่อการนำไปสู่การปฏิบัติแต่กลุ่มต่าง ๆ และปัจเจกชน แต่ละคนยังอาจเข้ามาช่วยกันอย่างกระตือรือร้นได้อีกทางหนึ่งด้วย

5) การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด เพราะทันทีที่ข้อโต้แย้งดุเดือดขึ้นและแบ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน จะทำให้เกิดความยากขึ้นในการแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมของประชาชนเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาแสดงความต้องการและข้อห่วงกังวลโดยปราศจากการเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่เริ่มแรก สามารถช่วยลดความน่าจะเป็นที่ชุมชนจะพบกับการเผชิญหน้าที่เจ็บปวด แต่การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยลดการเผชิญหน้ากันลงได้

6) การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม วิธีทางที่จะบรรลุและคงไว้ซึ่งความชอบธรรม โดยเฉพาะเมื่อต้องมีการตัดสินใจในเรื่องที่มีการโต้แย้งกัน ก็คือ การดำเนินการตามกระบวนการในการตัดสินใจที่โปร่งใส และมีความน่าเชื่อถือต่อสาธารณชน เมื่อมีสาธารณชนได้เข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยให้ได้รับข้อมูลมากกว่า ถึงเหตุผลเบื้องหลังของการตัดสินใจนั้น

7) การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ขององค์การมาทำงานกับสาธารณชนในโครงการในการมีส่วนร่วมของประชาชน พวกเขาจะเริ่มมีความอ่อนไหวมากขึ้นต่อความห่วงกังวลของสาธารณชน มุมมองที่สาธารณชนมองการทำงานขององค์การ มุมมองเหล่านี้ มักเกิดขึ้นจากภายในเพื่อที่เจ้าหน้าที่ที่จะมีความตระหนักมากขึ้นต่อการตอบสนองที่อาจเกิดขึ้นของสาธารณชนต่อกระบวนการและการตัดสินใจขององค์การ

8) การพัฒนาภาคประชาสังคม ประโยชน์อีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การมีสาธารณชนที่มีความรู้ การมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่เรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นเนื้อหา แต่ยังเรียนรู้ว่า การตัดสินใจที่ทำโดยรัฐบาล เกิดขึ้นได้อย่างไรและเพราะเหตุใด การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการฝึกอบรมผู้นำในอนาคตด้วย การประสานงานกันกับประชาชนที่ฝึกอบรมแล้วนั้น จะได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อได้เรียนรู้ถึงทักษะของการแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน¹⁰⁷

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนต่อการบริหารจัดการชุมชน เป็นการกระจายการปกครองไปยังชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนของตนเอง โดยการเลือกผู้แทนชุมชนในการติดต่อประสานงาน การมีส่วนร่วมมีสาเหตุและความจำเป็นของแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน จึงแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็นระดับ ดังนี้

1. ร่วมคิดตัดสินใจ คือ ต้องทั้งร่วมคิดและต้องมีอำนาจตัดสินใจในระดับที่แน่นอนระดับหนึ่ง

2. ร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนของการดำเนินการทั้งหมด

3. ร่วมสนับสนุน อาจเป็นไปได้ตั้งแต่ให้ข้อมูล ถึงการสนับสนุนทรัพยากรบริหาร

การมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการที่ประชาชนได้ใช้คุณสมบัติส่วนตัวในด้านความรู้ ความสามารถ และทรัพยากรที่มีอยู่เข้าไปร่วมคิดตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมหนึ่ง ๆ ด้วยตนเองหรือองค์กรที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นอย่างมีเสรีภาพและเสมอภาค การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่าย ๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ค่าใช้จ่าย และความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงต้องมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งพัฒนาทักษะ และศักยภาพของข้าราชการทุกระดับควบคู่กันไปด้วย¹⁰⁸

¹⁰⁷ เจมส์ แอล เครย์ตัน, วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชน, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, 2551), หน้า 21-25.

¹⁰⁸ นิยม เวชกามา, รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยของประชาชนชาวสกจนครตามแนวพุทธจิตวิทยา, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 31-32.

กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีประโยชน์หลายประการ เช่น ได้การเข้าถึงข้อมูล ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาครัฐที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มได้ก้าวเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ได้ เช่น การจัดเวทีสาธารณะ การสำรวจความคิดเห็น การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ และการมีส่วนร่วมยังเกิดความร่วมมือ ซึ่งเป็นการให้กลุ่มประชาชน ผู้แทนภาคสาธารณะ มีส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ดังนั้น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของชุมชน ในลักษณะบุคคล กลุ่มบุคคลและองค์กร จึงเป็นการร่วมตัดสินใจ ร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เพื่อให้งานเกิดผลสำเร็จตามหน้าที่นั่นเอง จากแนวความคิดการบริหารงานของนักวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการบริหาร คือ กระบวนการทางสังคมของบุคคลที่ทำหน้าที่การวางแผนการจัดองค์การ จัดคนเข้าทำงาน สั่งการ และควบคุมการทำงานให้กิจกรรมขององค์การดำเนินงานไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพบนพื้นฐานปัจจัยในการผลิต

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน

จากพื้นฐานของการเชื่อมโยงระบบระหว่างบุคคล/องค์กร เป็นเครือข่าย คือ การรวบรวมความหลากหลาย เข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกันให้เกิดมีความเป็นเอกภาพ คำว่า เอกภาพนี้ ในกระบวนการดำเนินงานเครือข่ายในเบื้องต้นนี้ว่า เป็นการมีเป้าหมายร่วมกัน เป้าหมายที่ตรงกันนี้เองที่นำให้ความหลากหลายมาบรรจบ เชื่อมโยงกันได้ ผลจากการรวบรวมกันนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังในการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้โดยเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพสังคมปัจจุบัน ที่ลักษณะทางโครงสร้างสังคม และวิถีชีวิตของผู้คน มีความหลากหลายขึ้นกว่าเก่าก่อน ได้ก่อให้เกิดความสลับซับซ้อนของปัญหามากขึ้นเป็นเงาตามตัวเช่นกัน

2.4.1 ความหมายของเครือข่าย

คำว่า "เครือข่าย" มีความหมายแตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละบุคคล แต่จากการวิเคราะห์เครือข่ายรูปแบบต่าง ๆ กลุ่มเครือข่ายนี้ ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นมโนภาพที่เห็นว่า สามารถสร้างความเข้าใจในเบื้องต้นได้โดยง่าย คือ ภาพข่ายใยแมงมุม ซึ่งแสดงให้เห็นการถักทอโยงใยกันของเส้นใยที่พาดผ่านกันไปมาหลายเส้น หลากทิศทาง เครือข่ายคือ "การเชื่อมโยงอย่างมีเป้าหมาย" การเชื่อมโยงนี้ อาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง ระบบที่ปฏิบัติการอยู่เข้าด้วยกัน เช่น การเชื่อมโยงคอมพิวเตอร์เข้าเป็นเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นต้น หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงระหว่าง บทบาทของบุคคล/องค์กรต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมใด ๆ ของภาคีสมาชิก ซึ่งถ้าหากพิจารณาถี่กลงไปอีกหน่อย ในความเป็นบุคคล/องค์กรก็จะพบความแตกต่างของระบบการทำงาน (ของบุคคล) และความแตกต่างของระบบการทำงาน (ขององค์กร) ที่ปรากฏออกมาตามการ

ปฏิบัติตัว และตามบทบาทภารกิจที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล/องค์กร การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จึงเท่ากับการเชื่อมโยงหลาย ๆ ระบบย่อย (ที่ต่างมีลักษณะจำเพาะของระบบ)¹⁰⁹

เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะของความสัมพันธที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้นได้ หรือหมายถึง ชุดของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคลที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันในครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักในช่วงชีวิตของคน¹¹⁰ ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกับเครือข่ายรวม หลักเกณฑ์นี้อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคม เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนระบบสังคมย่อย¹¹¹

เครือข่าย หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ หลาย ๆ คน เช่น รู้จักผ่านคนอื่น เครือข่ายทางสังคมจึงมีหลายระดับของความชิดใกล้และความห่างที่มีความผูกพันซึ่งกันและกันในหลาย ๆ ด้าน¹¹²

เครือข่าย หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการ และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น¹¹³

¹⁰⁹ ธนา ประมุขกุล, **เครือข่าย**, (ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ, 2555), หน้า 22.

¹¹⁰ Popenoe, D., **Neighborhood, city and metropolis: An integrated reader in urban sociology**, (New Jersey : Prentice-Hall, 1983), pp. 113-114

¹¹¹ พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษี, **การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม**, (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543), หน้า 349-351.

¹¹² ชาตศิลา ฌ เชียงใหม่, **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2547), หน้า 17.

¹¹³ นฤมล นิราทร, **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 7.

กล่าวได้ว่า เครือข่าย คือ รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่มหรือหลายองค์การหลาย ๆ องค์การที่ต่างก็มีทรัพยากรเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันเหมาะสม แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้ เป็นการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่ายแม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น

2.4.2 การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน

การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายสังคมสันติสุข ในการสร้างเครือข่ายองค์กรมีบทบาทหน้าที่ในการประสานเครือข่ายข้างนอก และสร้างความร่วมมือในภาครัฐและเอกชน วัตถุประสงค์ที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมเครือข่ายชุมชนคอยให้คำชี้แนะและขัดเกลาชุมชน สถานศึกษา สนับสนุนรูปแบบการสร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการชุมชนให้เกิดความรู้เท่าในการปรับตัวท่ามกลางพหุวัฒนธรรม การสร้างเครือข่ายสังคม เป็นการจัดกิจกรรมในรูปแบบของชุมชนโดยนำตัวแทนชุมชนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายของแต่ละชุมชน โดยใช้ชุดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม เพื่อกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเองด้วยการคำนึงถึงศักยภาพทรัพยากร ริเริ่มและเป็นแกนนำจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เชื่อมโยงบทบาทระหว่างบ้าน สถาบันศาสนา โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สร้างเครือข่ายการดูแล คุ้มครอง การจัดสวัสดิการสังคมภายในชุมชน โดยมีสถาบันศาสนาที่คอยปลูกฝังทัศนคติและปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน

ปัจจัยที่มีส่วนในการสร้างชุมชนสันติสุขในสังคม ประกอบด้วย

1) วิธีการบริหารความขัดแย้งของชุมชน ผู้นำชุมชนจะไกล่เกลี่ยให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่กรณี โดยไม่ให้ความขัดแย้งไปถึงเจ้าหน้าที่ในระดับที่เหนือขึ้นไป ด้วยอาศัยความร่วมมือกัน ความรัก ความสามัคคี ของคนในชุมชน

2) หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาเร่งรัดเหตุเบื้องต้นให้เกิดความสงบเรียบร้อย ด้วยการจัดให้มีกฎกติกาของหมู่บ้าน และชี้แจงให้เกิดความเข้าใจตรงกันถูกต้องทุกฝ่าย

3) กิจกรรมที่ก่อให้เกิดสันติสุขในชุมชน ประกอบด้วย กิจกรรมการไปวัดด้วยกัน กิจกรรมไปร่วมงานขึ้นบ้านใหม่ด้วยกัน กิจกรรมไปร่วมงานศพด้วยกัน กิจกรรมไปปลูกป่าร่วมกัน กิจกรรมไปพัฒนาหมู่บ้านร่วมกัน กิจกรรมการไปประชุมร่วมกัน และกิจกรรมมีจิตอาสาด้วยกัน

- 4) ปัจจัยที่ทำให้เกิดสันติสุขในชุมชน ประกอบด้วย (1) ผู้นำดี (2) คนมีส่วนร่วม (3) มีประเพณียึดเหนี่ยวร่วมกัน (4) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน (5) จิตสำนึกรักชุมชน (6) องค์กรในชุมชนทำบทบาทหน้าที่สมบูรณ์¹¹⁴

ชุมชนเข้มแข็ง คือ การที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตั้งแต่ขั้นตอนการมองปัญหาในชุมชน สามารถร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้ รู้จักใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยมีการร่วมคิด ร่วมทำ และได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนมีผู้นำที่มีความเข้มแข็ง คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมมีการตื่นตัวและพร้อมรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างทันท่วงที¹¹⁵

การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งยังมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ

- 1) ด้านเทคโนโลยีของชุมชน ประชาชนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยเครื่องมือที่จำเป็นในการผลิตเพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
- 2) ด้านเศรษฐกิจของชุมชน มีรากฐานมาจากศักยภาพ ภูมิปัญญา และต้นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนที่สร้างรายได้พออยู่พอกินจนกลายเป็นชุมชนนวัตวิถี
- 3) ด้านทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น ทุนของชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น
- 4) ด้านการจัดการของชุมชน มีการจัดการด้านภูมิปัญญา องค์กรชุมชน และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องแก่คนในชุมชน
- 5) ด้านการสร้างเครือข่ายของชุมชน มีการแบ่งกลุ่มเครือข่ายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ
 - (1) เครือข่ายด้านกลุ่มอาชีพ
 - (2) เครือข่ายด้านภูมิปัญญา

¹¹⁴ ธนันต์ชัย พัฒนะสิงห์ และคณะ, “การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนสันติสุขในสังคมไทย”, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2565): 309.

¹¹⁵ ปรีญญา นาวาทอง, การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่สังคมพหุวัฒนธรรมผ่านวัฒนธรรมการทำนากรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้พระอาจารย์ภัทร อริโย อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2563), หน้า 24.

(3) เครือข่ายด้านสารสนเทศ¹¹⁶

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการเสริมสร้างเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐ จากการทำหน้าที่ผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนชุมชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตของชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่มีกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนในชุมชนต่าง ๆ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ¹¹⁷

กล่าวได้ว่า การเสริมสร้างเครือข่ายความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมือง หรือชนบท รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ในชุมชนมีการจัดการและมีการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่าย หรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงความร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งความเป็น “องค์กรชุมชน” อาจหมายถึง กลุ่มหรือชมรมหรือสหกรณ์หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อชุมชน

ภูมิปัญญา เป็นรากเหง้าของความรู้ อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ภูมิปัญญาก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น ปรับปรุง พัฒนาวิทยาการใหม่ ๆ แทนที่ของเก่าไม่ขาดสาย มีการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า มิใช่เพียงสติปัญญาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่หมายถึงองค์ความรู้ที่เป็นสมบัติเฉพาะของเผ่าพันธุ์

¹¹⁶ พระมหาจรรุญ กิตติปัญญา และจรัส ลีภา, “การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในยุคไทยแลนด์ 4.0 กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็งองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้งชนสาร อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น”, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2564): 195.

¹¹⁷ ว่าที่ร้อยตรีพิภัทร สุขสมเกษม, ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี, การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะสำหรับนักบริหาร, (คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 31.

2.5.1 ความหมายเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ การเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง กับการเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่ได้รับจากผู้ใหญ่หรือจากการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนกลายเป็นการยอมรับกันทั่วไปในชุมชนหรือท้องถิ่น หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เอง ผ่านการเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นลักษณะของสติปัญญา และองค์ความรู้ทั้งหมดที่ครอบคลุมด้านกว้าง ด้านลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ไปใช้ในการแก้ปัญหา หรือใช้เป็นองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ภายในท้องถิ่นของตนเอง¹¹⁸

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้ จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา¹¹⁹

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุง สืบทอดกันมาปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ไขปัญหา หรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่น โดยตลอดมา จำแนกได้สองลักษณะ คือ ด้านนามธรรม ได้แก่ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชน ต่อมาปรากฏในรูปของศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต การสั่งสอน เป็นต้น และด้านวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพ ต่าง ๆ เป็นต้น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญบางประการ คือ 1) ความจำเพาะกับท้องถิ่น นั้น ๆ 2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการกันสูง 3) มีความเคารพผู้อาวุโส คือเคารพในประสบการณ์ ของผู้ผ่านชีวิตมาก่อน โดยได้จำแนกลักษณะของภูมิปัญญาไทยออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

- (1) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
- (2) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
- (3) เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
- (4) เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้

¹¹⁸ เสรี พงศ์พิศ, “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”, นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 1(3) (ธันวาคม 2544): 31-34.

¹¹⁹ เอกวิทย์ ฌ กลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540), หน้า 65-66.

(5) เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นฐานความรู้เรื่องต่าง ๆ

(6) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง¹²⁰

กล่าวได้ว่า การสืบทอดความรู้ ความคิดที่มีความเชื่อในท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญนั้น ทำให้การดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ในยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านได้สร้างขึ้น เป็นผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกลายเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ มรดกที่สืบทอดมานั้น ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการศึกษาเรียนรู้ รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมรดกที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางปัญญา ที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญ ถึงแม้ว่าการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่มรดกทางวัฒนธรรมและทางปัญญาที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของค่านิยม ความเชื่อ และวรรณกรรม รวมถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น ยังคงเป็นหลักฐานที่สำคัญที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความเป็นมาที่ต่อเนื่อง มิได้สูญหายไปจากความทรงจำและรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองในสมัยใหม่ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงวิถีคิดของชนชาติ และความเป็นไปของสังคม

2.5.2 หลักการสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญา

หลักการสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญา หมายถึงรวมถึงวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง วัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น ที่เกิดจากระบบนิเวศ ความเชื่อ ประเพณี กฎระเบียบ ของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ทำให้เกิดการสร้างบ้านเรือน การละเล่น อาหาร ทัศนคติ ค่านิยมเฉพาะท้องถิ่นนั้น ๆ โดยรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาดังนี้

(1) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบต่อกันมามิได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ ปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี ทัศนกรรม และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มายาวนานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญา ด้วยกันทุกสังคม

¹²⁰ ประเวศ วะสี, “การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิปัญญากับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท, (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2534), หน้า 80.

ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้และระบบ ความรู้ การสั่งสม และการเข้าถึงความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการ สร้างสรรค์และปรับปรุง ภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้และประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัย ศรัทธาทางศาสนาความเชื่อถือผีต่าง ๆ ความตั้งใจความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด เรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน สำหรับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นนั้นได้มีนักวิชาการเสนอวิธีการการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นน่าสนใจ

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามช่วงวัยแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

(1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยใช้กิจกรรมการถ่ายทอดแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การละเล่น การทายปริศนา เป็นต้น ซึ่งเป็นวิธีการสร้างเสริมนิสัยและ บุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา และมุ่งเน้นด้านจริยธรรมเป็นสำคัญ

(2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ซึ่งมีวิธีการถ่ายทอดหลายรูปแบบ เช่น วิธีการ บอกล่า การสังเกตด้วยตนเองผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น¹²¹

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและ นำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดย อัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใด ๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด 2 รูปแบบ คือ

(1) ใช้วิธีสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เขียนเข้าใจและผู้เรียน ปฏิบัติตาม และ

(2) ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และ ปฏิบัติซ้ำ ๆ กันจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะ เป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนและจะ ไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ รู้

¹²¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซ็ท, 2538), หน้า 12-13.

กล่าวได้ว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น 2 แบบหลัก ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมาและแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย หรือจากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้ เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกันมาได้วิธีหนึ่ง

(2) การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการปรับตัว การเรียนรู้และเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการกระทำอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่มีกระบวนการต่อเนื่อง มีการปรับตัว จึงเรียกว่าเป็น Situated Knowledge ที่สำคัญคือ กระบวนการจัดการที่มีลักษณะที่ซ้อนทับกันอยู่หลายมิติซึ่งความรู้ในปัจจุบันมักจะทำให้ความสำคัญที่เน้นความรู้ในมิติเดียว การให้ความหมายการจัดการภูมิปัญญาเชิงเดี่ยวและเชิงซ้อน โดยการจัดการเชิงเดี่ยวตัวอย่างเช่นแนวทางการพัฒนาเชิงเดี่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม โดยต้องการให้ประเทศเป็นสังคมนิคส์และสร้างสังคมที่เป็นโลกอุตสาหกรรมแบบใหม่ขึ้นในสังคมไทย จึงทำให้การส่งเสริมการเกษตร มักเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เน้นเพื่อประโยชน์ในทางการค้า เช่น การทำสวนยางพารา การปลูกมันสำปะหลัง หรือพืชผลอื่น ๆ เช่น เงาะ ทุเรียน เป็นต้น ซึ่งในพืชผลเหล่านี้แม้ที่จริงก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ หรือการเก็บเกี่ยวพันธุ์พืชก็จะมีลักษณะที่มีพันธุ์พืชอย่างหลากหลาย ส่วนในการจัดการก็สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการผสมผสานกับการผลิตแบบใหม่ได้ ถือเป็นจัดการเชิงซ้อน นั่นคือ การดึงความรู้จากที่อื่น ๆ เข้ามาผสมผสานการปรับตัวให้เข้ากับประเพณีเดิมเพื่อให้เกิดความหมายใหม่อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้ความรู้ท้องถิ่นนั้นเป็นความรู้ที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ การผสมผสาน และการปรับตัวตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง¹²²

กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญากับการพัฒนาจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคำนึงถึงกระบวนการจัดการที่มีลักษณะเชิงซ้อน อันเป็นการปฏิเสธแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ซึ่งมีการใช้ฐานความรู้ประเภทเดียวโดยเรียกว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพียงประการเดียวเท่านั้น ถึงแม้ว่าโดยข้อเท็จจริงแล้ว ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์จะเป็นความรู้ที่มีความสำคัญก็ตาม ในขณะเดียวกันโลกปัจจุบันก็มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีมนุษย์ต่างวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้สร้างภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมาทำให้มนุษย์แต่ละชุมชนท้องถิ่นสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างมีความภาคภูมิดังนั้นแนวโน้มการพัฒนาในวันข้างหน้า จึงต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย และต้องเข้าใจ

¹²² อานันท์ กาญจนพันธ์, มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 170-171.

ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ มีความสำคัญ สามารถช่วยให้การพัฒนาก้าวไปบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้ดีมากขึ้นกว่าในอดีต

2.5.3 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศโดยรวมได้ ซึ่งมีนักวิชาการได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) เป็นความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างกันได้ แต่ถ้าใช้ได้ก็ไม่ดีมากนัก

(2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมมีการพยายามนำเอาธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องแมธธณี แมคังคัง แมโพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งนั้น

(3) มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์จึงให้ความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มาก¹²³

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังสามารถแบ่งไว้ 4 ลักษณะ คือ

(1) ความรู้และระบบความรู้ ซึ่งภูมิปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นชั่วขณะมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน รู้อะไร อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

(2) การส่งความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและการกระจายความรู้ ซึ่งไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ภายในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน ส่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ ซึ่งเราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร และหมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร เป็นต้น

¹²³ ประเวศ วะสี, การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น : ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 10.

(3) การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันในการถ่ายทอดความรู้โดยตรง แต่กลับมีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ซึ่งถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วย

(4) การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง ซึ่งเรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างไร¹²⁴

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามนัยยะของ เสรี พงศ์พิศ ท่านแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) ลักษณะที่เป็นนามธรรมอันเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

(2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และด้านอื่น ๆ¹²⁵

ลักษณะที่สำคัญของภูมิปัญญา เป็นลักษณะของภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ได้แก่ กระบวนการคิด โลกทัศน์ ค่านิยม ความเชื่อคุณค่าและความหมายที่คนให้แก่สรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ตลอดจนปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของบุคคล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นต้น และลักษณะภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตขององค์ความรู้ของคนในสังคมนั้น ๆ เช่น ศิลปะหัตถกรรมรูปแบบการทำเกษตรกรรม ดนตรี อุปกรณ์ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น¹²⁶

กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญา คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุและการกระทำทั้งหลาย และอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความสามารถความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์นั่นเอง นอกจากนี้ ภูมิปัญญา จะต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญา และรู้ว่าภูมิปัญญามีลักษณะเป็นการผสมผสานการเรียนรู้จากที่มาของความรู้ที่หลากหลาย โดยไม่ยึดติดอยู่กับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างเดียว และการเรียนรู้ต้องมีการกระทำ อย่างต่อเนื่อง จึงเรียกว่า เป็น Situated Knowledge นั่นคือ ต้องเป็นสถานการณ์ที่มีกระบวนการต่อเนื่อง และต้องมีการ

¹²⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2536), หน้า 3-4.

¹²⁵ เสรี พงศ์พิศ, คินสู่รากเหง้าทางเลือกและทัศนวิจาร์ณว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: ชาวบ้าน, 2529), หน้า 145.

¹²⁶ พชรินทร์ สิริสุนทร, ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และวิธีการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), หน้า 18.

ปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง เข้าใจโลก และมีความสามารถในการปรับตัวพร้อม ๆ กับมีจุดยืนที่หนักแน่นมั่นคงในทางที่ดีงามและถูกต้อง

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมเอกสารมากมายเพื่อนำมาทบทวนวรรณกรรมที่จะนำมาศึกษาให้ครอบคลุมรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ซึ่งประกอบด้วยเอกสารทั่วไปและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.6.1 งานวิจัยในประเทศ

พระชยานันทมณี, ผศ. ดร. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ : เมืองน่าน” พบว่า คัมภีร์โบราณที่มีผู้จารหรือถวายเป็นวัด จะถูกเก็บรักษาโดยหอหรือมัด แล้วนำไปใส่หีบธรรมในหอธรรม (หอไตร) หีบธรรมเป็นหีบไม้รูปทรงต่าง ๆ ที่มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ ไว้อย่างสวยงาม ส่วนมากจะทำเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมมีฝาเปิด-ปิด ด้านบนหอธรรมที่เป็นที่เก็บหีบธรรมและคัมภีร์โบราณนั้นนิยมสร้างเป็นอาคารสูงมีลักษณะมิดชิดเพื่อป้องกันนก หนู ค้างคาว มด และสัตว์อื่น ๆ เข้าไปทำรัง ซึ่งจะสร้างความเสียหายให้กับคัมภีร์โบราณได้ บางแห่งจะสร้างหอธรรมไว้กลางสระน้ำแล้วทำบันไดหรือสะพานชั่วคราวที่จะพาดเมื่อต้องการเข้าไปในหอธรรมเท่านั้น ถ้าเสร็จจรจะต้องชักออกเสมอ ถือเป็นภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์โบราณที่บันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา¹²⁷

พระมหาประกาศิต สิริเมธ (ฐิติปสิทธิกร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรี” พบว่า การสำรวจคัมภีร์โบราณ หรือ การคัดธรรม เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เก็บรักษาไว้ตามวัดหรือสถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์โบราณเพื่อทำการซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร หากถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานอาจถูกทำลายจากหนู มอด ปลวก ฯลฯ ตลอดจนถึงความร้อนและความชื้น เมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม

¹²⁷ พระชยานันทมณี, ผศ. ดร. และคณะ, การศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ : เมืองน่าน, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559), หน้า 26.

ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผูกพันของคัมภีร์ไบเบิล การเก็บคัมภีร์ไบเบิลในหีบธรรมเป็นเวลานาน ทำให้ไบเบิลหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ไบเบิลบิดงอ หรือเสียหายได้ การสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซม ก็จะเป็นการยืดอายุของไบเบิลได้อีกทางหนึ่งด้วย¹²⁸

พระครูเขมาภิวุฒิ (สังเวียน อภิชาโต) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารสำนักเรียน พระปริยัติธรรม แผนกธรรม” ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ รวมถึงการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย มีส่วนร่วมในการบริหาร ตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษาให้สมาชิกทุกคนในองค์กรหรือหน่วยงานเดียวกัน ได้ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่คาดหวัง และประสบผลสำเร็จ¹²⁹

พระพุทธิพงษ์ วิสารโท (สงวนนาม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม บวร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 3” ผลการวิจัยพบว่า หลักของการมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารจัดการที่มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม มีส่วนร่วม มีความสมเหตุสมผล โดยที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้¹³⁰

พระสมุห์ขวัญชัย ปณญาวโร (สาลาภังค์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 1” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งทางด้านการแสดงความ

¹²⁸ พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร), รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์ไบเบิลเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรี, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2559), หน้า 31-32.

¹²⁹ พระครูเขมาภิวุฒิ (สังเวียน อภิชาโต), การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารสำนักเรียน พระปริยัติธรรม แผนกธรรม, คุษณินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 92.

¹³⁰ พระพุทธิพงษ์ วิสารโท (สงวนนาม), การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม บวร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 3, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 21.

คิดเห็น การตัดสินใจ การรับผิดชอบ การวางแผนการปฏิบัติงานตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน¹³¹

พระมหาสุชาติ ธมมกาโม (ปิติ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วม ชุมชนมีความสำคัญต่อการระดมการส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้¹³²

พระปลัดธนากร สนมโน (เพราะถะ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลนั้น จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเกิดจากสถานะทางสังคม กล่าวคือความสามารถทางด้านปัญญาของแต่ละคนที่แตกต่างกัน เพราะเหตุนี้ รูปแบบในการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจึงไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำ และปฏิบัติร่วมกัน ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ให้ได้¹³³

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย์ญู สุริย์วิโส) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน มีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการ และสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์

¹³¹ พระสมุห์ขวัญชัย ปญญาโวโร (สาละรักษ์), การบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายัญญุมิ เขต 1, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 23.

¹³² พระมหาสุชาติ ธมมกาโม (ปิติ), การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 26.

¹³³ พระปลัดธนากร สนมโน (เพราะถะ), รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 15.

ที่กำหนดทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ตรงกับความต้องการของประชาชน ซึ่งเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างดียิ่งในสังคมปัจจุบัน¹³⁴

เทวกร เกตุวงศ์ ได้ศึกษาวิจัย “การนำเสนอภาพถ่ายศิลปวัฒนธรรมไทยในสื่อออนไลน์กับการถ่ายทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย” พบว่า การอนุรักษ์โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นรวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย¹³⁵

วีระศักดิ์ บุญญติษฐ, วภมรัตน์ ชุมภูประวิโร, รังสรรค์ วัฒนาชัยวนิช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต 15” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีแนวคิดพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการพื้นฐาน ความคิดเกี่ยวกับความเป็นองค์การของโรงเรียน รูปแบบของการตัดสินใจ การสร้างแรงจูงใจไม่สัมฤทธิ์แบบภาวะผู้นำ กลยุทธ์ในการใช้อำนาจ มีทักษะเฉพาะในการบริหารตามทฤษฎีการบริหาร ตลอดจนความมีอิสระในการใช้และบริหารทรัพยากรด้วยตนเองจะนำไปสู่สิ่งที่สังคมให้การยอมรับได้¹³⁶

ประเสริฐ ปอนถิ่น, ผศ. ดร. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการมีส่วนร่วมของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขากับการจัดสวัสดิการสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง” ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมในการประเมิน คือ กระบวนการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในหลาย ๆ ด้าน เช่น

¹³⁴ พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย์ญ สุริยวิโส), รูปแบบการสร้างความรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 84.

¹³⁵ เทวกร เกตุวงศ์, การนำเสนอภาพถ่ายศิลปวัฒนธรรมไทยในสื่อออนไลน์กับการถ่ายทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์, (คณะนิเทศศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2561), หน้า 36.

¹³⁶ วีระศักดิ์ บุญญติษฐ และคณะ, การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต 15, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี, 2561), หน้า 36.

การลงมือกระทำ การตรวจสอบ การประเมิน ศักยภาพในการพัฒนาสุขภาพ และการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด เป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป¹³⁷

อัครเดช พรหมกัลป์, ผศ. ดร. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการทัศนคติและความเข้าใจทางพุทธธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ” ผลการวิจัยพบว่า หลักการมีส่วนร่วม น่าจะหมายถึงการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการสาธารณะของรัฐจนเกิดความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ภารกิจหรือโครงการนั้นเกิดผลสำเร็จ ผ่านกระบวนการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมหรือโครงการนั้น ด้วยความรู้สึกของความเป็นเจ้าของ (Ownership) ที่มีพลังในการต่อรองทางการตัดสินใจ (Empowerment) และตั้งอยู่บนพื้นฐานความชอบธรรมแห่งสิทธิมนุษยชน (Uman Rights) รวมถึงสิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right)¹³⁸

เปรมปวีร์ รักความซื่อ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักสังคหัตถ์ 4 โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี กลุ่ม 1” ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือการปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนา มิได้หมายถึงการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของรัฐตามที่รัฐกำหนด แต่หมายถึงการให้ประชาชน กลุ่ม ชุมชน ร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาการ ดำรงชีวิต ร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชนและรับประโยชน์ร่วมกันโดยรัฐเป็นเพียง ผู้สนับสนุนการร่วมคิดและตัดสินใจภายในกลุ่ม เป็นเรื่องยากที่จะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมจริง ๆ และเป็นอิสระในการแสดงออก สิ่งเหล่านี้อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น¹³⁹

¹³⁷ ประเสริฐ ปอนถิ่น และคณะ, แนวทางการมีส่วนร่วมของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขากับการจัดสวัสดิการสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563), หน้า 28.

¹³⁸ อัครเดช พรหมกัลป์, ผศ. ดร. และคณะ, การพัฒนากระบวนการทัศนคติและความเข้าใจทางพุทธธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563), หน้า 19.

¹³⁹ เปรมปวีร์ รักความซื่อ, การบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักสังคหัตถ์ 4 โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี กลุ่ม 1, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562), หน้า 21.

ดิเรก อินจันทร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล ปับสา และจารึกเพื่อสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า คัมภีร์ไบเบิล หมายถึง แผ่นไบเบิลที่ผ่านการต้มแล้วตากให้แห้ง บีบอัดให้เรียบตรง ตัดให้มีขนาดเท่ากัน แล้วใช้เหล็กจารที่มีส่วนปลายเป็นโลหะแหลมคมขีดหรือจารให้เป็นรอยอักษรแล้วใช้เขม่าไฟผสมกับน้ำมันลูบแล้วขีดให้เห็นรอยอักษรที่ชัดเจนขึ้น แล้วนำมาร้อยให้เป็นผูก นิยมใช้จารหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและองค์ความรู้อื่น ๆ¹⁴⁰

2.6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เอลเลียท (Elliont) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมกับการกระจายอำนาจในโรงเรียนเพื่อกำหนดคุณภาพของโรงเรียน จุดประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง ครูและอาจารย์กับการรับรู้ของครูใหญ่เกี่ยวกับความร่วมมือกันและการตัดสินใจร่วมกันในการปฏิบัติงานเพื่อคุณภาพของโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า การเพิ่มความร่วมมือและการตัดสินใจร่วมกัน ในการปฏิบัติงานเพื่อคุณภาพของโรงเรียนและได้เสนอแนะองค์ประกอบในการจัดโครงสร้างและการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะต้องประกอบด้วย การวางแผนล่วงหน้า การวัดผล การได้รับความสนับสนุน ช่วยเหลือ การนำความร่วมมือและการกระจายอำนาจในโรงเรียนไปใช้¹⁴¹

มาร์เซลลา (Marcella) ได้ศึกษาการบริหารปกครองด้านการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษาของโมรอนโก (Morongo) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย การวิจัยนี้พบว่าการรับรู้ของผู้มีส่วนร่วมซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อประสิทธิภาพของการปกครองทางการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโมรอนโกข้อมูลที่ได้รับมีการเปรียบเทียบกลับวรรณกรรมที่ทำการศึกษาค้นคว้าได้จากหัวข้อที่สอดคล้องกันเข้าด้วยกัน และเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้ไปสู่การเป็นตัวบ่งชี้พฤติกรรมของผู้บริหารตามหลักธรรมาภิบาลโดยเฉพาะด้านการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการบริหารเหล่านี้จะนำไปสู่ความสำเร็จในการบริหาร¹⁴²

ดอนเดอร์โร และเกรซ มาเรีย (Donedero and Grace Marie) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของครู ประสิทธิภาพของโรงเรียน และความพึงพอใจในการทำงาน วัดจุดประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมใน

¹⁴⁰ ดิเรก อินจันทร์, การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล ปับสา และจารึกเพื่อสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2563), หน้า 5.

¹⁴¹ D.C. Elliont, “Collaborative, decentralized management and perceptions of quality schooling outcome” Dissertation Abstracts International 52,10 (1994): 3468-A.

¹⁴² Marcella, Casey-Cooper, “Educational Governance of the Morongo Unified School District California”, Retrieved December, 12, (2005).

การตัดสินใจ เรื่องที่ตัดสินใจ ประสิทธิภาพของโรงเรียน ระดับความพึงพอใจในการทำงานของครูที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เป็นคณะทำงานในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ทั้งผู้ที่เป็นคณะทำงานและไม่เป็นคณะทำงานต่างมีความต้องการมีส่วนร่วมโดยตรงในการบริหาร จะมีระดับความพึงพอใจในการทำงานและประสิทธิผลของโรงเรียนสูงกว่ากลุ่มครูที่ไม่ได้เป็นคณะทำงาน¹⁴³

เอลเลียท (Elliont) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมกับการกระจายอำนาจในโรงเรียนเพื่อกำหนดคุณภาพของโรงเรียน จุดประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง ครู และอาจารย์กับการรับรู้ของครูใหญ่เกี่ยวกับความร่วมมือกันและการตัดสินใจร่วมกันในการปฏิบัติงานเพื่อคุณภาพของโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า การเพิ่มความร่วมมือและการตัดสินใจร่วมกันในการปฏิบัติงานเพื่อคุณภาพของโรงเรียน และได้เสนอแนะองค์ประกอบในการจัดโครงสร้างและการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะต้องประกอบด้วย การวางแผนล่วงหน้า การวัดผล การได้รับความสนับสนุน ช่วยเหลือ การนำความร่วมมือและการกระจายอำนาจในโรงเรียนไปใช้¹⁴⁴

วิลเลียม เออร์วิน (William Erwin) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงาน การพัฒนา รวมถึงตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้ ความชำนาญรวมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง¹⁴⁵

ซินดี้ เวอร์บา (Sydney Verba) ได้ให้นิยามว่า การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมของประชาชนตามสิทธิที่กฎหมายกำหนด โดยเฉพาะสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง สิทธิที่จะเข้าสมาคม หรือจัดตั้งการเมือง หรือกลุ่มผลประโยชน์ และสิทธิอิทธิพลต่อรัฐบาล สิทธิเกี่ยวกับการพูด ชุมชน และการพิมพ์อย่างอิสระ และเป็นกิจกรรมซึ่งมุ่งหมายเพื่ออิทธิพลต่อรัฐบาลในการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่หน้าของรัฐ¹⁴⁶

¹⁴³ Dendero and Grace Marie, School-Based Decision Making on Student Achievement as Academic Skills, *Dissertation Abstracts International*, 59-04A: 66.

¹⁴⁴ D.C. Elliont, "Collaborative, decentralized management and perceptions of quality schooling outcome", *Dissertation Abstracts International*, 52(10) (1994): 3468-A.

¹⁴⁵ William, Erwin, *Participation Management: Concept Theory and Implementation* Atlanta, (Georgia State University, 1976), p. 68.

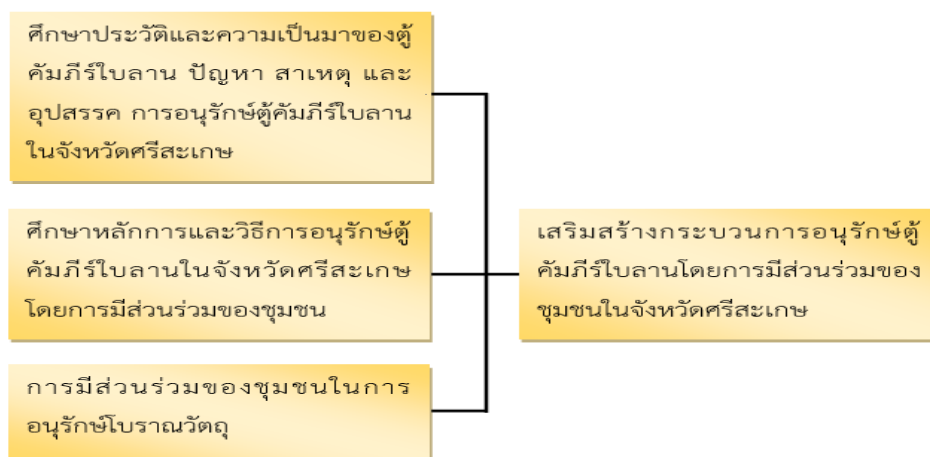
¹⁴⁶ Sydney, Verba, Norman Nie, Fae-On kim, *Participation and Political Equality A Seven Nation Comparison*, (Melbourne: Cambridge University Press, 1978), p. 46.

เฮอเบิร์ต แม็คคอสกี้ (Herbert McClosky) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการกระทำด้วยความสมัครใจของสมาชิกในสังคม เพื่อที่คัดเลือกผู้ปกครองและมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะทั้งทางตรงและทางอ้อมกิจกรรมเหล่านี้ คือ การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การติดตามข่าวสารการเมือง การช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้สมัครรับเลือกตั้ง หรือพรรคการเมือง การติดต่อสัมพันธ์กับผู้แทนราษฎร¹⁴⁷

บาร์นส์ (Barnes) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนของผู้ปกครองนักเรียนพบว่า การมีส่วนร่วมกับการเรียนการสอนของโรงเรียน โดยอุดมคติแล้วผู้ปกครองต้องการมีบทบาทที่โรงเรียนหรือในชั้นเรียน แม้ว่าจริง ๆ แล้ว การมีส่วนร่วมของพวกเขาจะไม่เป็นไปตามอุดมคติดังกล่าว และได้พบว่าผู้ปกครอง ยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนที่บ้านด้วย การศึกษาครั้งนี้ให้หลักฐานเพิ่มเติมว่า บิดามารดาชาวอเมริกันแอฟริกันเห็นคุณค่าของการศึกษา และเห็นว่าโรงเรียนจำเป็นต้องตระหนักถึง ความคาดหวังด้านการศึกษาและวัฒนธรรมของผู้ปกครองด้วย¹⁴⁸

2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

¹⁴⁷ Herbert, McClosky, “Political Participation”, *International Employee of The Social Science*, (NORC at the University of Chicago, 1968), pp. 252-253.

¹⁴⁸ Barnes, R. A., “African American Parents Involvement in Their Children’s Schooling”, *Dissertation Abstracts International*, 55 (October 1995): 3152-A.

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกักร์โบราณ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยโดยมีขั้นตอนที่สำคัญในการศึกษา ดังนี้

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.6 สรุปกระบวนการวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกักร์โบราณกับการมีส่วนร่วมในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อยของกลุ่มชุมชนต่าง ๆ และภาคที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าเป็นการเก็บข้อมูลเชิงภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

การศึกษาในเชิงเอกสาร ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2535 อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้างเกณฑ์ชี้วัดกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
2. การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างองค์ประกอบและเกณฑ์ชีวิตในกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในมิติต่าง ๆ ทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ
3. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ และการพัฒนาเกณฑ์ชีวิตในกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ และความสัมพันธ์ทาง พระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ
4. สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา องค์ประกอบ รูปแบบเกณฑ์ชีวิตเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัด ศรีสะเกษ

3.1.2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

การศึกษาในภาคสนาม ผู้วิจัยต้องศึกษาเพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ กระบวนการสร้าง เกณฑ์ชีวิตกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ การพัฒนาเกณฑ์ชีวิตทั้งในระดับนโยบาย บัณฑิตบุคคล ชุมชน องค์กรในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยมี ขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ทำการศึกษาและคัดเลือกพระสงฆ์ องค์กร ชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นองค์กรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์ เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
2. ศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูล สำคัญ (key-informant) ประกอบด้วยกลุ่มประชากร จำนวน 3 พื้นที่
3. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด รูปแบบ องค์ประกอบ เกณฑ์ชีวิต กระบวนการอนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของ การวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย
4. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิด หลักการ องค์ประกอบ เกณฑ์ชีวิตกระบวนการ อนุรักษ์ ตู้มักร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ และการพัฒนาความสัมพันธ์ ในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้ภาครัฐ คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ

5. วิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ตามองค์ประกอบและเกณฑ์ชี้วัดกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของการทำงาน รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติ (Benchmark) ที่สามารถนำไปสู่กระบวนการศึกษาที่เกี่ยวกับเกณฑ์ชี้วัดกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในระดับต่าง ๆ ได้

6. สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และในระดับปัจเจกบุคคล

3.1.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 1 การพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลาน

ขั้นตอนที่ 2 จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้กับชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 สร้างการรับรู้การอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้กับประชาคม

ขั้นตอนที่ 4 เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลาน

ขั้นตอนที่ 5 สรุป

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง เพื่อให้ได้พื้นที่ที่มีลักษณะกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ได้ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ชัดเจน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานอื่น ๆ ได้กระบวนการส่งผ่านและสืบทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น เป็นชุมชนหรือหมู่บ้านเข้มแข็ง ประชาชนในพื้นที่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบคนชนบทปราศจากอิทธิพลของสังคมเมือง เป็นชุมชนที่มีรูปแบบทางกายภาพของกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ที่ปรากฏอย่างชัดเจน โดยผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ทำการวิจัย ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จำนวนทั้งหมด 30 รูป/คน โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกพื้นที่สนาม คือ แหล่งที่มีวัดและชุมชนพื้นที่ใกล้เคียงที่จะทำการศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 3 พื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่และเป็นแหล่งที่มีประชาชนผู้อยู่อาศัยที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1. พื้นที่วิจัย

- (1) วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
- (2) วัดหลวงสุ่มังการาม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
- (3) วัดเจ็กโพธิพุกษ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

2. ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) สัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) หรือกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) กลุ่ม 4 ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน 5 รูป
2) กลุ่ม 1 ได้แก่ กรรมการวัด	จำนวน 12 คน
3) กลุ่ม 3 ได้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 13 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น 30 รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกันไปด้วย

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในการศึกษานี้ใช้เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน โดยวิธีที่ใช้แบบการสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน การสนทนากลุ่ม โดยการพิจารณาปรากฏการณ์ภายใต้สิ่งแวดล้อม และความเป็นจริงที่เกิดขึ้นภายในวัดหรือเขตชุมชนรอบข้างต่อไป

กลุ่มเป้าหมาย/ขอบเขตการดำเนินการ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ (1) กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มกรรมการวัด และกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ (2) (1) กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มกรรมการวัด และกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน วัดหลวงสมังคคาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ (3) (1) กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มกรรมการวัด และกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน วัดวัดแจ็กโพธิ์พฤกษ์ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

ระยะที่ 1 เตรียมการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน และการให้การศึกษากับชุมชน โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการใช้การอภิปรายถกปัญหาเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน ไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ โดยกำหนดวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นปัญหาตามประเด็นที่ศึกษา ที่จะรวบรวมข้อมูลจากตัวแทนพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานราชที่เกี่ยวกับข้อ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ในการรวบรวมโดยได้กำหนดกรอบกว้าง ๆ ตามประเด็นที่ต้องการศึกษาข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์โดยการนำมาสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความนิยม

ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มุ่งปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ กล่าวคือ

1. เป็นการพัฒนาและเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้เห็นเป็นรูปธรรม
2. ให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้กับชุมชน เพื่อนำไปต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานและสร้างอาชีพให้กับครอบครัวได้
3. สร้างการรับรู้เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้กับคนในสังคมได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานอย่างถูกวิธี
4. เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานให้มีความเข้าใจร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เครือข่ายเข้มแข็ง
5. สรุปผลที่ได้จากการการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่กล่าวมาทั้ง 4 ข้างต้น

ขั้นตอนที่ 3 จัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผล

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อประมวลองค์ความรู้ แนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นต้น

ในส่วนของการวิจัยในภาคสนามเพื่อพัฒนาองค์ความรู้การอยู่ร่วมกันของบ้าน วัด ชุมชน ให้สัมพันธ์กันช่วยเหลือแบ่งปันด้วยรักสามัคคีเกื้อกูลกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิจัยในภาคสนาม (Field Study) โดยดำเนินการใน 6 ลักษณะ คือ

(1) ศึกษารวบรวมเอกสาร ชุดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ การอยู่ร่วมกันของชุมชน สถานศึกษา และวัด

(2) การศึกษากระบวนการพัฒนากิจกรรม โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่นของชุมชนในการพัฒนาการกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ร่วมกัน

(3) การบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

(4) การพัฒนากระบวนการเกี่ยวกับปัจจัยเกื้อกูลต่อกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยง โดยใช้การวิเคราะห์จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

(5) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กำหนดไว้ ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบวันและเวลาที่กำหนดไว้

(6) จัดทำผลสรุปจากการวิจัยและประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์ เนื้อหาตามประเด็นหัวข้อดังนี้

1. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการจัดการเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการ วิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย

2. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการ สัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ เกี่ยวกับการกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัย โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เน้นการนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ

3. วิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเชื่อมโยงการส่งเสริมสัมมาชีพของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

4. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

3.6 สรุปกระบวนการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชน รวมไปถึงการสร้างเกณฑ์ปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน เพื่อให้เห็นรูปแบบ กระบวนการ นำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย ชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคล ต่อไป

ทางอ้อม¹ การใช้หรือการสร้างตู้ในประเทศไทยหรือแม้แต่ในจังหวัดศรีสะเกษก็ตาม คงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะใส่คัมภีร์ทางศาสนา อีกทั้งผู้ใช้ตู้เหล่านั้นคงมีทั้งภคินี ชุมนาง และคหบดี โดยข้อสันนิษฐานว่า แต่เดิมที่เชื่อว่าตู้พระธรรมมีกำเนิดมาจากการเป็นเครื่องเรือนมาก่อน เมื่อเจ้าของสิ้นชีวิตจึงถวายแก่วัด และกลายเป็นตู้เก็บพระไตรปิฎกที่มีการกล่าวสืบ ๆ กันมา ซึ่งจะจริงเพียงใดนั้นยังไม่แน่นอน แต่คนไทยอาจมีความเชื่อและเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงก็ได้ว่า ตู้คัมภีร์โบราณนั้นเป็นที่เก็บของใช้สอยในสมัยก่อน²

ส่วนอีกแนวทางหนึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า ตู้นำเข้าหรือสร้างใหม่ก็ตาม ซึ่งน่าจะมีใช้อยู่อย่างช้าในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้ส่งอิทธิพลและแนวคิดในการใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษา โดยอาจตัดแปลงจากตู้แบบที่ใช้อยู่ ตกแต่งด้วยงานเขียนลายปิดทองรดน้ำ เพื่อนำมาถวายวัดสำหรับจัดเก็บพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่าง ๆ ก็ดูจะมีความเป็นไปได้มากกว่าแนวคิดเดิมที่กล่าวไว้ในข้างต้น เนื่องจากจารึกที่พบบนตู้พระธรรม ล้วนแสดงข้อความที่บ่งชี้ไปในทางเดียวกันว่าสร้างขึ้นสำหรับถวายไว้ในพระศาสนาโดยเฉพาะ³

ตู้คัมภีร์โบราณ หรือตู้พระธรรม นับได้ว่าเป็นงานศิลปกรรมอันโดดเด่นอีกประเภทหนึ่งของไทย ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวว่า ตู้พระธรรมเป็นลักษณะพิเศษของไทย โดยเฉพาะ ซึ่งในปัจจุบันไม่มีการทำตู้แบบนี้อีกแล้ว ฉะนั้น จึงควรเรียกชื่อเป็นสามัญว่า “ตู้ไทยโบราณ”⁴ แต่อย่างไรก็ตาม การเรียกชื่อของงานศิลปกรรมชนิดนี้ก็ขึ้นอยู่กับรูปแบบของการใช้งาน และการประดับตกแต่งด้วย เช่น ตู้พระธรรม เพราะมักพบที่ใช้สำหรับเก็บพระธรรมคัมภีร์ ตู้ลายทองหรือตู้ลายรดน้ำเพราะมีการประดับตกแต่งตู้ด้วยงานเขียนลายปิดทองรดน้ำ ตู้มุกและตู้มุกแก้วเพื่อซึ่งทำเป็นลวดลายประดับมุกทั้งตู้หรือมุกผสมกระจก เป็นต้น⁵

¹ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

² สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

³ สัมภาษณ์ พระครูสิริวินัยวัฒน์ เจ้าคณะอำเภอเมืองศรีสะเกษ (ธรรมยุติ), 17 มิถุนายน 2567.

⁴ สัมภาษณ์ พระครูจิริธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดเจ็กโพธิพิกฤษ์ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁵ สัมภาษณ์ นายปฏิญา จันทระชิต ผู้เคยดำรงตำแหน่ง ผอ.ร.ร.ขุขันธ์วิทยาอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

4.1.1 รูปแบบตู้คัมภีร์โบราณ

ดังที่ได้เคยกล่าวไว้บ้างแล้วว่า ตู้พระธรรมที่พบในประเทศไทยนั้น คงหลงเหลือหลักฐานเก่าสุดเพียงสมัยอยุธยาตอนปลาย ด้วยเหตุนี้ จึงควรนำตู้พระธรรมสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยธนบุรี มาแสดงให้เห็นถึงรูปแบบและการประดับตกแต่งโดยสังเขป

ด้วยชื่อเรียกงานศิลปกรรมประเภทนี้มักมีผู้ใช้สับสนอยู่มาก ผู้วิจัยจึงใคร่ที่จะกำหนดให้ชัดเจนว่าตู้ที่ใส่พระธรรมคัมภีร์ ไม่ว่าจะประดับตกแต่งด้วยกรรมวิธีใดก็ตามต่อไปนี้จะใช้คำว่า “ตู้คัมภีร์โบราณ” และในส่วนของผู้ที่ตกแต่งด้วยงานปิดทองรดน้ำต่อไปนี้จะใช้คำว่า “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” กล่าวคือ

1) “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง”

“ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” เป็นงานศิลปกรรมไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย เป็นศิลปกรรมไทยแขนงหนึ่งที่ทรงคุณค่า แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของไทยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นตัวภาพ ตัวพระนาง ยักษ์ ลิง และสัตว์หิมพานต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลวดลายกระหนกที่แสดงถึงความเป็นไทยอย่างชัดเจน ผลงานที่แสดงถึงจิตใจที่ละเอียดอ่อน ประณีต ความชาญฉลาด อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนคนไทย ที่ได้สั่งสม สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน แต่ในเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ลายรดน้ำนับวันจะสูญหาย จึงเห็นควรที่จะช่วยกันอนุรักษ์ศิลปกรรมแขนงนี้ไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาถึงกรรมวิธีและกระบวนการทำ รวมถึงความงามที่ซ่อนเร้นอยู่ในผลงานศิลปะเหล่านี้ ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาประชาชนทั่วไป

ทั้งนี้เป็นที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อยว่างานศิลปกรรมประเภทตู้คัมภีร์โบราณจำนวนมากที่ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร เพียงเฉพาะตู้คัมภีร์โบราณสมัยรัตนโกสินทร์จากหอพระสมุดวชิรญาณ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีจำนวนถึง 373 ใบ⁶ ซึ่งคงไม่ต้องกล่าวถึงตู้คัมภีร์โบราณตามวัดต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนอีกมากมาย จากปริมาณของตู้เหล่านี้ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ชวนให้คิดไปถึงที่มาและต้นกำเนิดว่าเริ่มสร้างเมื่อใด ปัจจุบันแม้จะมีผู้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องตู้คัมภีร์โบราณอยู่บ้าง แต่ก็เป็นที่ไปในลักษณะของการกล่าวอ้างต่อ ๆ กันมา อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดเสนอหลักฐานประกอบที่แน่ชัดได้ว่าตู้คัมภีร์โบราณได้เริ่มมีปรากฏในประเทศไทยเมื่อใด

2) ขั้นตอนการเขียนลายรดน้ำ

การเขียนลายรดน้ำ ศิลปินมากมายนิยมลงรักแดง หรือรักดำเป็นพื้นหลัง ส่วนใหญ่เป็นภาพลายรดน้ำบนพื้นรักสีดำมากกว่าสีแดง ศิลปินเขียนลายรดน้ำ หรือภาพลายทองนี้ได้เจริญสูงสุด

⁶ สัมภาษณ์ นายชัยชรรค์ สีลวานิช ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน

ในสมัยอยุธยา ในราวพุทธศตวรรษที่ 22 จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ในสมัยนี้ส่วนมากชอบบน และชอบล่างของตู้ไทยโบราณทำขอบอยู่เหนือบัวคว่ำ และบัวหงาย และข้างไม่ได้ตกแต่งด้วยลวดลายใด ๆ ทั้งสิ้น คงใช้วิธีลึงรักปิดทองที่บดลวด รวมทั้งส่วนที่เป็นขอบตู้ทั้ง 4 ด้าน และขาตู้ด้านล่างด้วย⁷

“ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” ที่ตกแต่งลวดลายที่ขอบตู้ ขอบบน ขอบล่าง และขาตู้ก็มีอยู่มาก และตกแต่งด้วยลายที่คล้ายคลึงกันทั้งในสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนสำคัญในการแบ่งแยกสมัยของศิลปะลายไทย อยู่ที่ความอ่อนช้อยของเส้นนก เป็นการแสดงออกถึงลักษณะที่พิเศษสุด เป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะของศิลปะไทยมานับแต่โบราณกาล⁸

“ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” ซึ่งเขียนด้วยลายรดน้ำ ส่วนที่เป็นขอบบนและขอบล่างของตู้ ข้างมักตกแต่งด้วยลายประจำยามลูกพักก้ามปูหรือลายประจำยามก้ามปูแต่เพียงอย่างเดียว ลายหมอนทอง ลายดอกช็อคดอกซ้อน ลายเกลียวใบเทศ ลายก้านต่อดอกเครือเถา ลายสังวาลเพชร พวง ลายก้านขด และลายประจำยามลูกโซ่ เสาขอบตู้ทั้ง 4 เสา นิยมเขียนด้วยลายรักร้อยบัวร้อย ลายรักร้อยหน้าสิงห์ ลายก้านต่อดอก ลายรักร้อยใบเทศทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายรักร้อยดอกและใบเทศ ลายก้านแย่งดอกและใบเทศ ลายรักร้อยใบเทศเคล้ากนกเปลว บางตู้เขียนลายรักร้อยที่เสาขอบตู้ ด้านบน ส่วนด้านล่างเขียนลายกรวยเชิง บางตู้ตรงกึ่งกลางของเสาขอบตู้จะตกแต่งด้วยประจำยามรัศมีออกที่ด้านหน้าและด้านข้าง 2 ด้าน⁹

“ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” ที่มีเชิงตู้ส่วนมากจะทำเป็นรูปปากสิงห์ หรือหูช้าง ตกแต่งด้วยลายก้านขดลายกนกเปลวครุฑคาบ นาคคาบ อกเถาครุฑ และนาค บางตู้เคล้าภาพสัตว์มีนงและกระรอกเป็นอาทิ ลายก้านขดใบเทศ ลายดอกพุดตาน ลายเครือเถาดอกลำดวน และใบเทศ ลายเครือเถาดอกและใบเทศ ลายก้านขดผักกูดอกเถาอมมนุษย์บางตู้เขียนเป็นภาพสัตว์ หรืออมมนุษย์ ตกแต่งหูช้างก็มีปรากฏอยู่บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนัก¹⁰

ส่วนที่เป็นขาตู้ เฉพาะ “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” ที่เขียนลายที่ขาตู้ นิยมตกแต่งด้วยลายกรวยเชิง ลายกาบพรหมสิงห์ ลายครุฑจับนาค บางตู้เขียนลายยักษ์และลิงแบกลายกรวยเชิง

⁷ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁸ สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁹ สัมภาษณ์ นายสร้อย ผมคำ กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

¹⁰ สัมภาษณ์ นายสมชาย พิมพ์ศรี กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

ลายเกี๊ยะตนาถ ภาพท้าวเวสวัณ (ท้าวภูเวร) เป็นต้น¹¹ ถ้าเป็นตู้ทำสิ่งทอ นอกจากข้างจะจำหลักขาตู้เป็นรูปทำสิ่งทอแล้ว ยังตกแต่งเขียนลายเพิ่มที่เท้าสิ่งทอเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑหยุดนาค ลายก้านขดผักกูด ลายหน้าสิ่งทอแบบบางตู้เขียนเล็บสิ่งทอไว้ก็มี¹²

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว มี “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” หลายตู้ที่เขียนลายรดน้ำปิดทองที่ตัวตู้ แต่ที่ฐานจำหลักเป็นรูปหน้าสิ่งทอ และเล็บสิ่งทอเหยียบบนลูกแก้ว ฐานของตู้ไทยโบราณอีกประเภทหนึ่งซึ่งเคยอ้างถึงมาแล้ว ได้แก่ ตู้ฐานสิ่งทอ ซึ่งศิลปินนิยมจำหลักลายบนแท่นไม้สลักเสลา ลวดลายหน้ากระดานลายประจายาม ลายบัวหลังสิ่งทอ ปากสิ่งทอ และเท้าสิ่งทอ ประดับกระจกสี ส่วนใดที่ไม่มีกระจกสีประดับก็จะลงรักปิดทอง ศิลปินมีความสามารถในการผสมผสานกระจกสีและลายทองให้ดูกลมกลืนได้อย่างอัศจรรย์ ขาตู้ประเภทสุดท้ายที่จะกล่าวถึงลวดลายที่ประดับ ได้แก่ ขาตู้เท้าคู่ ตู้ประเภทนี้มีอยู่น้อย บางตู้ลงรักคำที่บไม่ตกแต่งลวดลายเลย บางตู้ที่มุมของขาตู้กันบนจะเขียนเป็นรูปหน้าสิ่งทอ และตกแต่งลายดอกและเครือเถาอยู่เต็มพื้นที่ว่าง¹³

นอกจากจะเขียนลายรดน้ำประดับส่วนขอบบน ขอบล่างเส้า ขอบตู้ ขาตู้ และฐานตู้ ดังที่ได้จำแนกส่วนละเอียดบางประการพอเป็นสังเขปแล้วนั้น ศิลปินยังนิยมใช้กระจกสีประดับตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของ “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง” อีกด้วย¹⁴ กระจกสีที่ใช้มีสีเขียว ขาว แดง เหลือง และสีน้ำเงิน ทำเป็นลวดลายประจายามลูกผักก้ามปูบ้าง และตกแต่งเป็นลายเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ อีกทั้งยังได้จำหลักฉลุลาย และจำหลักภาพนูนสูง และนูนต่ำ ประดับบนพื้นไม้ที่นำมาประกอบเป็น “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง”¹⁵

ลายรดน้ำ คือ ชื่อที่เรียกงานลงรักปิดทองทุกชนิด ไม่ว่าจะงานนั้นจะเป็นงานที่ทำบนพื้นไม้ พื้นปูน บนผิวเครื่องเงิน ฯลฯ และไม่ว่าจะเป็นลายเขียนในรูปใด คำว่า “รดน้ำ” หมายถึงการเอาน้ำสะอาดล้างน้ำยาหรดาลที่เขียนตัดเส้นปิดบังส่วนที่ไม่ต้องการปิดทองออก ให้เหลือตัวภาพ

¹¹ สัมภาษณ์ นายสุระชัย วรเลิศ กรรมการวัด อำเภอกุฑมพพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

¹² สัมภาษณ์ นายกฤติเดช อ่อนเหลา กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

¹³ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

¹⁴ สัมภาษณ์ นายสมโภชน์ จุฑารางกูร กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

¹⁵ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภอกุฑมพพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

ปิดทองบนพื้นรัก การรดน้ำเป็นกรรมวิธีขั้นสุดท้ายของงานลงรักปิดทอง ลายรดน้ำที่ทำโดยทั่วไป ได้แก่ ตูพระธรรม บานประตู่ หน้าต่างโบสถ์ ฟานแว่นฟ้า ฯลฯ¹⁶

ลายรดน้ำ หมายถึง การเขียนลวดลายเป็นรูปภาพให้ปรากฏเป็นลายทอง ด้วยวิธีปิดทอง แล้วเอาน้ำรด จัดเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีความสำคัญมากสำหรับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับของชาวบ้านธรรมดา เครื่องใช้ในพระพุทธศาสนา ตลอดไปจนถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องพระมหากษัตริย์ โดยใช้ตกแต่งตั้งแต่สิ่งของที่มีขนาดเล็กขึ้นไปจนถึงประดับตกแต่งผนังห้องที่มีขนาดใหญ่ อันหมายถึงตกแต่งตั้งแต่เนื้อไม้ที่ตารางนิ้วไปจนถึงเนื้อที่หลายร้อยตารางฟุตให้วิจิตรงดงาม สรุปลงโดยย่อ ลายรดน้ำก็คือ ลายทองที่ล้างด้วยน้ำนั่นเอง¹⁷

3) ข้อควรระวัง

(1) ห้ามปิดทองเวลาที่อากาศชื้นหรือฝนตก เพราะน้ำยาหรดาลจะชื้นและหลุดง่าย เมื่อเช็ดรัก จึงเป็นข้อควรระวังสำหรับมือใหม่ที่ขาดประสบการณ์¹⁸

(2) ห้ามนำรักเช็ดมาทาพื้น รักเช็ดที่ใช้เป็นตัวเชื่อมก่อนการปิดทอง ห้ามนำมาใช้ทาพื้นในขั้นตอนการเตรียมพื้นรักอย่างเด็ดขาด เพราะรักเช็ดเป็นรักที่ผ่านการเคี่ยวจนได้ที่ คุณสมบัติของรักเช็ด คือ เหนียวและแห้งช้า ถ้าใช้รักเช็ดทาพื้น ปล่อยให้แห้งเป็นเดือนก็ยังไม่แห้ง เพราะฉะนั้นจึงควรใช้ยางรักให้ถูกต้องตามหน้าที่ของยางรักแต่ละประเภท¹⁹

(3) ห้ามนำลวดลายที่เขียนด้วยน้ำยาหรดาลมาผึ่งแดด ควรปล่อยให้ น้ำยาหรดาลแห้งเองในที่ร่ม ไม่ควรนำไปผึ่งแดดเพราะการแห้งและหดตัวเร็วเกินไป ทำให้น้ำยาหรดาลกรอบจนแตกกระแหงเป็นลายงา เวลาเช็ดรักน้ำยาหรดาลที่แห้งแตกแล้วก็จะหลุดออกหรือหากไม่หลุดออกก็จะมีลายปิดทองที่เป็นลายงาเพิ่มขึ้นจากลวดลายที่มีอยู่เดิม²⁰

¹⁶ สัมภาษณ์ นางสุกัญญา ประดับศรี ส.อบต. หมู่ 7 อำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

¹⁷ สัมภาษณ์นางอุไรวรรณ ดวงวัง ผู้เคยดำรงตำแหน่งครู ร.ร.ศรีประชาชนุกูล อำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

¹⁸ สัมภาษณ์ นายปรีชา พิลาวัลย์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

¹⁹ สัมภาษณ์ นายอุทัย พึ่งตา ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

²⁰ สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาสรพรวิท เปมสีโล, เลขาเจ้าคณะอำเภอเมือง (ธรรมยุต), 17 มิถุนายน 2567.

ช่างนิยมตกแต่ง “ตุ้ล่ายรดน้ำ” หรือ “ตุ้ล่ายทอง” ด้วยลายกนกซึ่งส่วนมากทำเป็นเถา กนก ตั้ตั้งต้นจากขอบล่าง พุ่งขึ้นสู่ขอบบนของตุ้ บางตุ้ต้นเถากนกทำคล้าย ๆ หัวหอม โผล่หัวพ้นดิน และออกเถากนกพุ่งขึ้นสู่เบื้องบน บางตุ้เขียนต้นเถากนกโผล่ขึ้นมาบนดินเลยก็มี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความ พึงพอใจของศิลปินที่จะคิดประดิษฐ์แบบของเถากนก²¹ เท่าที่สังเกตดู “ตุ้ล่ายรดน้ำ” หรือ “ตุ้ล่าย ทอง” ที่เขียนลายกนกเถาเคล้าภาพ โดยมีเถากนกเป็นพื้นหลังเต็มเนื้อที่ของตุ้ สามารถแบ่งภาพที่ เคล้ากนกออกได้เป็น 3 ตอน คือ ตอนบน ได้แก่ ส่วนที่ใกล้ขอบบนของตุ้ ตอนกลางและตอนล่าง หรือ ส่วนที่ชิดขอบล่างของตุ้ เป็นลักษณะของการแบ่งภาพที่ตกแต่งตุ้แบบหนึ่งทีนิยมเขียนภาพจับ หรือ ภาพหมู่ 1 คู่ 3 ต้น และ 4 ต้น เป็นภาพจับของบุคคลตามท้องเรื่องรามเกียรติ์ เช่น พระรามรบกับ ทศกัณฐ์ หนุมานรบกับยักษ์ หรือลิงรบกับยักษ์ หนุมานโหมนางสุวรรณมัจฉา เป็นต้น²² ซึ่งมีทั้งภาพ ใหญ่และภาพของรามสูรหะไล่ตามนางเมขลาก็นิยมเขียนมากพอสมควร รามสูรถือขวานเล่มเดียวก็มี มีถือทั้ง 2 มือก็มีอยู่หลายภาพ เช่นเดียวกับนางเมขลาซึ่งถือรามสูรด้วยแก้วดวงเดียวก็มีสองดวงก็มี ทำหะไล่ของบุคคล หรือเทวดา และเหล่าเทพธิดาทั้งหลาย ดูลอยละลิวต้นเมฆอย่างสง่างาม บางตุ้ ตอนบน และตอนกลางของตุ้ เขียนลายกนกเถาเคล้าภาพ ส่วนตอนล่างเป็นภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น²³

จะเห็นได้ว่า ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นวิธีการเขียนลายรดน้ำ ที่ต้องใช้ความเพียรพยายาม เขียนลายถึง 4 ครั้ง จึงจะได้ผลงานหนึ่งชิ้น ขึ้นตอนต่าง ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง แต่นั้นเป็นเพียง ส่วนหนึ่งของการเริ่มต้นศึกษาการเขียนลายรดน้ำเท่านั้น สิ่งสำคัญของการเขียนลายรดน้ำ คือ ฝีมือ หรือทักษะของช่างในการสร้างสรรค์ผลงานตามจินตนาการที่ไม่ใช่ใคร ๆ ก็สามารถทำได้ ต้องมีใจ รักในงาน ฝึกฝนทำอยู่เป็นประจำ ต้องใช้ความเพียร พยายาม ทักษะ และความชำนาญในการ สร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยอันทรงคุณค่า มีเอกลักษณ์ และงดงามตามอุดมคติแบบไทย ๆ

4.1.2 ลักษณะของตุ้คัมภีร์ใบลาน

ลักษณะของคัมภีร์ใบลานที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน มีวิวัฒนาการมาจากรูปแบบของหีบ หรือตุ้ ที่เคยใช้อยู่ในสมัยแรก ๆ โดยอาจได้รับอิทธิพลมาจากจีนดังกล่าวมาแล้ว ต่อมาจึงค่อย ๆ กลาย

²¹ สัมภาษณ์ นายสมโภชน์ จูธารางกูร กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

²² สัมภาษณ์ นายชัยขรรค์ สีลวานิช ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

²³ สัมภาษณ์ นายลั่นทอง วีรจินตวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

รูปไป จนมีลักษณะเป็นแบบใหม่ต่างไปจากเดิม²⁴ มีรูปลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของไทยโดยเฉพาะ คือ เป็นตู้ทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ด้านล่างกว้าง ด้านบนสอบเข้า ด้านหน้าและด้านหลังกว้างกว่าด้านข้าง ทั้งขวาและซ้าย และเนื่องจาก ช่างไทยมีอิสระในการสร้างสรรค์งานศิลปะของตนเองมาแต่โบราณกาล ฉะนั้น ตู้คัมภีร์โบราณจึงมีขนาดและการประดับตกแต่งที่แตกต่างกันออกไป ขนาดของตู้เท่าที่พบในปัจจุบันมีขนาดความสูงระหว่าง 100 - 288 เซนติเมตร ด้านหน้า และด้านหลัง กว้างระหว่าง 80 - 200 เซนติเมตร และด้านข้าง ขวา และซ้าย กว้างระหว่าง 57 - 180 เซนติเมตร²⁵

ลักษณะทั่วไปของตัวตู้ประกอบด้วย เสาของตู้ 4 เสา ตั้งอยู่บนเสาขาตู้ 4 ขา บน หลังตู้ บางตู้มีเสาขอบตู้สูงขึ้นไปทั้ง 4 มุม หัวเสาที่สูงขึ้นไปนั้นบางตู้ทำเป็นหัวเม็ดหรือหัวเม็ดทรงมณฑล ขอบตู้ด้านบนและด้านล่างประกอบด้วยขอบซึ่งตกแต่งลวดลายอยู่เหนือส่วนที่กึ่งหรือจำหลัก เป็นทรงบัวหงาย จะมีบัวคว่ำอยู่ข้างเป็นส่วนน้อย ด้านหน้าทำเป็นประตูตู้ มี 2 บาน เปิดปิดด้วยบานพับ และเดือยก็มีอยู่ข้าง ภายในตู้มีชั้นไม้ประมาณ 2 - 3 ชั้น ซึ่งไม่ตกแต่งลวดลาย แต่ลงรักแดงทึบ เป็นส่วนใหญ่ ด้านหลังตู้ ไม่นิยมตกแต่งลวดลาย ส่วนมากจะลงรักทึบ มีทั้งรักแดง และรักดำ มีที่ลงรักปิดทองทึบและตกแต่งลวดลายบ้าง แต่ก็มีเพียงส่วนน้อย เชิงตู้อยู่ใต้ขอบตู้ด้านล่าง มักตกแต่งด้วยหูช้างและปากสิงห์ บางทีมีลิ้นชักตู้ด้วย²⁶ ส่วนประกอบของตู้ตั้งแต่ขอบล่างลงไป นิยมทำเป็นรูปลักษณะแตกต่างกันหลายอย่างและมีชื่อเรียกเฉพาะ ดังนี้

1) ตู้คัมภีร์โบราณแบบชาวมุ

ตู้คัมภีร์โบราณแบบชาวมุที่พบในวัดเจ็กโพธิ์พฤกษ์ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นงานศิลปะฝีมือที่สวยงามมาก สร้างด้วยไม้ลงรักปิดทอง ลายรดน้ำในลายของตู้คัมภีร์โบราณเป็นการเล่าเรื่องชาดกเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ²⁷ ตู้คัมภีร์โบราณลายรดน้ำ มีขนาดมีความสูง 1.5 เมตร กว้าง 0.64 เมตร ยาว 0.93 เมตร ลายกรอบบานประตูปดอกไม้คล้ายดอกพุดตานและขาตู้มีลักษณะแบบจีนนิยมทำกันอย่างแพร่หลายในสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือราวพุทธศตวรรษที่ 24²⁸ จึงสันนิษฐานได้ว่า ตู้คัมภีร์โบราณนี้มีอายุกว่าร้อยปีมาแล้ว

²⁴ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

²⁵ สัมภาษณ์ นางมาลินี สัตถรรมนวงค์ ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

²⁶ สัมภาษณ์ นางแถมทอง จริญญาวิชัย ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

²⁷ สัมภาษณ์ พระครูจิระธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดเจ็กโพธิ์พฤกษ์ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

²⁸ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

หรือในราวต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีการตัดแปลงแก้ไขในบางส่วนจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ย่อความสูงของตัวเรือนลงแต่ยึดขาตู้ให้สูงขึ้น โครงสร้างของตู้คัมภีร์โบราณแบบชาหมูมีทั้งขนาดเท่ากันกับที่สร้างในสมัยอยุธยาและขนาดใหญ่โตขึ้นกว่าเดิม²⁹ อย่างไรก็ตาม ลักษณะโดยรวมอันเป็นเอกลักษณ์ของตู้แบบชาหมูเช่นนี้ ยังคงส่งผ่านมายังสมัยรัตนโกสินทร์โดยแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเลย

ตู้คัมภีร์โบราณแบบชาหมูที่พบในวัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านพื้นเมืองอีสาน ลักษณะของตู้คัมภีร์โบราณสลักลวดลายอย่างง่าย ๆ เฉพาะที่ขอบแล้วปิดทองที่บ ส่วนอีกตู้หนึ่งมีภาพเขียนแบบจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาและภาพได้เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับทศชาติชาดก ในตอนมหาเวสสันดรชาดก ส่วนตอนล่างเป็นภาพเกี่ยวเนื่องกับเรื่องรามเกียรติ์ สมมุติฐานว่าตู้คัมภีร์โบราณวัดสำโรงใหญ่ มีอายุสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือเกือบ 200 ปีมาแล้ว³⁰

รูปร่างของตู้คัมภีร์โบราณแบบชาหมูทั้ง 2 วัด มีองค์ประกอบต่าง ๆ โดยรวมคือ ตัวเรือนที่มีฝา 3 ด้าน ด้านหน้าเป็นบานประตูผ่ากลางแบบเปิดออก ด้านบนมักเป็นหน้าต่างประดับเรียบ บางครั้งก็มีเสาหัวเม็ดประดับอยู่ที่มุมทั้งสี่ด้วย ขอบบนและล่างของตัวเรือนประดับด้วยคิ้วบัวแบบบัวคว่ำบัวหงาย ที่มุมทั้งสี่ยกขอบเป็นคิ้วไม้สี่เหลี่ยมในลักษณะของเสาขอบตู้ยาวลงมาจนเลยตัวเรือนตู้และกลายเป็นขาตู้ทั้งสี่ นอกจากนี้บริเวณขอบล่างของตัวเรือนระหว่างขาตู้ทั้งสี่ด้านประดับด้วยเชิงตู้สลักแบบคดโค้งหรือที่เรียกว่าปากสิงห์³¹

ส่วนการประดับตกแต่งตู้คัมภีร์โบราณแบบชาหมู จำแนกเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้

(1) บานประตูและฝาตู้

การตกแต่งประตูและฝาตู้ค่อนข้างมีความหลากหลาย มักเขียนภาพลายรดน้ำปิดทองเป็นเรื่องราวและลวดลายต่าง ๆ เช่น พุทธประวัติ รามเกียรติ์ ผูกลายเคล้าภาพสัตว์หิมพานต์ และภาพทวารบาลด้วยเช่นกัน³² เนื้อหาและลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างในเวลาต่อ ๆ มา โดยเฉพาะงานตกแต่ง อย่างเช่น ภาพทวารบาลที่บานประตู ภาพเกี่ยวกับทศชาติชาดก ยังคงสืบทอด

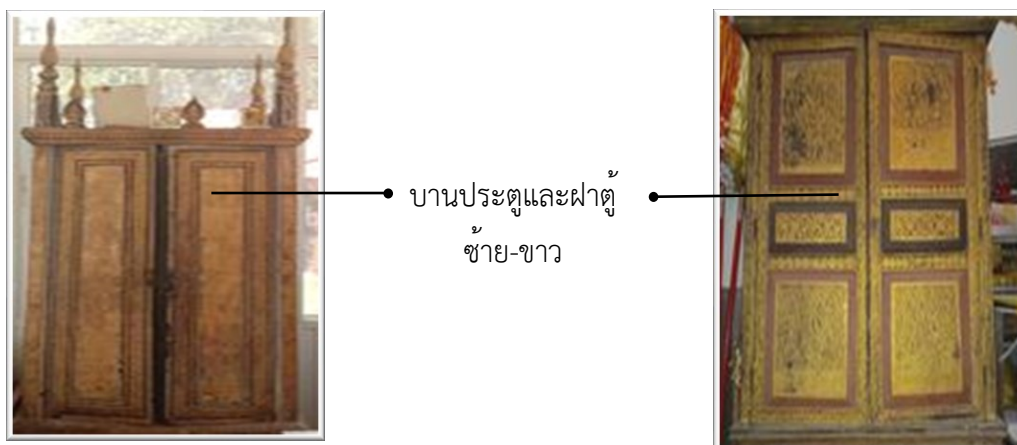
²⁹ สัมภาษณ์ นายพงษ์กร ประดับศรี กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

³⁰ สัมภาษณ์ พระครูจิระธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดเจ็กโพธิ์พิกุล อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

³¹ สัมภาษณ์ นายพงษ์กร ประดับศรี กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

³² สัมภาษณ์ นางสุกัญญา ประดับศรี ส.อบต. หมู่ 7 อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

ความนิยมมาถึงในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และเสื่อมความนิยมลงจนหมดความนิยมไปในที่สุด ที่ยังหลงเหลืออยู่ก็มีไม่กี่ที่ในจังหวัดศรีสะเกษ³³

รูปภาพที่ 4.1 แสดงบานประตูและฝาตู้ ชาย-ขาว ของตู้คัมภีร์โบราณ
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

(2) เสาขอบตู

การประดับในส่วนเสาขอบตูมักตกแต่งด้วยการปิดทองทึบ หรืออาจมีลวดลายหน้ากระดานรักร้อยและพุ่มข้าวบิณฑ์ประดับอยู่ยาวตลอดช่วงของเสาขอบตู แต่ในบางครั้งก็ประดับปลายเสาขอบตูเป็นบัวหัวเสา ส่วนกลางเสาเป็นประจายามรดอกและฐานเสา เป็นกาบพรหมศรด้วยเช่นกัน การประดับเช่นนี้ยังคงมีต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์แต่ไม่มากนักและเลือนหายไปไปในที่สุด ที่ยังคงมีอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ ก็มีไม่กี่ที่ซึ่งหาได้ยากมากในปัจจุบันนี้³⁴

³³ สัมภาษณ์ นายลั่นทอง วีรจินตวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุษาคเนย์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

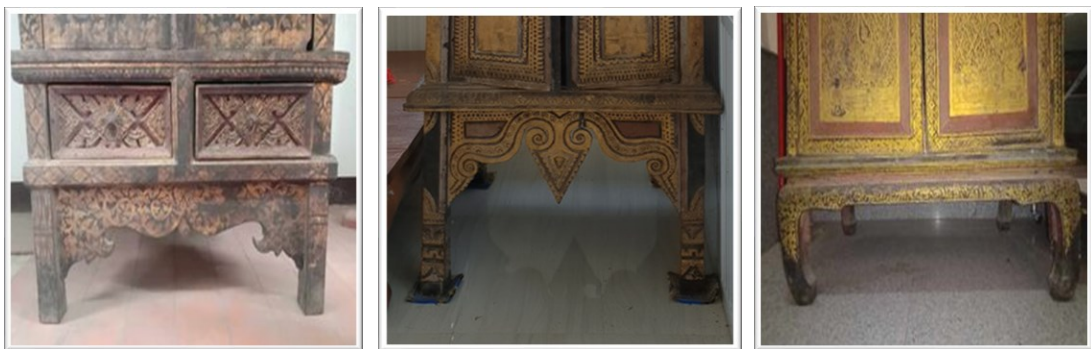
³⁴ สัมภาษณ์นางอุไรวรรณ ดวงวัง ผู้เคยดำรงตำแหน่งครู ร.ร.ศรีประชาชนุกูล อำเภออุษาคเนย์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

รูปภาพที่ 4.2 แสดงเสาขอบตู้คัมภีร์โบราณ
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

(3) ขาตู้

การประดับส่วนขาตู้มักปิดทองที่บหรืออาจมีลวดลายตกแต่งอยู่เพียงเล็กน้อย โดยในบางครั้งก็เป็นชุดลายเดียวกันกับเสาขอบตู้หรือตกแต่งด้วยลายกรวยเชิงชั้นเดียว ซึ่งการประดับตกแต่งเช่นนี้ยังคงทำสืบต่อไปถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และมีรายละเอียดเพิ่มเติมขึ้นอีกมาก

ขาตู้วัดหลวงสุ่มังคลาราม

ขาตู้วัดสำโรงใหญ่

ขาตู้วัดเจ้ากโพธิ์พฤกษ์

รูปภาพที่ 4.3 แสดงขาตู้คัมภีร์โบราณ
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

(4) เชิงตู้

การประดับส่วนเชิงตู้มีทั้งที่เขียนลายรดน้ำปิดทองและจำหลักลาย การประดับในส่วนนี้มักเขียนเป็นภาพพญานาค เหาหรือมังกร ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากตู้จีนอันเป็นต้นกำเนิด³⁵ นอกจากนี้ยังมีการจำหลักลวดลายพรรณพฤกษาทำนองจีน และแบบที่คลี่คลายมาเป็นการผูกลายของไทย เช่น ลายก้านขดชอกนก และช่อหางโต เป็นต้น³⁶ กระบวนการตกแต่งเช่นนี้ยังคงสืบทอดต่อมายังสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ โดยแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในบางครั้งก็ยังคงย้อนกลับไปเอาลวดลายต้นแบบจากตู้จีนกลับมาใช้ด้วยเช่นกัน³⁷

● เชิงตู้วัดหลวงสุ่มังคลาราม

● เชิงตู้วัดสำโรงใหญ่

รูปภาพที่ 4.4 แสดงเชิงตู้ของตู้ตู้คุ้มภักดิ์โบราณ

ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

³⁵ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

³⁶ สัมภาษณ์ นายพงษ์กร ประดับศรี กรรมการวัด อำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

³⁷ สัมภาษณ์ นายพงษ์กร ประดับศรี กรรมการวัด อำเภอบางขัน จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

2) ตู้คัมภีร์ใบลานแบบขาคู้

ตู้คัมภีร์ใบลานแบบขาคู้ มีปรากฏที่วัดเจ็กโพธิ์พฤกษ์ อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งขาตู้ตอนบนเป็นเสาตรงแต่ตอนล่างหักโค้งเข้าหาส่วนกลางของตู้ ภายในยังจัดแสดงตามลวดลายของตู้ที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป รามเกียรติ์ ทวารบาล ชาดก (วรรณกรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า) และพุทธประวัติ³⁸

รูปภาพที่ 4.5 แสดงตู้พระธรรม หรือตู้คัมภีร์ใบลานแบบขาคู้วัดเจ็กโพธิ์พฤกษ์
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

4.1.3 ประเภทของตู้คัมภีร์ใบลานในจังหวัดศรีสะเกษ

การกำหนดอายุสมัยของตู้คัมภีร์ใบลาน นักปราชญ์ราชบัณฑิต ได้กำหนดอายุสมัยของตู้ไทยโบราณออกเป็น 3 สมัย คือ 1. สมัยอยุธยา 2. สมัยธนบุรี 3. สมัยรัตนโกสินทร์ สิ่งที่ใช้พิจารณาแบ่งสมัยของศิลปะลายไทยที่ใช้ตกแต่งตู้ก็คือความอ่อนช้อยของเส้นกนก

สมัยอยุธยา ทำตัวกนกใหญ่และนิยมทำช่อโต แต่เส้นกนกมีความคม ดูอ่อนช้อยและเคลื่อนไหวมาก เถากนกจะเริ่มจากส่วนใดของตู้ก็ได้ ตัวกนกแตกเถาระยับและศิลปะมีอิสระในการออกแบบลาย ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับการวางลาย การเขียนลายจึงเป็นไปตามจินตนาการของช่าง จังหวะกนกจึงไม่ซ้ำกัน แต่จะมีความละเอียดอ่อน

สมัยธนบุรี เป็นระยะคาบเกี่ยวยังได้รับอิทธิพลจากช่างฝีมือสมัยอยุธยา สันนิษฐานว่าช่างฝีมือที่เขียนลายรดน้ำในสมัยธนบุรี อาจจะเป็นช่างฝีมือในสมัยอยุธยาที่มีอายุสืบมา เพราะฝีมือ

³⁸ สัมภาษณ์ นางสุกัญญา ประดับศรี ส.อบต. หมู่ 7 อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

การเขียนลายไทยในสมัยกรุงธนบุรีละม้ายคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยา เปลวนกถึงแม้จะแตกเถาน้อยกว่าสมัยอยุธยา แต่มีความอ่อนไหวมากกว่าเปลวนกในสมัยรัตนโกสินทร์³⁹

สมัยรัตนโกสินทร์ นิยมทำเถาของกนกยาวจากขอบล่างของตู้พุ่งเถาขึ้นไปจรดหรือเกือบจรดขอบบนของตู้ ตัวกนกอ้วนสั้นหรือป้อม มีความอ่อนไหวน้อยลง ช่องว่างระหว่างตัวกนกมีความถี่มาก ทำให้ดูราวกับว่าเส้นกนกอยู่ในกรอบหรือเป็นแผงกนก ซึ่งถูกบังคับให้อยู่ในกรอบ จึงทำให้ดูค่อนข้างจะแข็งขังและกระด้าง แต่ก็เป็นความงามที่เป็นลักษณะเฉพาะของลายกนกในสมัยรัตนโกสินทร์

ในแต่ละสมัยจะมีเอกลักษณ์ความโดดเด่นของตู้คัมภีร์ใบลานที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงของการปกครอง แม้แต่ในจังหวัดศรีสะเกษเองก็เช่นกัน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล 3 พื้นที่ ประกอบด้วย (1) วัดเจ็กโพธิพฤกษ์ (2) วัดสำโรงใหญ่ และ (3) วัดหลวงสุ่มงคลาราม จะปรากฏตู้คัมภีร์ใบลานที่มีลักษณะต่างกัน ดังนี้

1. ตู้คัมภีร์ใบลานวัดเจ็กโพธิพฤกษ์

วัดเจ็กโพธิพฤกษ์ เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งของเมืองขุขันธ์ มีประวัติหลาย ๆ อย่างเกี่ยวกับการตั้งเมืองขุขันธ์ ตามคำบอกเล่า วัดเจ็ก เป็นวัดที่คนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่เมืองขุขันธ์ ซึ่งมีฐานะร่ำรวยได้สร้างขึ้น นอกจากนี้ภายในวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ ยังมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ **ปราสาทกุด**⁴⁰

รูปภาพที่ 4.6 แสดงปราสาทกุดโบราณสถาน ณ วัดเจ็กโพธิพฤกษ์

ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

³⁹ สัมภาษณ์ พระครูจิระธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁴⁰ สัมภาษณ์ พระครูจิระธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

ปราสาทกุดหรือปราสาทวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ ตั้งอยู่ในเขตวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ บริเวณบ้านเจ็ก ต.ห้วยเหนือ อ.ชูนันท์ เป็นโบราณสถานก่อด้วยอิฐ ปัจจุบันอยู่ในสภาพพังทลาย กลายเป็นเนินโบราณสถาน มีลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสบนเนินดินใหญ่ ผนังแต่ละด้านจะก่ออิฐเป็นช่องคล้ายประตู โดยก่ออิฐที่บั้งทั้งหมด มีความสูงประมาณ 15 เมตร ส่วนยอดหักพังลงมาจนถึงเรือนธาตุ⁴¹ โบราณสถานแห่งนี้มีการสมมุติฐานว่าสร้างมาในสมัยอยุธยาตอน ในปี พ.ศ. 2557 นี้ ปราสาทกุด ได้ชำรุดทรุดโทรมมาก ประกอบกับตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่มีผู้ใดหรือหน่วยงานใดเข้ามาดูแลเลย⁴² ทางกรมศิลปากรเมื่อทราบจึงได้ออกประกาศบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทแห่งนี้ขึ้นมาใหม่ และวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ ยังมีการรักษาตู้พระธรรมไว้ เพื่อเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ ตู้คัมภีร์ใบลานวัดเจ็กโพธิพฤกษ์ เป็นงานศิลปะฝีมือที่สวยงาม สร้างด้วยไม้ลังรักปิดทอง ลายรดน้ำในลายของตู้คัมภีร์ใบลานเป็นการเล่าเรื่องชาดกเสวยพระชาติเป็นพระมหोเสถ ลักษณะลวดลายของตู้คัมภีร์ใบลานนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง ลายกรอบบานประตูรูปดอกไม้คล้ายดอกพุดตานและชาตู้มีลักษณะแบบจีนนิยมทำกันอย่างแพร่หลายในสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือราวพุทธศตวรรษที่ 24 จึงสันนิษฐานว่า ตู้คัมภีร์ใบลานนี้มีอายุกว่า 100 ปีมาแล้วหรือในราวต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง⁴³

รูปภาพที่ 4.7 แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดเจ็กโพธิพฤกษ์

ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

⁴¹ สัมภาษณ์ นายลั่นทอง วีรจินตวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอชูนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁴² สัมภาษณ์นางอุไรวรรณ ดวงวัง ผู้เคยดำรงตำแหน่งครู ร.ร.ศรีประชาชนุกูล อำเภอชูนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁴³ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภอชูนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

2. ตู้คัมภีร์ใบลานวัดสำโรงใหญ่

วัดสำโรงใหญ่เป็นวัดราษฎร์ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเก็บรักษาโบราณวัตถุหลายอย่างไว้เป็นอย่างดี เช่น ตู้คัมภีร์ใบลาน 2 ตู้ ตู้คัมภีร์ใบลานวัดสำโรงใหญ่ เป็นศิลปะแบบพื้นบ้านพื้นเมืองอีสาน ลักษณะของตู้คัมภีร์ใบลานสลักลวดลายอย่างง่าย ๆ⁴⁴ ส่วนอีกตู้หนึ่งมีภาพเขียนแบบจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ เป็นลวดลายกล่าวถึงเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก ส่วนตอนล่างเป็นภาพเกี่ยวเนื่องกับเรื่องรามเกียรติ์⁴⁵ เข้าใจว่าตู้คัมภีร์ใบลานวัดสำโรงใหญ่ มีอายุสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือเกือบ 200 ปี ตู้คัมภีร์ใบลานทั้งสองนี้เก็บรักษาอยู่ในวัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ที่นอกจากจะมีตู้คัมภีร์ใบลานอันล้ำค่ายิ่ง 2 ตู้แล้วยังมีโบราณวัตถุมีค่าอีก 2-3 สิ่ง คือ เสาธรรมมาสน์ไม้พุงของเก่าแก่แกะสลักเป็นพญานาค 8 ตัว มีลวดลายชัดเจน แทนตั้งพระธรรมและพระพุทธรูปทรงเครื่องโลหะขนาดใหญ่จากพระบาทถึงยอดพระเศียรประมาณ 92 เซ็นติเมตร โดยเฉพาะพระพุทธรูปนี้ขุดได้จากสระน้ำโบราณภายในวัด⁴⁶

รูปภาพที่ 4.8 แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดสำโรงใหญ่

ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

⁴⁴ สัมภาษณ์ พระจงรักษ์ สมงคิโก/ธรรมนิยม อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁴⁵ สัมภาษณ์ พระคำดี ขยวุฑโฒ/ทรงจิตร อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁴⁶ สัมภาษณ์ นายสร้อย ฒมคำ กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

3. ตู๋คัมภีร์โบลานวัดหลวงสุ่มังคลาราม

พระญาณวิเศษ (ศรี จูฑธมโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดหลวงสุ่มังคลาราม และอดีตเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ท่านได้รับสมณศักดิ์สูงสุด เป็นพระราชาคณะที่พระญาณวิเศษได้สร้างผลงานไว้ที่วัดหลวงสุ่มังคลารามเป็นอันมาก และทั้งเป็นพระสงฆ์รุ่นบุกเบิก สร้างและวางรากฐานความมั่นคงให้แก่คณะธรรมยุตจังหวัดศรีสะเกษ⁴⁷ มูลเหตุการได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดหลวงสุ่มังคลาราม คือ พ.ศ. 2469 ชุนอำไพ พร้อมด้วยนายเปลี่ยน สีลาวาณิช และนายฝิ่ง มหาผล ผู้นำหมู่พุทธบริษัท ได้นิมนต์ไปจำพรรษาอยู่วัดหลวงสุ่มังคลาราม มีพระครูเกษตศิลาจารย์ (ทอง) เป็นเจ้าอาวาส ได้ช่วยภาระเจ้าอาวาสในด้านก่อสร้างพระอุโบสถวัดหลวงสุ่มังคลาราม และยังคงไปดูแลควบคุมการก่อสร้างอุโบสถวัดโพชนาพร้อมกันไปทั้งสองวัด⁴⁸ โดยใช้วิธีการเหมือนกัน คือจ้างช่างคนญวนเป็นหัวหน้า และระดมภิกษุ สามเณรในวัดเป็นคนงาน จนวัดโพชนาเสร็จลง สามารถทำพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 ส่วนอุโบสถวัดหลวงสุ่มังคลาราม เสร็จลงเมื่อ พ.ศ. 2485 ผลงานสำคัญของท่าน คือ ได้ตั้งรากฐานคณะธรรมยุตขึ้นอย่างมั่นคงในจังหวัดศรีสะเกษ โดยได้ขยายวัดคณะธรรมยุตออกไป 17 วัด นอกจากนี้ ยังมีที่พักสงฆ์อยู่อีก 22 แห่ง วัดธรรมยุตในเขตปกครองจังหวัดศรีสะเกษเกิดขึ้นได้ ถือว่าด้วยบารมีของพระญาณวิเศษ (ศรี จูฑธมโม) เป็นมูลเหตุ⁴⁹

ปัจจุบันมีพระญาณวิเศษ (จรัส เขมจารี) ป.ธ.3 น.ธ.เอก เป็นเจ้าอาวาส ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดหลวงสุ่มังคลาราม เป็นศูนย์รวมแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยโบราณ เพราะยังมีหนังสืออยู่ในตู๋คัมภีร์โบลานลายรดน้ำสมัยโบราณอยู่เป็นอันมาก ทั้งที่เป็นหนังสือสารคดี และหนังสือที่ใช้สำหรับศึกษาทางพระพุทธศาสนา ในสมัยโบราณทางวัดได้เก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

“ตู๋คัมภีร์โบลาน” หรือ “ตู๋พระไตรปิฎก” คือ ตู๋ไม้สำหรับเก็บรักษาคัมภีร์โบลานที่จารเรื่องราวเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ทั้งพระไตรปิฎก คติความเชื่อ ภูมิปัญญา ตำรายา ฯลฯ⁵⁰ ลักษณะตู๋เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ ด้านบนสอบเข้าเล็กน้อย นิยมทำขาตั้ง 4 ขา หรือเป็นฐานสิงห์ ด้านหน้ามีบานประตูเปิด-ปิดด้วยเดือยหรือบานพับ ภายในตู๋นิยมแบ่งเป็นชั้น 2 - 3 ชั้น ด้านล่างมักทำเป็นลิ้นชักสำหรับเก็บของ⁵¹

⁴⁷ สัมภาษณ์ พระครูสิริวินัยวัฒน์ เจ้าคณะอำเภอเมืองศรีสะเกษ (ธรรมยุต), 17 มิถุนายน 2567.

⁴⁸ สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาสรรพวิท เปมสีโล, เลขาเจ้าคณะอำเภอเมือง (ธรรมยุต), 17 มิถุนายน 2567.

⁴⁹ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁰ สัมภาษณ์ นายกฤติเดช อ่อนเหลา กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵¹ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

ตู้คัมภีร์ใบลาน เป็นที่นิยมมากในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ในแต่ละท้องถิ่นอาจมีรูปทรงและการตกแต่งแตกต่างกันไปบ้าง พื้นผิวภายนอกของตู้มักจะนิยมตกแต่งให้เกิดความงดงามด้วยการเขียนลายรดน้ำ นิยมเรียกกันว่า “ตู้ลายรดน้ำ” หรือ “ตู้ลายทอง”⁵² ด้านล่างของตู้นิยมแกะสลักเป็นลวดลายแล้วปิดทอง หรือปิดทองประดับกระจก⁵³ ตู้คัมภีร์ใบลาน น่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากตู้ลายทองของจีน ซึ่งน่าจะเข้ามาในไทยอย่างช้าในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีการดัดแปลงต่อยอดให้เข้ากับรสนิยมของไทย บวกกับวัดหลวงสุ่มังคลารามมีการบุกเบิกด้วยคนไทยเชื้อสายจีนมาแต่เดิมแล้ว⁵⁴

รูปภาพที่ 4.9 แสดงตู้คัมภีร์ใบลานวัดหลวงสุ่มังคลาราม
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

ตู้คัมภีร์ใบลานของวัดหลวงสุ่มังคลาราม จัดเป็นตู้แบบที่นิยมเรียกกันว่า “ตู้ชาหมู” ด้วยขาตู้มีรูปทรงสี่เหลี่ยมสูงตรงจำนวน 4 ขา ด้านนอกของตู้ทั้งด้านหน้าและด้านข้างเขียนลายรดน้ำ ลักษณะพื้นลายเป็นกระหนกเปลวเครือเถา เว้นช่องไฟแคบถี่เป็นระเบียบแต่ดูไม่เป็นอิสระ เขียนภาพ

⁵² สัมภาษณ์ นายสมโภชน์ จุฑารางกูร กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵³ สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁴ สัมภาษณ์ นางมาลินี สัทธรรมนวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

จับตามเรื่องราวเกียรติที่ปลงบนพื้นลาย⁵⁵ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากการเขียนลายก้านขดที่ออกช่อลายรูปบุคคล พื้นที่ด้านล่างใช้ภาพเขามอบแบ่งฉาก เขียนภาพเล่าเรื่องราวเกียรติต่อเนื่องกันบนบานประตูทั้งสอง ส่วนด้านข้างทั้งสองเขียนภาพจับตามเรื่องราวเกียรติ กึ่งกลางของบานประตูเขียนลายประจำยามรัดอก⁵⁶

เสาขอบตู้ทั้ง 4 ตกแต่งด้วยลายอย่างเทศ ที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างลายไทย ลายฝรั่ง และลายจีน เป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ลายเทศเหล่านี้ผู้กลายอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมและลายกรวยเชิงตกแต่งเสาขอบตู้ ขอบบน และขอบล่าง ที่เป็นบัวหงายตกแต่งด้วยลายกลีบบัวและลายหน้ากระดาน ด้านล่างของตู้ประดับตกแต่งด้วยลายเทศ เชิงตู้ทำรูปหูช้างด้วยรูปทรงของตู้พระธรรม หรือตู้คัมภีร์ใบลาน ที่ขยี้ตสูงและด้านกว้างค่อนข้างแคบ ประกอบกับการเขียนภาพจับที่ปลงบนพื้นลาย ซึ่งพัฒนามาจากการเขียนลายก้านขดที่ออกช่อลายรูปบุคคล และการเขียนลายอย่างเทศ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา⁵⁷ ทำให้สันนิษฐานว่าตู้พระไตรปิฎกนี้เป็นฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ มีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 การพบตู้คัมภีร์ใบลาน ตลอดจนคัมภีร์ใบลานเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าววัดหลวงสุ่มังคลารามคงมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางการศึกษาวัดหนึ่งของเมืองศรีสะเกษ⁵⁸

ภายลายรดน้ำบนตู้คัมภีร์ใบลาน

“ลายรดน้ำ” เป็นงานประณีตศิลป์ของไทย จัดอยู่ในงานช่างสิบหมู่แขนงช่างรัก เรียกกันว่า “ช่างลายรดน้ำ” สันนิษฐานว่าอาจจะพัฒนามาจากงานช่างรักที่มีหลักฐานปรากฏตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งทำสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน⁵⁹ ลายรดน้ำยังจัดเป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีประเภทหนึ่ง จัดอยู่ในกลุ่มเอกรงค์ คือ มีสีทองสีเดียวเขียนทั้งส่วนภาพและส่วนลวดลาย สีทองมาจากทองคำเปลวแท้ปรากฏเด่นชัดบนพื้นดำหรือแดงเข้ม เป็นงานประณีตศิลป์ที่มีระเบียบแบบแผน

⁵⁵ สัมภาษณ์ นางแถมทอง จรียนวิวิช ปรากฏชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁶ สัมภาษณ์ นายชัยขรรค์ สีลวานิช ปรากฏชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁷ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁸ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁵⁹ สัมภาษณ์ นายสมโภชน์ ฐวธารางกูร กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

ใช้เขียนประดับตกแต่งส่วนประกอบอาคารสถาปัตยกรรมไทย อาทิ ประตู หน้าต่าง หรือสิ่งของเครื่องใช้ อาทิ ตู้พระไตรปิฎก หีบพระธรรม ฉากลับแล ประกับคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น⁶⁰

รูปภาพที่ 4.10 แสดงลายรดน้ำภาพจับบนตู้คัมภีร์ใบลานวัดหลวงสุ่มังคคาราม
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

นอกจากภาพในตู้คัมภีร์ใบลานจะเล่าเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับรามเกียรติ์ด้วย ที่สำคัญยังมีการเขียนภาพในลักษณะการต่อสู้กันเป็นคู่ระหว่างลิงหรือตัวพระกับยักษ์ในท่าทางต่าง ๆ ไม่ซ้ำแบบกัน หรือที่นิยมเรียกว่า “ภาพจับ”⁶¹ อันแสดงถึงแบบแผนฝีมือช่างที่ทำสืบทอดกันเรื่อยมา การเขียนลายรดน้ำเรื่องรามเกียรติ์นี้พบมาก่อนในราชสำนักสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างน้อย ด้วยรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่มีนัยยะสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์และราชสำนักโดยตรง ตัวอย่างเช่น ตู้คัมภีร์ใบลานเลขที่ 59.1/2534 และ 59.2/2534 ในพิพิธภัณฑสถานพระญาณวิเศษ (ศรี จูติธมโม) ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในสมัยรัตนโกสินทร์ นับเป็นเรื่องที่นิยมมากที่สุดในการนำมาเขียนลายรดน้ำบนตู้คัมภีร์ใบลาน⁶²

⁶⁰ สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁶¹ สัมภาษณ์ นางมาลินี สัทธรรมนวงศ์ ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁶² สัมภาษณ์ นางแถมทอง จรียนรวิซซ์ ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

รูปภาพที่ 4.11 แสดงตู้คัมภีร์โบราณเลขที่ 59.1/2534 และ 59.2/2534 วัดหลวงสุ่มังคลาราม
ที่มา : จากทีมงานนักวิจัย

จะเห็นได้ว่า ภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏในตัวพระธรรมหรือตู้คัมภีร์โบราณ ส่วนมากจะปรากฏภาพเล่าถึงเรื่องราวในทศชาติชาดก ซึ่งเป็นเรื่องราวในแต่ละชาติที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ รวมแล้ว 10 ชาติด้วยกัน และมีปรากฏภาพเกี่ยวกับเรื่องราวของรามเกียรติ์ ที่ตกแต่งตัวตู้พระธรรมหรือตู้คัมภีร์โบราณนี้ ซึ่งศิลปินได้จัดภาพให้อยู่ก่อนจากตอนกลาง ต่ำลงมาถึงขอบตู้ด้านล่าง ส่วนอื่น ๆ ของตัวตู้ นอกจากที่เขียนภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ นิยมตกแต่งด้วยลายรดน้ำ กนกเถาไม้กฤษและนาคคาบเศากนกในบางตอน และออกเถา ลิง ยักษ์ กระรอก ครุฑ นาค นก ตอนล่างของตู้ นอกจากจะเขียนภาพเล่าเรื่องทศชาติ เช่น มโหสถชาดก พระเวสสันดรชาดก และรามเกียรติ์แล้ว ศิลปินยังนิยมออกแบบเขียนภาพสัตว์ที่ดุร้าย เช่น เสือ สิงห์ หรือภาพสัตว์หิมพานต์ เช่น ราชสีห์ คชสีห์ นรสิงห์ นรนารี กิณนร กิณรี เป็นต้น ภาพพุทธประวัติ เช่น ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ หรือปางมารวิชัย เป็นต้น ภาพเรื่องทศชาติ หรือชาดกต่าง ๆ อันหมายถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ส่วนทศชาตินั้นคือ ชาดก 10 เรื่อง หลังก่อนที่พระองค์จะบรรลุปะโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมา

สัมพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นเรื่องหลักในการเขียนภาพเพื่อสั่งสอน ชาดกเรื่องแรกได้แก่ เตมียชาดก แสดงเนกขัมมบารมี เรื่องที่ 2 มหาชนกชาดก แสดงวิริยะบารมี เรื่องที่ 3 สุวรรณสามชาดก แสดงเมตตาบารมี เรื่องที่ 4 เนมิชาดก แสดงอธิฐานบารมี เรื่องที่ 5 มโหสถชาดก แสดงปัญญาบารมี เรื่องที่ 6 ภูริทัตตชาดก แสดงศีลบารมี เรื่องที่ 7 จันทกุมารชาดก หรือกัณหาชาดก แสดงขันติบารมี เรื่องที่ 8 นารทชาดก แสดงอุเบกขาบารมี เรื่องที่ 9 วิรุทธชาดก แสดงสัจจบารมี และเรื่องสุดท้าย คือ เรื่องที่ 10 เวสสันดรชาดก แสดงทานบารมี บางตู้เขียนภาพทศชาดกทั้ง 10 เรื่อง บนบานประตูด้านหน้าและด้านข้าง ซ้าย ขวา ในตอนบน ตอนกลาง และตอนล่างของตัวตู้ ในปัจจุบันนี้ เหตุการณ์และความผันแปรของการดำเนินชีวิต ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จนไม่อาจจะเอื้ออำนวยให้การผลิตงานศิลปะของยุคปัจจุบันมีฝีมือละเมียดละไม เล็กล้ำเทียมเท่าฝีมือชั้นบรมครูแต่โบราณได้เลย ด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ หวังแทน และรู้ซึ่งในคุณค่าของงานศิลปอันหาค่าประมาณมิได้ สมควรที่เราท่านทั้งหลาย จักร่วมกันธำรงรักษาศิลปอันสูงส่งเหล่านี้ไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

4.2 ผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

จากการตรวจสอบประเด็นที่มาทำให้ทราบว่าต้นกำเนิดของตู้คัมภีร์ใบลาน น่าจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากจีน โดยอาจเป็นสินค้านำเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างช้า และคงมีการพัฒนารูปแบบไปตามความนิยมของตนเองจนกลายเป็นตู้คัมภีร์ใบลานแบบไทย นอกจากนี้การตรวจสอบจารึกที่อยู่คู่กับตู้คัมภีร์ใบลาน ยังส่งผลให้เกิดการหักล้างข้อสันนิษฐานเดิมที่เชื่อว่าตู้คัมภีร์ใบลานเกิดจากการใช้งานในครัวเรือน เมื่อเจ้าของวายชนม์แล้วจึงถวายวัดและกลายเป็นตู้คัมภีร์ใบลานไปในที่สุด โดยข้อสันนิษฐานนี้ไม่น่าเป็นไปได้เสียทั้งหมด เนื่องจากจารึกที่อยู่คู่กับตู้คัมภีร์ใบลานล้วนระบุไปในทางเดียวกันว่าเป็นการสร้างเพื่อถวายไว้ในพระศาสนาโดยเฉพาะ

4.2.1 หลักการเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน

หลักการเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน มีความหมายรวม 5 นัยยะด้วยกัน กล่าวคือ

1. การป้องกัน การกระทำที่มุ่งเน้นการหยุดยั้งหรือชะลอการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้น ต้องทำความเข้าใจถึงชนิดและคุณสมบัติของวัสดุ ศึกษาถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา ลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อหาทางป้องกันหรือหลีกเลี่ยงจากปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ และคงไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมให้นานมากที่สุด⁶³

⁶³ สัมภาษณ์ นายสร้อย ฝมคำ กรรมการวัด อําเภอกุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

2. การอนุรักษ์ วิธีการแก้ไขข้อจัดปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป แล้วจึงทำการซ่อมแซมเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยไม่มีขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานซ่อมตู้คัมภีร์โบราณ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์มาเป็นอย่างดี การอนุรักษ์มีขั้นตอนที่ต้องดำเนินการ ดังนี้

2.1 ตรวจสอบชนิดของวัสดุ ตรวจสอบลักษณะของวัสดุ คุณสมบัติทางเคมี และความไวต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์⁶⁴

2.2 ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น ตรวจสอบลักษณะการชำรุดที่เกิดขึ้นให้แน่ชัดว่ามาจากสาเหตุใด มีปัญหามากน้อยแค่ไหน สามารถแก้ไขได้อย่างไร⁶⁵

2.3 หยุดยั้งปัญหาและทำการแก้ไข เป็นการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุของการชำรุดเสื่อมสภาพให้หมดไป ตามลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม⁶⁶

2.4 ซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรง เมื่อทำการแก้ไขข้อจัดปัญหาที่เกิดขึ้นให้หมดแล้ว จึงดำเนินการซ่อมแซมและเสริมสร้างความแข็งแรงให้กลับคืนมา มีสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม⁶⁷

2.5 เก็บรักษาไว้ในสภาพที่เหมาะสม ภายหลังจากดำเนินการซ่อมอนุรักษ์แล้ว ต้องทำการดูแลเก็บรักษาเพื่อป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีก หากพบจะได้ทำการแก้ไขได้ทันที⁶⁸

3. การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของตู้คัมภีร์โบราณ การที่ชุมชนท้องถิ่นไม่มีบทบาทในการอนุรักษ์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตนเอง นับเป็นปัญหาสำคัญในการพัฒนาชีวิตของชุมชนนั้น ๆ ให้เป็นแหล่งสะสมสืบทอดองค์ความรู้ท้องถิ่น ขณะที่การศึกษาแผนใหม่ การส่งเสริมให้มีการตั้งศูนย์วัฒนธรรม สถาบันด้านวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์ ทำให้เกิดหน่วยงานทางการศึกษาของท้องถิ่นในแบบแผนการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาดูแล และเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์

⁶⁴ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁶⁵ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁶⁶ สัมภาษณ์ นางสาวหยุด จันทจิต กรรมการวัด อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁶⁷ สัมภาษณ์ นายชัยพรรค สีลาวนิช ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁶⁸ สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ ทองภาพ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

ของเก่าแก่ ตลอดทั้งเป็นการรักษาข้อมูลสำคัญที่อยู่ในคัมภีร์ใบลานเหล่านี้ และกระตุ้นทั้งภาคหน่วยงานเอกชน ชาวบ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วม⁶⁹

4. การจัดการของชุมชน การจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของชุมชนมีความสัมพันธ์กับการมองข้ามความสำคัญของข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อการศึกษาภูมิปัญญาความรู้ของตนเอง ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความอ่อนแอในการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง เพราะค่านิยมทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัญหาเหล่านี้ทำให้ต้นฉบับคัมภีร์ใบลาน และข้อมูลขาดการดูแลอย่างถูกต้อง ขาดการจัดระบบข้อมูลที่ดีในระยะยาว ส่งผลต่อการเสื่อมสลายของการจัดการองค์ความรู้ในท้องถิ่นของชุมชนเอง ดังนั้น หน่วยงานที่มีบทบาทในการอนุรักษ์สมบัติของชุมชนก็จะกลายเป็นแหล่งจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ชุมชนได้เป็นอย่างดี⁷⁰

5. การดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ การเผยแพร่ข้อมูล เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในหลายแหล่ง เช่น การพัฒนาระบบข้อมูลมีความสำคัญในการอนุรักษ์ในด้านการจัดเก็บและการบริการเพื่อเผยแพร่ข้อมูลในตู้คัมภีร์ใบลานสู่ผู้สนใจ ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ จำเป็นต้องมีนโยบายในการจัดระบบข้อมูลให้มีความชัดเจนและเพิ่มเติมข้อมูลเบื้องต้นโดยระบุเพิ่มเติม เช่น การลงทะเบียนข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งที่มาของตู้คัมภีร์ใบลาน รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นที่อาจเกี่ยวข้องกับเนื้อหาโดยสังเขป ซึ่งจะทำให้การสืบค้นข้อมูลสามารถศึกษาได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ในด้านการพัฒนาระบบฐานข้อมูลก็จำเป็นต้องมีการปรับปรุง คือ การพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่จำเป็นต้องจัดซื้อโปรแกรมที่ทันสมัย ซึ่งจะทำให้การจัดทำฐานระบบข้อมูลมีความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น⁷¹

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ปรากฏชาวบ้าน ในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน พบว่า แทบทุกแห่งมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ท่ามกลางปัญหาความอ่อนแอของชุมชน ซึ่งเคยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ จารีต วิถีการดำเนินชีวิต เมื่อบริบทของยุคสมัยที่เปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากการขาดการให้ความสำคัญต่ตู้คัมภีร์ใบลานของชุมชน ปัญหาการเล็งเห็นคุณค่าของตู้คัมภีร์ใบลานในชุมชนท้องถิ่นอันเนื่องจากการชำรุดและค่านิยมที่ขาดการเห็นคุณค่าของตู้คัมภีร์ใบลานดังกล่าว การขายข้อมูลทางวัฒนธรรมแก่ชาวต่างชาติในลักษณะของการให้ เช่น การกว้านซื้อข้อมูลที่ปรากฏในตู้คัมภีร์ใบลาน มีตำรา

⁶⁹ สัมภาษณ์ นายประยูร สุขเหลืออง ปรากฏชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁷⁰ สัมภาษณ์ นายกฤติเดช อ่อนเหลา กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁷¹ สัมภาษณ์ นายพงษ์กร ประดับศรี กรรมการวัด อำเภออุษันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

เป็นต้น เพื่อทำการศึกษาของชาวต่างชาติ การขาดการศึกษาคุณค่าความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิล ท้องถิ่นของคนในชุมชน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและความต้องการของคนในสังคม จึงทำให้ไม่หวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตัวเองว่ามีคุณค่าต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น การซ่อมแซม การปกป้อง การอนุรักษ์ การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิล การจัดการของชุมชน และการดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ วิธีการซ่อมคัมภีร์ไบเบิลมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่าง ๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ต้องเป็นไปด้วยความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารมีความคงทนแข็งแรงและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด

4.2.2 กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พบว่า กิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัด เป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนจากภูมิปัญญา คัมภีร์ไบเบิลของวัดทำให้เกิดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชน เยาวชน และสังคม ใน 6 ลักษณะ คือ (1) กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล (2) กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล (3) กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล (4) กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล (5) กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และ (6) กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.2.1 กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล สิ่งแรกในการอนุรักษ์ คือ ควรสร้างจิตสำนึกโดยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องและให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลว่าเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลและสรรพวิทยาต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลที่รวบรวมภูมิปัญญาของชุมชนและสังคมในอดีตกาลเอาไว้ ในปัจจุบันคัมภีร์ไบเบิลที่สำคัญถูกทำลายด้วยความไม่รู้และเข้าใจผิดของประชาชน เช่น ความเชื่อว่าคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้เก็บรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงนำคัมภีร์ไบเบิลไปเผาไฟแล้วนำเอาผงคัมภีร์ไบเบิลมาเป็นส่วนผสมในการทำพระเครื่อง และการนำเอาคัมภีร์ไบเบิลมาพินยาสูบเพื่อแก้โรคริดสีดวงจมูก เป็นต้น ความเชื่อผิด ๆ เหล่านี้เป็นการทำลายคัมภีร์ไบเบิลโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลต้องสร้างจิตสำนึกโดยการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชน ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล” ที่กล่าวว่า

“การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตัวคัมภีร์ใบลานที่ดีที่สุด คือ การให้ความรู้แก่ประชาชนทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญในเนื้อหาสาระที่ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลานว่าเป็นสิ่งล้ำค่า เพราะเป็นการจารึกองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เอาไว้ เช่น ความรู้ทางศาสนา ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม พื้นบ้าน นิทาน โหราศาสตร์ การดูแลสุขภาพ และตำราสมุนไพร เป็นต้น”⁷²

“ความรู้ต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ตัวคัมภีร์ใบลานเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทุกคนควรเรียนรู้ผ่านสื่อที่ทันสมัย ดูให้จำผ่านสื่อที่เข้าใจและสัมผัสได้ และทำให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของบรรพชนที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้ดี เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป”⁷³

“การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตัวคัมภีร์ใบลานด้วยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องโดยการเปิดสอนหรืออบรมให้ความรู้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ควรมีสถาบันการศึกษาเป็นแม่ข่ายในการจัดอบรมให้กับประชาชนและนิสิตนักศึกษาให้มีความรู้ที่ถูกต้องและให้เห็นคุณค่าของตัวคัมภีร์ใบลาน หรืออักษรโบราณที่ถูกจารไว้ในคัมภีร์ใบลาน ไม่ใช่ให้ความรู้ว่าคัมภีร์ใบลานไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์แต่เป็นสิ่งที่บันทึกองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เอาไว้ เช่น เวทย์มนต์คาถา ตำรายาพื้นบ้าน จาริต ประเพณี นิทานพื้นบ้าน ที่คนในชุมชนทุกคนทั้งพระสงฆ์และญาติโยมต้องเรียนรู้อย่างเข้าใจ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลานต่อไป”⁷⁴

“การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตัวคัมภีร์ใบลานด้วยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับคัมภีร์ใบลานของชุมชนหรือวัด เช่น การสร้างศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในการค้นคว้าหาความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน และสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในลักษณะเช่นนี้ ประชาชนจะเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ตัวคัมภีร์ใบลาน และอักษรโบราณที่ถูกจารไว้ในคัมภีร์ใบลาน และสิ่งสำคัญ คือ การให้ความรู้ที่ถูกต้องว่าคัมภีร์ใบลานไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นสิ่ง

⁷² สัมภาษณ์ นายลั่นทอง วีรจินตวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁷³ สัมภาษณ์ นางมาลินี สัทธรรมนวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁷⁴ สัมภาษณ์ นายอุทัย พึ่งตา ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

รวบรวมองค์ความรู้ไว้เป็นชุด ๆ เช่น ชุดความรู้ทางปรัชญา ศาสนา วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน และพงศาวดารต่าง ๆ เป็นต้น”⁷⁵

“การปลูกจิตสำนึกด้วยการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าด้วยการสอนให้เรียนรู้กับปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ไบเบิลจนจดจำให้ได้และทำให้เป็น หมายถึง การจารอักษรตามแนวทางคาถาหัวใจนักปราชญ์ คือ สุ จิ ปุ ลิ สนับสนุนให้พระสงฆ์ สามเณร นำวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านที่มีในคัมภีร์ไบเบิลที่อยู่ในคัมภีร์ไบเบิลออกมาอ่านให้อุบายสภาวศาสตร์ได้เรียนรู้ในวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ทำให้คนยุคปัจจุบันได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองของตนเองผ่านคัมภีร์ไบเบิล เพราะในคัมภีร์ไบเบิลบันทึกทั้งคำสอนทางศาสนา ตำรายา นิทานพื้นบ้าน กลอนลำนำ สิ่งเหล่านี้มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้ เมื่อทุกคนเห็นคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลแล้วก็จะพร้อมใจกันอนุรักษ์สืบทอดเป็นมรดกต่อไป”⁷⁶

สรุปได้ว่า การสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ขั้นตอนแรกในการอนุรักษ์คือการสร้างความตระหนักรู้โดยการให้ความรู้ที่ถูกต้องและความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิล ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ สืบสานภูมิปัญญาของชุมชน และสังคมในอดีต ปัจจุบันคัมภีร์ไบเบิลที่สำคัญกำลังถูกทำลายเนื่องจากความไม่รู้และความเข้าใจผิดของประชาชน เช่น ความเชื่อว่าคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้เก็บรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงนำคัมภีร์ไบเบิลไปเผาไฟแล้วนำเอา ผงคัมภีร์ไบเบิลมาเป็นส่วนผสมในการทำพระเครื่อง และการนำเอาคัมภีร์ไบเบิลมาพ่นยาสูบเพื่อแก้โรคริดสีดวงจมูก เป็นต้น ความเชื่อผิด ๆ เหล่านี้เป็นการทำลายคัมภีร์ไบเบิลโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลต้องสร้างจิตสำนึกโดยการให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชน

4.2.2.2 กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

ในการส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลนั้น ควรได้รับความร่วมมือของเสาหลักทั้งสาม คือ วัด บ้าน และหน่วยงานราชการ ไม่จำเพาะโรงเรียนเท่านั้น ที่ต้องให้ความสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลที่เก็บคัมภีร์ไบเบิลที่บันทึกคำสอนทางศาสนาและวรรณกรรมต่าง ๆ เอาไว้ ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า

⁷⁵ สัมภาษณ์ นายสุระชัย วรเลิศ กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁷⁶ สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

“กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ โดยจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น เน้นเรื่องการเขียนและการอ่านอักษรธรรมในคุ้มภัยโบราณ ส่งเสริมการจัดนิทรรศการตามแหล่งเรียนรู้ มีการจัดเสวนาเชิงวิชาการโดยมีพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และนักวิชาการ ร่วมวงเสวนา”⁷⁷

“ต้องมีการส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้ที่ได้จากการเสวนาเป็นชุดความรู้เพื่อนำไปเผยแพร่ในลักษณะต่าง ๆ เช่น เอกสารประกอบคำสอน หนังสือเรียน หรือจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและเป็นแหล่งสืบค้นข้อมูล รวมถึงการจัดกิจกรรมให้มีการแข่งขันการเขียน การอ่านคุ้มภัยโบราณในระดับตำบล อำเภอ และในระดับจังหวัด”⁷⁸

“ควรมีการส่งเสริมในการหัดอ่านหัดเขียนให้กับคนรุ่นใหม่ เช่น จัดให้มีการเรียนอ่านคุ้มภัยโบราณในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเป็นต้นแบบในการส่งเสริมโดยกำหนดแนวทางการส่งเสริมในด้านการอ่าน การเขียนอักษรธรรม และฝึกหัดการจารแบบโบราณอย่างถูกวิธี”⁷⁹

“ด้านการส่งเสริมในการเก็บรักษาคุ้มภัยโบราณอย่างถูกวิธี ปัจจุบันไม่มีผู้อ่านคุ้มภัยโบราณ ซึ่งเก็บไว้ในที่ต่าง ๆ ของวัด ขาดการดูแลอย่างถูกต้อง ด้านสถานที่เก็บก็สำคัญ ควรเป็นสถานที่ปลอดภัยจากแมลงต่าง ๆ เช่น ปลวก มด แมลงสาบ เพราะปัจจุบันมีการนำตู้พระธรรมที่เก็บคุ้มภัยไปเก็บไว้ในสถานที่ไม่เหมาะสม เช่น บางวัดนำไปเก็บไว้ในห้องเก็บของที่มีอุณหภูมิไม่คงที่ ศาลาการเปรียญที่มีแสงแดดส่อง มีความชื้นหนาวเย็นจนเกินไป ควรมีการส่งเสริมในการสร้างอาคารเก็บอย่างดีและสามารถเป็นศูนย์กลางหรือแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนได้ แต่ทั้งหมดนี้ต้องได้รับการร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่ายจึงจะสำเร็จ”⁸⁰

“การส่งเสริมการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณนั้นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ปัจจุบันต้องส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนและการจารอักษรธรรมลงในโบราณโดยมีการตั้งชมรมกลุ่ม

⁷⁷ สัมภาษณ์ นายสมชาย พิมพ์ศรี กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁷⁸ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁷⁹ สัมภาษณ์ นายปริญญา จันทระจิต ผู้เคยดำรงตำแหน่ง ผอ.ร.ร.ชุมชนวิทยาอำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁸⁰ สัมภาษณ์ นางสุกัญญา ประดับศรี ส.อบต. หมู่ 7 อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เพื่อส่งเสริมให้นิสิตทั้งพระและฆราวาสได้เรียน รวมถึงการบรรจุไว้เป็นหนึ่งในภาษาอาเซียนที่นิสิตต้องเรียนรู้ด้วย”⁸¹

“ควรมีแนวทางในการส่งเสริมในรูปแบบของการจัดนิทรรศการตามแหล่งเรียนรู้ชุมชน เช่น วัด บ้าน และโรงเรียน มีการจัดเสวนาเชิงวิชาการเรื่องแนวทางการส่งเสริมและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และเป็นการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไปในตัว เชิญผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมเสวนาจะได้องค์ความรู้มาจากประสบการณ์และนำผลสรุปของการเสวนานั้นจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่อการเผยแพร่ ก็ถือว่าเป็นแนวทางการส่งเสริมได้เป็นอย่างดี”⁸²

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานนั้นต้องส่งเสริมด้านการทวดาทัดเขียน รู้จักการออกแบบลวดลายต่าง ๆ และศึกษาวิธีการจารอักษรธรรมอย่างจริงจัง ซึ่งมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรเป็นต้นแบบในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทั้งคัมภีร์ใบลานและคัมภีร์ใบลานที่เก็บไว้ในคัมภีร์ใบลานด้วย การเปิดสอนทั้งการทำ การอ่าน และการเขียน ควรมีการจัดกิจกรรมการประกวดว่าใครเขียนหรือจารอักษรได้สวยและถูกต้องตามอักขรวิธีก็มีมอบรางวัลหรือเกียรติบัตรให้เป็นการกำลังใจ เมื่อนิสิตที่ได้เรียนจนชำนาญแล้วก็ส่งไปสอนตามโรงเรียนและชุมชนต่าง ๆ ให้เขาเกิดความรัก ความหวงแหน และช่วยกันส่งเสริมอนุรักษ์ไว้ให้รุ่นหลังได้ศึกษา มีความตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์ใบลาน ซึ่งนับวันจะหาได้ยาก หรือส่งเสริมให้มีการระดมทุนเพื่อจัดสร้างหอไตรเพื่อเก็บรักษาทั้งคัมภีร์ธรรมและคัมภีร์ใบลานไว้ เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้ที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์โดยการจัดพิมพ์เป็นภาษาง่าย ๆ แจกให้คนทั่วไปได้อ่านและศึกษาจะให้เห็นความสำคัญของคัมภีร์ใบลานสืบไป

4.2.2.3 กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ด้านการจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานนั้น จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวเสนอแนะว่า

“ควรจัดกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างต่อเนื่อง เริ่มด้วยการจัดประชุมชี้แจงความสำคัญของคัมภีร์ใบลานให้พระภิกษุและชาวบ้านทราบถึงคุณค่าและภูมิใจที่ชุมชนของตนมีมรดก

⁸¹ สัมภาษณ์ นางสุกัญญา ประดับศรี ส.อบต. หมู่ 7 อำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁸² สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ ทองภาพ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

ทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า จากนั้นจึงคัดเลือกผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งการอ่าน การเขียน และการเขียนบทกวี นำข้อมูลอันมีค่ามาเก็บไว้ในตู้คัมภีร์โบราณ”⁸³

“ควรคัดเลือกผู้ที่สนใจกิจกรรมอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ จัดการเรียนการสอนโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยหรือจัดกิจกรรมในรูปแบบสัมมนาโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ นักปรัชญาในประเทศมาแลกเปลี่ยนความรู้และตั้งประโยคเพื่อแจกตู้พระสูตรและตู้คัมภีร์โบราณในสถานที่ต่าง ๆ สื่อออนไลน์ จากนั้นหลังการจัดกิจกรรมทั้งหมดแล้วควรมีการจัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติแก่บุคคลและชมรมต่าง ๆ ที่มีความสามารถในการออกแบบลวดลาย การอ่านเขียน และจารอักษรธรรมลงในคัมภีร์โบราณได้อย่างถูกต้องตามอักขระวิธี”⁸⁴

“กิจกรรมอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ ควรมีการประชุมชี้แจงให้ชุมชนทราบถึงความสำคัญของตู้คัมภีร์โบราณ ในฐานะชุมชนทรัพยากรที่เป็นความรู้ในสมัยโบราณหลายแขนง จะต้องทำให้สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจร่วมกัน จึงจำเป็นต้องจัดกิจกรรมสอนและเขียนคัมภีร์พระพุทธศาสนาโบราณให้มากขึ้น และต้องมีกิจกรรมทางวิชาการเพิ่มมากขึ้น เช่น การเชิญนักวิชาการท้องถิ่นมาหารือหรือกิจกรรมการประชุมวิชาการในระดับประเทศและในระดับนานาชาติ หรือจัดกิจกรรมในวัดเพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้เทศน์ธรรมในคัมภีร์โบราณในวันสำคัญทางศาสนา และมีการให้รางวัลด้วยการประกาศเชิดชูเกียรติผู้ที่เขียน อ่าน จาร และเทศน์ ได้อย่างถูกต้องตามอักขระวิธีด้วย”⁸⁵

“กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ ควรจัดให้มีการอภิปรายระหว่างกลุ่มผู้มีความสามารถและผู้เชี่ยวชาญเรื่องตู้คัมภีร์โบราณ อย่างน้อยปีละครั้ง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอภิปรายด้วย เขาจะเข้าใจและรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ จากนั้นนำผู้สนใจมาเรียนรู้วิธีสร้าง อ่าน เขียน และเขียนอักษรธรรม และคาดว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ ด้วยการแข่งขันเทศน์แหล่ทำนองอีสาน กิจกรรมการฉายฉายา กิจกรรมอบรมเรื่องยาสมุนไพรจากคัมภีร์โบราณ”⁸⁶

⁸³ สัมภาษณ์ นายอุทัย พึ่งตา ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁸⁴ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁸⁵ สัมภาษณ์ นางมาลินี สัตธรรมนวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁸⁶ สัมภาษณ์นางอุไรวรรณ ดวงวัง ผู้เคยดำรงตำแหน่งครู ร.ร.ศรีประชาชนุกูล อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ ต้องจัดกิจกรรมโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบที่ทันสมัยหลายรูปแบบ เหมาะสำหรับคนในยุคนี้ เช่น การสอน การอ่าน การเขียน และการปริวรรตอักษรธรรมอย่างถูกวิธี ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นใหม่มีความรู้และมีความภาคภูมิใจในการเรียนรู้ผู้คุ้มภัยโบราณได้รู้เรื่องราวที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่คนยุคปัจจุบันเคยรับรู้จากปราชญ์ชาวบ้านเล่าให้ฟัง ที่คนยุคปัจจุบันรู้จัก ต้องขอบคุณนักปรัชญาท้องถิ่นที่เล่าให้ฟัง แต่เมื่อเราสามารถอ่านและเขียนเพื่อตัวเองได้ เราก็จะสามารถเข้าถึงความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ได้โดยตรงสำหรับตัวเอง และสถาบันการศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งจะต้องเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมเหล่านี้โดยจัดสัมมนาหรือโต้วาทีทุกภาคการศึกษา โดยเชิญนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญและปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นผู้บรรยายหรือสอนเทคนิคการอ่าน การเขียนอักษรธรรมที่ปรากฏในผู้คุ้มภัยโบราณ แล้วมีกิจกรรมมอบเกียรติบัตรให้สำหรับบุคคลที่ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ นั้น เพื่อส่งเสริมกำลังใจสู่ความตั้งใจในการศึกษา เป็นต้น

4.2.2.4 กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ

กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งกองทุน เพื่อจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการหาแหล่งทุน ในการนี้พระสงฆ์และองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำชุมชนทุกระดับ ซึ่งเป็นหน่วยงานและบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนและรู้เรื่องของชุมชนได้ดีที่สุด ควรจัดแผนงานด้านงบประมาณในการสนับสนุนเพื่อการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณใน 3 เรื่องหลัก ๆ คือ

1. การจัดงบประมาณเพื่อการสำรวจ
2. การจัดงบประมาณเพื่อการดูแลรักษา
3. การจัดงบประมาณเพื่อการอบรมสัมมนาและการศึกษาดูงาน

ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า “พระสงฆ์ต้องเป็นแกนนำในการระดมทุน เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานของรัฐ ต้องจัดทำแผนงานประจำปีเกี่ยวกับงบประมาณการสนับสนุน เพื่อการจัดกิจกรรมในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งกองทุนเพื่อการสำรวจผู้คุ้มภัยโบราณ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการสำรวจผู้คุ้มภัยโบราณ การจัดตั้งกองทุนเพื่อการดูแลและเก็บรักษา และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการอบรมสัมมนาและ

การศึกษาดูงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงกองสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานและการสร้างเครือข่ายกับชุมชนต่าง ๆ”⁸⁷

“ควรให้ความสำคัญกับทุกคนได้มีบทบาทในการมีส่วนร่วมและเตรียมงบประมาณการส่งบุคลากรไปอบรมและศึกษาดูงานในหน่วยงานที่เขาได้รับการยอมรับและเป็นแบบอย่างในเรื่องการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน”⁸⁸

“การสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานนั้น ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย พระภิกษุและหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับล่าง มีความจำเป็นต้องสนับสนุนงบประมาณและสิ่งจูงใจ สำหรับโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาและอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน และควรใช้งบประมาณส่วนหนึ่งในการส่งผู้มีความสามารถและผู้สนใจเข้าศึกษารวมถึงการเตรียมงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์ เพื่อจัดเก็บสิ่งของ เพื่อทดแทนของเดิมที่ชำรุด และองค์การบริหารส่วนตำบล ควรจัดทำแผนงบประมาณที่ชัดเจนเพื่อส่งเสริมกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ที่มุ่งอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานนั้นให้คงอยู่”⁸⁹

สรุปได้ว่า หน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนระดับอำเภอต้องมีการวางแผนงบประมาณที่ชัดเจน การส่งเสริมกิจกรรมโครงการหมู่บ้านต่าง ๆ ควรมีข้อเสนอการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน เพราะในทุกชุมชนและทุกหมู่บ้านก็มีวัดประจำหมู่บ้านที่ต้องดูแลร่วมกัน โดยเฉพาะวัดที่มีตู้คัมภีร์ใบลานจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษเพราะถือเป็นภาระสำคัญสำหรับชุมชนนี้ และต้องจัดหาเงินทุนเพื่อสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลศิลปวัฒนธรรมและนำประเด็นนี้มาเป็นโครงการชุมชน จำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณเฉพาะเพื่อการนี้ เช่น ซื้อตู้เก็บพระไตรปิฎกมาทดแทนตู้เก่าที่ชำรุด รวมทั้งจ้างคนมาจัดการทั้งส่งคนไปอบรมสัมมนาและศึกษาดูงานพัฒนาการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานในชุมชนเพื่อปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองให้ดียิ่งขึ้น

4.2.2.5 กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน

กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน พระสงฆ์เป็นส่วนสำคัญในการนำพาทีมงานเข้ามาสู่การวางแผนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นผู้ดูแลศาสนสมบัติ

⁸⁷ สัมภาษณ์ นายขวัญชัย ไชยโพธิ์ กรรมการวัด อำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ, 14 มิถุนายน 2567.

⁸⁸ สัมภาษณ์ นายชัยขรรค์ สีลานิช ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁸⁹ สัมภาษณ์ รศ. ดร.ทัศนีย์ อินทรสุขศรี ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

โดยตรงต้องเป็นแกนนำร่วมมือกับองค์กรภาครัฐ สถานศึกษา และองค์การปกครองส่วนตำบล รวมถึง
 ประชาชนชาวบ้านหรือนักวิชาการ มีการจัดประชุมเพื่อการจัดทำแผนงานให้สอดคล้องกับงบประมาณที่
 จะได้รับจากการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ โดยแผนงานควรแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

1) **ระยะสั้น** เพื่อการสำรวจและการจัดหมวดหมู่ตู้คัมภีร์โบราณที่ได้รับการจดทะเบียน การสร้างรูปแบบการจัดเก็บรักษาทั้งตู้และคัมภีร์โบราณ และการเผยแพร่คัมภีร์โบราณ
 เป็นต้น

2) **ระยะกลาง** เพื่อการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทั้งตู้และคัมภีร์โบราณ เพื่อการ
 ส่งเสริมในการอนุรักษ์ และเพื่อการจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของวัด

3) **ระยะยาว** เพื่อการอนุรักษ์การสนับสนุนงบประมาณและบุคลากรรวมถึง
 การติดตามและประเมินผลการอนุรักษ์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ พร้อมทั้งการ
 จัดสรรบุคลากรเพื่อกำกับดูแลแผนงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างต่อเนื่องหรือคอยเป็นผู้
 ประสานงานกับวัด ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ในการผลกาดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ

ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า “แผนงานและทรัพยากรบุคคลในการเก็บรักษาตู้คัมภีร์โบ
 ลานต้องระบุแผนนี้ไว้ในแผนพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน สามารถนิยามได้ว่าเป็นแผนระยะสั้น
 ระยะกลาง และระยะยาวเพื่อศึกษาและจำแนกความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์ จะต้องจัดเป็นกลุ่มหรือศาสตร์
 สาขาต่าง ๆ ที่แตกต่างกันและมีการกำหนดหัวหน้าไว้อย่างชัดเจน”⁹⁰

“จำเป็นต้องมีกิจกรรมส่งเสริมเพื่อเผยแพร่ความรู้ที่บันทึกไว้ในคัมภีร์และสร้าง
 เครือข่ายการอนุรักษ์ การสนับสนุนด้านงบประมาณ การวางแผน และเจ้าหน้าที่ รวมถึงการติดตาม
 และประเมินผลการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณศักดิ์สิทธิ์โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน มีความ
 จำเป็นต้องจัดทำแผนการเรียน การสอน การเขียน อ่าน และการปริวรรตอักษรธรรม ซึ่งสิ่งต่าง ๆ
 เหล่านี้ควรมีการบรรจุไว้ในแผนงานด้วย”⁹¹

ผู้ให้ข้อมูลอีกท่านกล่าวว่า “แต่ละหน่วยงานจะต้องจัดทำแผนและมอบหมาย
 บุคลากรเพื่อกำกับดูแลและติดตามความพยายามในการอนุรักษ์ พร้อมทั้งขอความร่วมมือผู้นำหมู่บ้าน
 และชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาตู้คัมภีร์โบราณ รวมทั้งพระภิกษุ นักวิชาการ และหน่วยงาน
 ราชการส่วนท้องถิ่นควรชี้แนะและให้คำแนะนำแก่ชุมชนได้”⁹²

⁹⁰ สัมภาษณ์ นายสมโภชน์ จุฑารางกูร กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน
 2567.

⁹¹ สัมภาษณ์ นายอนุชาติ บุญอินทร์ กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

⁹² สัมภาษณ์ นายอุทัย พิงตา ประชาชนชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน
 2567.

“ควรเน้นการสร้างเครือข่ายในชุมชน การเตรียมคนเพื่อดูแลและบำรุงรักษาตู้ต้นฉบับเป็นสิ่งสำคัญและต้องมีการทบทวนแผนอย่างต่อเนื่อง และกำหนดตำแหน่งบุคลากรเพื่อให้สามารถสรรหาผ่านกระบวนการที่รวบรวมทุกฝ่ายเข้าด้วยกัน”⁹³

สรุปได้ว่า ชุมชน วัด และหน่วยงานที่ดูแลจำเป็นต้องมีการวางแผนงานในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณและแผนงานพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน สามารถตรวจสอบได้ และมีการจัดส่งบุคลากรเข้าร่วมอบรมในทุกโครงการที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนจัดขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความชำนาญในการดูแล การอ่านเขียน และการจารอักษรธรรม และจะได้นำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมมาเผยแพร่แก่ผู้สนใจและพัฒนาหน่วยงานของตัวเอง และในการทำแผนงานนั้นต้องให้ทุกหน่วยงานมีส่วนร่วม โดยเฉพาะพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ต้องมีบทบาทในการวางแผนด้วยรวมทั้งการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนร่วมกันจึงจะประสบความสำเร็จ

4.2.2.6 กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ

กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลเสนอแนะว่า การติดตามประเมินผลนั้นควรมีการแต่งตั้งคณะทำงานและคณะกรรมการผู้ประเมินตรวจสอบการดำเนินโครงการจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำปัญหาหรืออุปสรรคที่พบในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาจุดเด่นและจุดด้อย เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข แล้วนำไปปรับใช้ในการดำเนินโครงการและกิจกรรม เพื่อการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณในครั้งต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวว่า

“เมื่อทุกภาคส่วนทั้งพระสงฆ์ องค์กรบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานภาครัฐ ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนแผนงานในการพัฒนาบุคลากรและการจัดกิจกรรมส่งเสริมในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณแล้ว สิ่งสำคัญอย่างยิ่งควรมีการแต่งตั้งคณะทำงานและคณะกรรมการติดตามงานเพื่อการตรวจสอบการทำงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อหาจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละโครงการและกิจกรรม แล้วนำผลการดำเนินโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ นั้น มาปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ยังมีข้อบกพร่องและส่งเสริมสิ่งที่ดีแล้วให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป”⁹⁴

ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลอีกท่านหนึ่งว่า “กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ หน่วยงานภาครัฐและองค์กรบริหารส่วนตำบลควรมีการติดตามและประเมินผลของการดำเนินโครงการและกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ โดยการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อ

⁹³ สัมภาษณ์นาย สมชาย อุดม ปราษณ์ชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁹⁴ สัมภาษณ์ นายสร้อย ฝมคำ กรรมการวัด อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

ติดตามการดำเนินงาน แล้วนำปัญหาต่าง ๆ มาวิเคราะห์เพื่อหาข้อบกพร่อง แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อหามาตรการในการวางแผนการดำเนินกิจกรรมโครงการเพื่อการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภู่โบราณครั้งต่อไป”⁹⁵

และยังสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลอีกท่านหนึ่ง ได้กล่าวว่า “เมื่อมีการกำหนดแผนงานเพื่อการส่งเสริมกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภู่โบราณ จะต้องมีการวัดผลประเมินผลกิจกรรมและโครงการที่กำหนดไว้อาจเป็นระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว และจะต้องมีการแต่งตั้งคณะกรรมการติดตามการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ที่ตั้งไว้อย่างสม่ำเสมอ มีการตรวจสอบว่ามีการบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ เพื่อหาข้อดี ข้อเสีย แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อกำหนดเป็นแผนงานและแนวทางการพัฒนาในการดำเนินกิจกรรมและโครงการในลักษณะเดียวกันนี้”⁹⁶

สรุปได้ว่า ปัญหาของการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ที่ไม่ประสบความสำเร็จ หลังที่มีการกำหนดแผนงานดี มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ กิจกรรมโครงการจะมีการตั้งวัตถุประสงค์ไว้ได้อย่างไรแต่ถ้าขาดการติดตามและประเมินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ นั้น ก็จะไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น หน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องจะต้องตั้งคณะทำงานอาจอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการผู้ติดตามหรือผู้ประเมินกิจกรรมโครงการและนำผลที่ได้จากการประเมินนั้นมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อหาจุดเด่น จุดด้อย หรือปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ แล้วเก็บไว้เป็นบทเรียนหรือเพื่อกำหนดแผนงานครั้งต่อไป

4.2.3 การเสริมสร้างเครือข่ายกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภู่โบราณ

การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภู่โบราณของวัด ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรม แต่ละพื้นที่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า วิธีการรักษาเครือข่ายให้ได้อย่างยั่งยืน คือ มีการร่วมงานระหว่างเครือข่าย มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดี มีการจัดงานร่วมกัน มีการแบ่งบทบาทในการพัฒนา มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม มีการกำหนดแผนและมาตรฐานการทำงานร่วมกัน มีระบบสร้างแรงจูงใจ มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย มีการสร้างผู้สืบทอดเครือข่าย มีการจัดระบบการบริหาร มีศูนย์ประสานและมีผู้ประสานงานเครือข่าย มีงบประมาณจัดกิจกรรมเครือข่าย และมีการติดตามประเมินผลสรุปผลงานร่วมกัน ที่กล่าวมานี้เป็น

⁹⁵ สัมภาษณ์ นายประยูร สุขเหลือ้ง ประชาชนชาวบ้าน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ, 7 มิถุนายน 2567.

⁹⁶ สัมภาษณ์ ดร.สันติ เกื้อกุล กรรมการวัด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ, 17 มิถุนายน 2567.

วิธีหรือกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้ชุมชน หน่วยงานราชการ และวัด ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยมีแนวทางการสร้างเครือข่าย ดังนี้

1) แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์สัตว์คุ้มครองโบราณ ประกอบด้วย 5 แนวทาง ได้แก่

- (1) ทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมืออย่างเป็นทางการ MOU
- (2) เชิญเป็นที่ปรึกษา เป็นกรรมการ
- (3) สมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายขององค์กรที่จัดตั้งอยู่แล้ว
- (4) มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นเครือข่ายร่วมกันอย่างเป็นทางการ หรือ ไม่เป็น

ทางการ

(5) ประสานงานส่วนตัวเพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติงาน

2) แนวทางการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืน ประกอบด้วย 17 แนวทาง ได้แก่

- (1) มีการร่วมงานของกันและกันอย่างต่อเนื่องทั้งที่เป็นทางการและไม่ทางการ
- (2) มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีแก่สมาชิกเครือข่าย
- (3) มีการจัดงานหรือกิจกรรมร่วมกัน
- (4) มีการแบ่งบทบาทในการพัฒนาร่วมกัน
- (5) มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม
- (6) มีการกำหนดแผนพัฒนาและมาตรฐานในการดำเนินงานร่วมกัน
- (7) มีการให้กำลังใจกันและให้ความช่วยเหลือกัน
- (8) มีความเคารพและไว้วางใจระหว่างกัน มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ มีสัจจะ เสียสละ และไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน

(9) ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร

(10) ให้เกียรติยอมรับความเป็นอิสระขององค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย

(11) มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย

(12) มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย

(13) มีการสร้างผู้สืบทอดเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

(14) มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย

(15) มีศูนย์ประสานและมีผู้ประสานงานเครือข่าย

(16) มีงบประมาณที่กิจกรรมเครือข่าย

(17) มีการติดตามประเมินผลและสรุปบทเรียนร่วมกันในการเป็นเครือข่าย

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้นจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการจัดกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายให้ยั่งยืน กิจกรรมของวัดบางครั้งจัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์สัตว์คุ้มครองโบราณ เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน เนื่องจากทุกกิจกรรมล้วนเกิดขึ้นจากการกำหนดความ

ต้องการของคนในชุมชน ชุมชนเข้ามามีบทบาทตั้งแต่ขั้นตอนของการวางแผนกำหนดนโยบาย การดำเนินกิจกรรม จนถึงการประเมินผลการจัดกิจกรรม โดยมีลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน ชุมชนวัดเจ็กโพธิพิกฤษ์ วัดสำโรงใหญ่ และวัดหลวงสุ่มังคลาราม มีกลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการของวัด ซึ่งมาจากชาวบ้านแต่ละชุมชนเป็นกรรมการในการดำเนินงาน การวางแผนการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง จึงมาจากการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน ทั้งในขั้นตอนของการวิเคราะห์ปัญหา จนถึงการดำเนินงาน การกำหนดกิจกรรม ตลอดทั้งปี ก็มาจากการวิเคราะห์ร่วมกันของคนในชุมชน ปัจจุบัน นโยบายในด้านการอนุรักษ์ตุ้มถั่วไร่บาลานของวัด อยู่ภายใต้รูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์ตุ้มถั่วไร่บาลานของวัด ซึ่งเป็นคณะกรรมการหลักในการวางแผนกำหนดนโยบาย ควบคุมกิจกรรม และกิจกรรมที่มาจากหน่วยงานภายนอก ในรูปแบบของความร่วมมือเพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างเป็นระบบมากขึ้น

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ทั้งในฐานะของผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามแต่ความเหมาะสมและทักษะความสามารถของแต่ละบุคคล ซึ่งส่งผลให้มีจำนวนชาวบ้านในชุมชนที่มาร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ

3. การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ การที่วัดกลายเป็นศูนย์กลางเรียนรู้ เกิดการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักเรียน นักศึกษา และชาวบ้านในชุมชนเข้ามาศึกษาเรียนรู้

4. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ เมื่อวัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้และได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน จากจังหวัด และหน่วยงานภายนอก คนในชุมชนเกิดความรัก ความสามัคคี มีความรักและหวงแหนในตุ้มถั่วไร่บาลาน เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง จนนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์ตุ้มถั่วไร่บาลานของวัดนั้น จะพบว่ามีการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชน มีโอกาสในการสะท้อนถึงปัญหาการทำงาน ในฐานะของผู้วางแผนการทำงาน ผู้ปฏิบัติงาน และผู้ร่วมกิจกรรม ทั้งในลักษณะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อพัฒนาปรับปรุงการทำงาน กระบวนการบริหารจัดการในปีต่อไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสรุปการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มบุรุษ กลุ่มสตรี ซึ่งถือเป็นกลุ่มหลักที่ช่วยในการเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดให้เป็นที่รู้จักของคนภายนอก กลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มเด็กและเยาวชน หากกระบวนระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. **ระดับผู้นำชุมชน/ผู้กำหนดนโยบาย** ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ อยู่ในฐานะผู้นำชุมชน มีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายของชุมชน เป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม

การกระจายข้อมูลข่าวสารให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นผู้ประสาน ริเริ่มการจัดกิจกรรม ตลอดจน การหาเงินทุน เขียนโครงการใหม่ ๆ ในการจัดกิจกรรม และการประสานงานกับเครือข่ายนอกชุมชน ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

2. ระดับผู้รับผิดชอบการจัดกิจกรรม ได้แก่ ชาวบ้านที่เข้าไปเป็นตัวหลักในการจัด กิจกรรม เช่น การปฐมนิเทศเอกสาร ห่อธัมม์ เข้าไปดูแลให้การจัดกิจกรรมดำเนินไปอย่างบรรลุ วัตถุประสงค์ แต่ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายเหมือนระดับผู้นำชุมชน

3. ระดับผู้เข้าร่วมกิจกรรม การมีส่วนร่วมระดับนี้ ถือเป็นระดับเริ่มต้นในการมีส่วนร่วม ของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนของวัด ซึ่งกิจกรรมหลักที่คนเข้าร่วม คือ กิจกรรมในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา ส่วนกิจกรรมนั้น อาจเข้าร่วมเป็นครั้งคราว ตามความสะดวก ความสนใจและ ระยะเวลาที่ทางวัดได้กำหนดไว้

4.3 องค์ความรู้จากการวิจัย

แผนภาพที่ 4.1 แสดงองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้การวิจัยได้ดังนี้

1. ด้านรูปแบบกระบวนการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณ พบว่า กระบวนการในการอนุรักษ์ผู้คัมภีร์โบราณในพื้นที่วิจัยนั้นมีการกำหนดขั้นตอนไว้อย่างชัดเจน มีการดำเนินการต่าง ๆ เช่น มีขั้นตอนเพื่อการสำรวจผู้คัมภีร์โบราณที่กระจัดกระจายอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำผู้คัมภีร์โบราณมาจัดเป็น

หมวดหมู่ในการจัดเก็บคัมภีร์โบราณ เช่น หมวดศาสนาและปรัชญา หมวดวรรณกรรมพื้นบ้าน และหมวดประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารต่าง ๆ เพื่อถ่ายต่อสื่อบันทึกและสามารถสืบค้นผ่านระบบดิจิทัลได้

2. ด้านกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน พบว่า การปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณนั้นควรสร้างจิตสำนึกโดยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องและให้ตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์โบราณว่าเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูล และสรรพวิทยาต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลที่รวบรวมภูมิปัญญาของชุมชน และสังคมในอดีตกาลเอาไว้ ในปัจจุบันคัมภีร์โบราณที่สำคัญถูกทำลายด้วยความไม่รู้และเข้าใจผิดของประชาชน ด้วยเห็นว่าคัมภีร์โบราณเป็นเพียงตู้ไม้ธรรมดาที่ไม่มีคุณค่า ไม่มีความสำคัญ จึงไม่ใส่ใจดูแลปล่อยให้คัมภีร์โบราณเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติไป

3. ด้านการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น พบว่า ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณนั้นต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งกองทุน เพื่อจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการหาแหล่งทุนและมีแผนงานของส่วนงานทุกภาคส่วนไว้รองรับโดยแยกเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง และแผนระยะยาว รวมถึงการจัดสรรบุคลากรเข้ามาดูแลรักษา และอนุรักษ์คัมภีร์โบราณร่วมกัน

ในการกำกับดูแลแผนงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างต่อเนื่อง หรือคอยเป็นผู้ประสานงานกับวัด ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ในการติดตามแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ และสิ่งสำคัญการทำกิจกรรมต่าง ๆ ควรมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และในการติดตามประเมินผลนั้นควรมีการแต่งตั้งคณะทำงานและคณะกรรมการผู้ประเมินตรวจสอบการดำเนินโครงการกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำปัญหาหรืออุปสรรคที่พบในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาจุดเด่น จุดด้อย และเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาหรือนำไปปรับใช้ในการดำเนินโครงการและกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในส่วนรูปแบบการจัดเก็บรักษาตู้คัมภีร์โบราณนั้นไม่มีรูปแบบในการจัดเก็บที่ชัดเจนในยุคต้นแต่มีคตินิยมในการเก็บคัมภีร์อยู่ ส่วนวิธีการเก็บรักษาในปัจจุบันหลังจากมีการสำรวจและจัดเป็นหมวดหมู่แล้วมีวิธีการจัดเก็บคัมภีร์โบราณไว้พิพิธภัณฑสถานที่มีระบบการดูแลอย่างทันสมัยเพื่อความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติและแมลงต่าง ๆ กัดทำลาย ส่วนการเผยแพร่คัมภีร์โบราณนั้น ในปัจจุบันมีการเผยแพร่คัมภีร์โบราณด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การจัดนิทรรศการ การศึกษาวิจัย การบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน และยังมีการเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์โบราณในรูปแบบของมัลติมีเดียสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เช่น วิทยู โทททัศน์ และเว็บไซต์ เป็นต้น

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มศิรินทร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยสามารถสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของตุ้มศิรินทร์โบราณ
2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มศิรินทร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ประวัติและความเป็นมาของตุ้มศิรินทร์โบราณ

การอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยการจัดระบบแบ่งหมวดหมู่ทั้งตุ้มศิรินทร์โบราณและศิรินทร์โบราณแล้ว กระบวนการขั้นตอนที่สำคัญอีกประการซึ่งจะต้องทำความเข้าใจกันไปเพื่อที่จะสามารถอนุรักษ์และยืดอายุของศิรินทร์โบราณ ก็คือ การอนุรักษ์ตุ้มศิรินทร์โบราณควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์ศิรินทร์โบราณตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยความรู้ทางเคมี นำสารเคมีบางชนิดมาช่วยยืดอายุของศิรินทร์โบราณไม่ให้ผุพังง่าย หรือป้องกันไม่ให้หมักที่ใช้ในการจารึกนั้นลอบอกง่าย เนื่องจากเอกสารโบราณเคยผ่านการใช้งานมาเป็นเวลานาน การชำรุดทรุดโทรมจึงปรากฏขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น โบราณขาดหาย ผุพัง กรอบเปราะ ฉีกขาด มีร่องรอยของแมลงกัดกินและมีเชื้อรา สีของโบราณเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นต้น ส่วนศิรินทร์โบราณที่ยังมีสภาพดีอยู่ก็มักมีแนวโน้มที่จะชำรุดเสื่อมสภาพลงทุกขณะ หากมีการเก็บรักษาหรือใช้งานไม่ถูกต้อง ความชำรุดดังกล่าวอาจเกิดจากตัวศิรินทร์โบราณเองหรือถูกหยิบจับใช้สอย การเก็บไม่ถูกวิธี หรือจากสัตว์และแมลง ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมอันเกิดตามธรรมชาติ เนื่องจากโบราณเป็นอินทรีย์วัตถุที่ไม่คงทนต่อสภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุดเสียหายได้ง่าย ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นตุ้มศิรินทร์โบราณในใช้เก็บศิรินทร์โบราณจึงต้องการการดูแลรักษาด้วยวิธีการที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักวิชาการ

ยุคสมัยของการอนุรักษ์ตุ้มศิรินทร์โบราณ สมัยก่อนเรียกว่า ตุ้มพระธรรม เป็นงานศิลปกรรมไทยที่รังสรรค์ขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่วัดสำหรับเก็บศิรินทร์พระไตรปิฎก ตุ้มพระธรรมมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยศิลปะลายไทยที่ช่างไทย

บรรจงเขียนตกแต่งผู้มีใจความอ่อนช้อยและงดงามแตกต่างกัน ศิลปกรรมชั้นเยี่ยมส่วนหนึ่งได้รับการอนุรักษ์ เก็บรวบรวมไว้และหลงเหลือมาให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมฝีมืออันละเอียดอ่อน ผู้พระธรรมมักเป็นตู้ลายรดน้ำ เกิดจากการเขียนน้ำยาและปิดทองรดน้ำ ลวดลายหรือรูปภาพที่ได้จะมีเพียงสีทองเหลืองอร่ามบนพื้นรักสีดำทึบ จึงนิยมเรียก ตู้พระธรรมลายรดน้ำ ลวดลายที่นิยมตกแต่งตู้ มีทั้งลายกนกต่าง ๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายดอกพุดตานเถา ลายดอกเบญจมาศ หรือเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพรามเกียรติ์ ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนา หรือภาพสัตว์หิมพานต์ที่ช่างสร้างสรรค์ตามจินตนาการ ดังนั้น ตู้พระธรรม จึงเป็นลักษณะสำคัญของตู้ไทยโบราณที่ปรากฏมีมาและนักปราชญ์ราชบัณฑิตได้กำหนดอายุและแบ่งสมัยของศิลปตู้คัมภีร์โบราณโดยแบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

กล่าวได้ว่า ตู้พระธรรม เป็นตู้ที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของคนไทยโดยเฉพาะ ในปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานว่าตู้พระธรรมมีต้นกำเนิดเริ่มต้นใช้กันมาแต่ครั้งใด แม้ในศิลาจารึกจะกล่าวถึงการสร้างวัสดุสิ่งของหลายอย่าง เพื่อเป็นการบูชา อุทิศแด่พระศาสนาไว้ตามที่ต่าง ๆ มากมาย แต่ไม่ปรากฏข้อความในศิลาจารึกหลักใด ๆ ที่ได้บ่งบอกว่าได้มีการสร้างตู้ หรืออุทิศตู้ให้แก่วัด หรือพระศาสนา มีเพียงคำบางคำเท่านั้นที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกบางหลัก ซึ่งอาจจะนำมาพิจารณาใช้เป็นจุดเชื่อมโยงที่ช่วยให้สามารถคลี่คลายปัญหานี้ได้ เช่น คำว่า พระมนเทียรธรรม หอปิฎก หอพระปิฎกธรรม ซึ่งหมายถึงหอหรืออาคารที่เก็บพระไตรปิฎก หรือพระธรรมคัมภีร์ นั่นเอง

5.1.2 เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ตู้คัมภีร์โบราณ หรือตู้พระธรรม คือ ตู้ไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทย โดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ จึงทำให้มีผู้นิยมเรียกตามชนิดของสี หรือตามวิธีการเขียนลวดลายว่า ตู้ลายทองบ้าง ตู้ลายรดน้ำบ้าง ตู้ดังกล่าวนี้ โดยทั่วไปใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์โบราณและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของวัดต่าง ๆ ทว่าพระราชอาณาจักร มาแต่โบราณกาล จึงเรียกกันตามสิ่งที่เก็บอยู่ในตู้ว่า “ตู้พระธรรม” และถึงแม้ว่าต่อมาจะใช้เก็บรักษาสิ่งของอย่างอื่นภายในวัดที่มีใช้คัมภีร์โบราณก็ยังคงนิยมเรียกตามอย่างที่คุณเคยว่า “ตู้พระธรรม”

ในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ แทบจะทุกแห่งมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ท่ามกลางปัญหาความอ่อนแอของชุมชน ซึ่งเคยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ จารีต วิถีการดำเนินชีวิต เมื่อบริบทของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากการขาดการให้ความสำคัญต่อตู้คัมภีร์โบราณของชุมชน ปัญหาการเล็งเห็นคุณค่าของตู้คัมภีร์โบราณในชุมชนท้องถิ่นอันเนื่องจากการชำรุดและค่านิยมที่ขาดการเห็นคุณค่าของตู้คัมภีร์โบราณดังกล่าวจึงหายไป การขายข้อมูลทางวัฒนธรรมแก่ชาวต่างชาติในลักษณะของการให้ เช่น

การกวดขันข้อมูลที่ปรากฏในตู้คัมภีร์โบราณ มีตำรายา เป็นต้น เพื่อทำการศึกษาของชาวต่างชาติ การขาดการศึกษาคุณค่าความสำคัญของคัมภีร์โบราณท้องถิ่นของคนในชุมชน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและความต้องการของคนในสังคม จึงทำให้ไม่หวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตัวเองว่ามีคุณค่าต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร กระบวนการการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไปด้วยวิธีการต่าง ๆ นั้น การซ่อมแซม การปกป้อง การอนุรักษ์ การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของตู้คัมภีร์โบราณ การจัดการของชุมชน และการดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ วิธีการซ่อมแซมตู้คัมภีร์โบราณมีหลายรูปแบบแตกต่างกันตามสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้กำหนดเป็นกฎตายตัวว่าต้องปฏิบัติด้วยวิธีการอย่างเดียวกันทุกประการ กรรมวิธีต่าง ๆ ยังต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และนำวิทยาการใหม่ ๆ มาปรับใช้ ทั้งนี้ ต้องเป็นไปตามความถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อให้เอกสารที่เก็บรักษาไว้ในตู้คัมภีร์โบราณมีความคงทน แข็งแรง และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด

ดังนั้น การอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ กิจกรรมการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณของวัด จึงกลายเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ตู้คัมภีร์โบราณของวัดทำให้เกิดกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชน เยาวชน และสังคม ใน 6 ด้าน คือ (1) กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ (2) กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ (3) กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ (4) กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ (5) กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ และ (6) กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในองค์กร ชุมชนของท่าน ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือในการพัฒนาองค์กรที่ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของ ชุมชนควรประกอบด้วยสาระสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ กล่าวคือ

1. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สมาชิกของชุมชนย่อมมีความผูกพันกับวัดที่ตนเองอยู่ และมีความปรารถนาที่จะได้มีส่วนร่วมในดูแล แม้เพียงได้รับฟังความคิดเห็นก็ทำให้รู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในดูแล รักษา และหวงแหนร่วมกัน

2. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการยอมรับในเป้าหมายที่มีการดำเนินการต่าง ๆ ภายในวัด เพราะนอกจากจะช่วยกระตุ้นให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นแล้ว ยังช่วยให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มสมาชิก ทำให้สมาชิกมีเป้าหมายเดียวกัน การมีส่วนร่วมเป็นการยินยอมและพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ ซึ่งจะมีผลทั้งทางใจ การยอมรับ การสนับสนุน และผลต่อการปฏิบัติงานอย่างเต็มที่

3. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบ การที่บุคคลได้แสดงความคิดเห็นและยอมรับในเป้าหมายเดียวกัน จะช่วยกระตุ้นให้บุคคลเกิดความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงานของวัดหรือขององค์กร

5.2 อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ข้อ จากข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสำรวจ การสัมภาษณ์ และการอภิปรายกลุ่ม ดังนี้

5.2.1 ประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์ใบลาน

ในอดีตที่ผ่านมา “วัด” เป็นศูนย์กลางสำคัญในการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เพื่อศึกษา สรรพวิชาต่าง ๆ และมีการฝึกจารใบลานในหมู่สามเณรหรือพระที่ทำการบวชเรียน เพื่อให้สามารถบันทึกและคัดลอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ยังมีหมอยาเป็นผู้รักษาและสืบทอดเรื่องราวเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้านทั้งหลาย หมอธรรมเป็นผู้รักษาและสืบทอดเกี่ยวกับจาริต ครอบครองธรรม การประพจน์ปฏิบัติโดยรวบรวมใบลานเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่ควรของบุคคลด้านต่าง ๆ โดยมีใบลานเกี่ยวกับโศลกหรือ “โสก” และคาถาต่าง ๆ ประกอบพิธีเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนบันทึกเรื่องราวที่สำคัญลงในใบลานเพื่อป้องกันการหลงลืม และสามารถเก็บข้อมูลไว้ให้ลูกหลานสืบทอดได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหานัฏทรเทพ พุทธชาโต, ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลาน เป็นส่วนสำคัญในการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลาน มีการค้นคว้า รวบรวม จัดหมวดหมู่ทำบัญชี ปรีวรรต วิเคราะห์วิจัย แต่ยังไม่มากและต่อเนื่องเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดทางบุคลากร ขาดแคลนผู้มีความสามารถในการอ่านปรีวรรตคัมภีร์ใบลาน ส่งผลทำให้นักวิชาการและผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ต้องการศึกษาหาแหล่งข้อมูลในการสืบค้น อย่างเป็นระบบ และตู้เก็บคัมภีร์ใบลานยังมีน้อย ทำให้การเก็บข้อมูลกระจัดกระจายและบางส่วนสูญหายไป ถึงแม้จะมีการขึ้นทะเบียนไว้บ้างก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นเจ้าของไม่สามารถอ่านได้ และไม่เห็นความสำคัญของคัมภีร์ใบลาน ตลอดจนคนรุ่นหลังไม่ได้รับการปลูกฝังและตระหนักรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับคุณค่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชน ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรม มีกระบวนการอนุรักษ์ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างศรัทธา 2) การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน 3) การปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ 4) การพัฒนาเป็นแหล่ง

เรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑสถานเจ้าคุณทิพย์และ 5) การเผยแพร่ขยายสู่ความยั่งยืน¹ และยังมีผลสอดคล้องกับแนวคิดของ สุรชัย ศรีใส ได้กล่าวไว้ว่า ตู้อุบัติธรรมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ตู้อุบัติธรรม” เป็นสิ่งสำคัญในจังหวัดศรีสะเกษที่คนศรีสะเกษให้ความสำคัญและเป็นสิ่งที่เก็บพระธรรม คัมภีร์ที่สำคัญทางศาสนาของคนโบราณที่เก็บไว้ตามวัดวาอาราม ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าทางศาสนาที่ต้นฉบับถือ รวมถึงตำราต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้ศึกษาร่ำเรียนพระธรรมวินัย สมัยโบราณนิยมเก็บตู้อุบัติธรรมไว้ที่หอไตรของวัด นิยมสร้างไว้กลางสระน้ำเพื่อป้องกันปลวกและแมลงมากัดกินใบลานซึ่งเป็นวัสดุสำคัญที่ใช้จารึกอักษรของคนโบราณ ความชื้นจากน้ำรอบ ๆ หอไตรจะช่วยรักษาใบลานไม่ให้กรอบแตกง่าย ลวดลายตู้อุบัติธรรมส่วนใหญ่นิยมเขียนด้วย “ลายรดน้ำ” คือ ลักษณะลวดลายเป็นสีทองบนพื้นสีดำ ที่ทำพื้นด้วยยางรัก ส่วนสีทองใช้เทคนิคการเช็ดรัก แล้วปิดด้วยทองคำเปลว ตู้อุบัติธรรมยังพบเทคนิคการปิดทองลายฉลุ เทคนิคการปิดทองลายชุด การปิดทองที่บและ การกระหนักรักบันลายุปิดทอง ส่วนลวดลายที่เขียนเป็นลายกระหนกเครือเถา สอดแทรกเนื้อหาเรื่องราวทางพุทธศาสนา รามเกียรติ์ และวรรณกรรมท้องถิ่น² เป็นต้น

5.2.2 เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้อุบัติธรรมใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งทางด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การรับผิดชอบ การวางแผนการปฏิบัติงาน ตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารงาน ดังนั้น การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วม ชุมชนมีความสำคัญต่อกระบวนการส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุชาติ ธรรมกามา (ปิตี) ได้กล่าวว่า ในการกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการดำเนินโครงการ เริ่มขึ้นวางแผน ระบุปัญหา และความต้องการ ขึ้นปฏิบัติการประเมินผลและบำรุงรักษา ร่วมในการ

¹ พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต, “รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี”, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 648.

² สุรชัย ศรีใส, ตู้อุบัติธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี, (อุบลราชธานี: ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2561), หน้า 6.

ตัดสินใจ ร่วมบริจาค เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายร่วมกัน³ จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการและสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนด ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นตรงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการช่วยเหลือตนเองอันเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างดียิ่ง⁴

การเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ คือ กระบวนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ร่วมการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหาร ตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษาให้สมาชิกทุกคนในชุมชนหรือหน่วยงานเดียวกันได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังและประสบผลสำเร็จ จากแนวคิดนี้ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดธนากร สนตมโน (เพราะละ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลนั้น จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจจะเกิดจากสถานะทางสังคม กล่าวคือ ความสามารถทางด้านปัญญาของแต่ละคนที่แตกต่างกัน เพราะเหตุนี้ รูปแบบในการที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมจึงไม่เหมือนกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ความผูกพัน โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกัน⁵ ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้น ต้องมีกฎเกณฑ์ใน

³ พระมหาสุชาติ ธรรมกาโม (ปติ), การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 26.

⁴ พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท), การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 10-11.

⁵ พระปลัดธนากร สนตมโน (เพราะละ), รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 15.

การมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้าง ยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ให้ได้ บุคลากรทุกระดับในหน่วยงานร่วมมือกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ต้องการปฏิบัติงานอย่างมีเป้าหมายและทิศทาง การเปิดโอกาสให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็ทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเปิดโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้รับประโยชน์ในด้านการนำเอาความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนในองค์กรเพื่อการพัฒนาวัดหรือองค์กรที่เราทำงานอยู่ เป็นต้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มีข้อเสนอแนะเพื่อกำหนดเป็นนโยบายสำหรับชุมชน กรรมการวัด ตลอดจนพระสงฆ์ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ด้านกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณ ควรมีการสำรวจและการจัดตุ้มถึร์โบราณไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อง่ายต่อการสืบค้นโดยกำหนดรูปแบบในการจัดเก็บอย่างเป็นระบบและนำตุ้มถึร์โบราณออกเผยแพร่ต่อสาธารณชน
2. ด้านรูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณ ควรมีการปลูกจิตสำนึกและการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของคุณค่าในการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณโดยการสร้างกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทันสมัย
3. ด้านเครือข่าย มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณ ควรมีการสนับสนุนงบประมาณและจัดทำแผนงานงบประมาณ แผนพัฒนาบุคลากรเพื่อติดตามการอนุรักษ์ตุ้มถึร์โบราณ และแนวทางการเสริมสร้างมูลค่าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักของสังคม

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้

1. ภาครัฐควรสนับสนุนการประสานงานในการหาแหล่งเงินทุนเพื่อการบูรณะตุ้มถึร์ให้มีความโดดเด่น สวยงาม และเป็นของที่มีคุณค่าแก่คนรุ่นหลัง
2. ศึกษาดูงานเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชุมชน ด้วยความรู้และความเข้าใจที่ดี ผู้เข้าร่วมโครงการจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมที่วัดของตน และเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้กับลูกหลานได้ศึกษาต่อไป

3. จะต้องส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งสนับสนุนการสร้างแหล่งเรียนรู้ของชุมชน สร้างพิพิธภัณฑ์ สร้างหอไตรเพื่อการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ให้สูญหายหรือผุพังไป

4. ภาครัฐมีหน้าที่ประสานงาน สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาดูแล รักษา ปกป้อง มิให้มรดกทางวัฒนธรรมสูญหายไป

5.3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการส่งเสริมการทำวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน

2. ควรมีการส่งเสริมวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณและเอกสารตุ้มถักไม้โบราณในท้องถิ่นนั้น ๆ

3. ควรมีการส่งเสริมการทำวิจัยแบบผสม ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณ พร้อมการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณ

4. ควรมีการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณของวัดอื่น ๆ ที่ไม่มีต้นทุนทางชุมชน เพื่อนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบหรือต่อยอดลักษณะการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณที่เหมาะสมต่อไป

5. ควรมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณร่วมกับชุมชน โดยเน้นไปที่กลุ่มชาวบ้านทั่วไป และผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมให้มากขึ้น เพื่อการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้โบราณให้คงอยู่ได้นานที่สุด

บรรณานุกรม

1. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ:

(1) หนังสือ:

กรมศิลปากร. โครงการจัดการความรู้ของกรมศิลปากร. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2554.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ช่างสิบหมู่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.

จันทรานี สงวนนาม. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุคพอยท์จำกัด, 2551.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซ็ท. 2538.

เจมส์ แอล เครย์ตัน, วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. การมีส่วนร่วมของประชาชน. ขอนแก่น:
โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท, 2551.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, 2547.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ. นนทบุรี:
มูลนิธิเอเชีย สถาบันพระปกเกล้า, 2552.

ธนา ประมุขกุล. เครือข่าย. ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ, 2555.

ธีระพล อรุณะกสิกร และคณะ. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการ
บ้านเมืองและสังคมที่ดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2542.

นฤมล นิราทร. การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

นาถलग. ภูมิปัญญาอีสาน (ฉบับที่ 2). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544.

นิติ เอียวศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, 2536.

บุญเตือน ศรีวรพจน์. รามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, 2555.

- ประเวศ วะสี. “การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิปัญญากับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2534.
- _____ . การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น : ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536.
- ประเสริฐศักดิ์ เดชศรีวิศิษฐ์. ศิลปินและการเขียนลายสือไทย. สุโขทัย: สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดสุโขทัย, 2551.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). คำวัด. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และวิธีการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีนี บุญชะลิกชี. การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.
- สมชาย นิลอาธิ. โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2555.
- สมยศ ทุ่งหว้า. สังคมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2534.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. ต้นฉบับมรดกทางวัฒนธรรมของวัดสูงเม่นจังหวัดแพร่. แพร่: อุตสาหกรรมไทยการพิมพ์, 2558.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4. กรุงเทพมหานคร: คณะจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513.
- สุรัชย์ ศรีใส. ผู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2561.
- เสรี พงศ์พิศ. คีนสุราษฎร์เจ้าทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ชาวบ้าน, 2529.
- อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2547.
- อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์. ลายรดน้ำ. กรุงเทพมหานคร: ทวีทัศน์การพิมพ์, 2555.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการทำวิจัย, 2544.

เอกวิทย์ ฌ กลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540.

(2) **ดุขฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/งานวิจัย:**

กัญญาณัฐ จงมีสุข. รูปแบบการมีส่วนร่วมของผู้บริหารในการจัดวางระบบการควบคุมภายในของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2558.

ชนธร บุญวัฒน์. การศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน :
กรณีการศึกษาโรงเรียนสุจริต อำเภอกาฬิ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน และคณะ. นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่ม
แม่น้ำโขง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาเขต
อุบลราชธานี, 2563.

ฐิติวรรณ สิ้นจุนอก และคณะ. การมีส่วนร่วมและเสริมสร้างเครือข่ายของพระสงฆ์กับการพัฒนา
เขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน จังหวัดหนองคาย. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563.

ดิเรก อินจันทร. การศึกษาคัมภีร์โบราณ พับสา และจารึกเพื่อสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยว
เชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
รายงานการวิจัย. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2563.

ทักษิณ ประชามอญ. รูปแบบการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหาร
ส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตร
ดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2560.

เทวกร เกตุวงศ์. การนำเสนอภาพถ่ายศิลปวัฒนธรรมไทยในสื่อออนไลน์กับการถ่ายทอดและ
อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์.
คณะนิเทศศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2561.

ธัฐบดินทร์ บุญเนื่อง. การพัฒนาแบบฝึกการวาดลวดลายกระหนกสำหรับนักศึกษาศิลปะระดับ
ปริญญาตรี. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา. คณะครุศาสตร์:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.

- นพวรรณ ทองย้อย. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการรักษาศิลปะ 5 สำหรับสถานศึกษาระดับ
ประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- นิยม เวชกามา. รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนชาว
สกลนครตามแนวพุทธจิตวิทยา. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พุทธจิตวิทยา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- ปฐมพงศ์ บุชาบุตร. ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียธรรมในทศชาติชาดกของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ขุททก
นิกาย มหานิบาตชาดก. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564.
- ปรีญา นาวาทอง. การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่สังคมพหุวัฒนธรรมผ่านวัฒนธรรม
การทำนากรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้พระอาจารย์ภัทร อริโย อำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2563.
- ประเสริฐ ปอนถิ่น และคณะ. แนวทางการมีส่วนร่วมของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขากับการจัด
สวัสดิการสังคมของชุมชนบนพื้นที่สูง. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563.
- เปรมปวีร์ รักความซื่อ. การบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4
โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี กลุ่ม 1. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- พระกิตติ์ กิตติวุฒโฒ (วีโลวงศ์). การบริหารแบบมีส่วนร่วมตามหลักอิทธิบาท 4 ของโรงเรียนมัธยม
สงฆ์ แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายการ
พัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์
ธานี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.
- พระครูเขมาภิวุฒิ (สังเวียน อภิชาโต). การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธสำหรับ
ผู้บริหารสำนักเรียน พระปริยัติธรรม แผนกธรรม. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย์ญ สุริยวิโส). รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

พระชยานันทมนี. ผศ. ดร. และคณะ. การศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน : เมืองน่าน. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2559.

พระปลัดธนากร สนตมโน (เพราะถะ). รูปแบบการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมเชิงพุทธของเทศบาลเมืองวังสะพุง จังหวัดเลย. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

พระพรหมเวที (สุเทพ ผสุสมโม). การพัฒนาวิถีทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันตก. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี, 2561.

พระพุทธิพงษ์ วิสารโท (สงวนนาม). การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม บวร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 3. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร). รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดสุพรรณบุรี. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, 2559.

พระมหาปิยะ วิชชาปิโย (พฤกษ์วัน). การวิเคราะห์หลักธรรมในทศชาติชาดกที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565.

พระมหาสุชาติ ธมมกโม (ปิติ). การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตร

- ดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษ. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- พระสมุห์ขวัญชัย ปญญาวโร (สาธารักษ). การบริหารสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการบริหารสถานศึกษาตามหลักสังคหวัตถุ 4 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศัยภูมิ เขต 1. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษ. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- พระอธิการทองหนัก กตสาโร (มีลาบ). ลักษณะขันติของพระโพธิสัตว์ในมหานิบาตชาดก. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- มณเฑียร ผาทอง. จาริกสุโขทัย: การวิเคราะห์สาร์ตละและสัมพันธภาพ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาจาริกภาษาไทย. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- วนฤมล ถนอมพงษ์. การศึกษาความรับผิดชอบทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่ได้รับการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (เทคนิคคู่คิด). รายงานการวิจัย. โรงเรียนศิรีเวสรัตนเพียรอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, 2565.
- ว่าที่ร้อยตรีพีภัทร์ สุขสมเกษม. ปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครปากเกร็ดจังหวัดนนทบุรี. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะสำหรับนักรบริหาร. คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.
- วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์ และคณะ. การมีส่วนร่วมในการสร้างทักษะการเรียนรู้ของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านการบริหารงานบุคคลตามทัศนะของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 15. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี, 2561.
- สันทนา ภิรมย์เกียรติ. การวางผังบริเวณพุทธสถานสมัยสุโขทัยบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- อนันต์ ทรงวิทยา. ลักษณะอักษร และอักษรวิธีในจารึกสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณทิต สาขาวิชาจาริกภาษาไทย. บัณทิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

อัครเดช พรหมกัลป์. ผศ.ดร. และคณะ. **การพัฒนากระบวนการทัศน์และความเข้าใจทาง
พหุวัฒนธรรมกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563.

เอกพล ดวงศรี. **การศึกษาเปรียบเทียบคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2560.

(4) บทความวารสาร:

จิตประสงค์ ทมะนันต์. พงษ์ธร สิงห์พันธ์ และสุวิมล โพธิ์กลิ่น. “รูปแบบการบริหารงานวิชาการแบบมี
ส่วนร่วมยุคใหม่ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์
มจร**. ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2564): 1209.

จิระภา มีหาวยหลิม. สมาน อัครภูมิ และพงษ์ศักดิ์ ทองพันชั่ง. “การบริหารแบบมีส่วนร่วมของครูใน
โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาศรีสะเกษ ยโสธร”.
วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์. ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2565): 450.

ไชยวัฒน์ เผือกคง. “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อเสริมสร้างการปฏิบัติตามหลัก
ธรรมาภิบาลของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสุราษฎร์ธานี”. **วารสารสันติ
ศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ 9 ฉบับที่ 6 (กันยายน-ตุลาคม 2564): 2407.

ทิตาวีร์ เทศะปุระณะ และชุลีรัตน์ เจริญพร. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมความรับผิดชอบต่อ
สังคมของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ 9
ฉบับที่ 5 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2564): 2047-2048.

ธนนต์ชัย พัฒนะสิงห์ และคณะ. “การเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนสันติสุขในสังคมไทย”. **วารสาร มจร
อุบลปริทรรศน์**. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2565): 309.

เนตรชนก สุนาสวน และคณะ. “การพัฒนาระบบบริการสาธารณะแบบชุมชนมีส่วนร่วมของ
สถาบันอุดมศึกษา: กรณีการให้บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล
รัตนโกสินทร์”. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-
กุมภาพันธ์ 2566): 298-279.

พระครูสุวรรณจันทนิวิฐ. “การพัฒนาแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมขององค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี”. **วารสาร มจร พุทธปัญญา
ปริทรรศน์**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2566): 192.

พระชยานันท์มณี และคณะ. “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนาของวัด เพื่อสร้างแหล่ง
เรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-
มีนาคม 2562): 143.

พระมหาจรรยา กิตติปัญญา และจรัส ลีกา. “การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในยุคไทยแลนด์ 4.0 กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็งองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุงชนสาร อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น”. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2564): 195.

พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต. “รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนในประเทศไทยด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี”. **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2563): 648.

พระราชปรียัติวิมล. ดร.. “พุทธประวัติวิเคราะห์ตามทัศนะเสถียรพงษ์ วรณปก”. **วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์**. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2560): 41-41.

พระอธิการสุรพล ฐานจาโร. “การศึกษาวิเคราะห์ชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา”. **วารสารวรมัญจกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565): 138.

พัชรียา คำดี และเกรียงไกร เกิดศิริ. “เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย”. **เจ-ดี : วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 59.

พิพัฒน์ ประเสริฐสังข์. เลอสันต์ ฤทธิจันทร์ และศรีัญญา มณีทอง. “การจัดระบบและอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยบูรณาการกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในจังหวัดบุรีรัมย์”. **วิจิตรวรรณสาร**. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม 2564): 119.

มณฑาทิพย์ ศิริสุขุม และนันทินา หาสุหนที. “การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของสถานศึกษาในโครงการโรงเรียนคุณภาพประจำตำบล”. **วารสารราชภัฏเพชรบูรณ์สาร**. ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564): 9.

รมย์นลิน ศรีสายหยุด. “รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีของสถาบันการอาชีวศึกษาภาคกลาง 3”. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2565): 89.

สมคิด พุ่มทุเรียน และประเวศน์ มหารัตน์สกุล. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองไทยในยุคดิจิทัล”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ 10 ฉบับที่ 5 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2565): 2310.

เสรี พงศ์พิศ. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. **นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี**. 1(3) (ธันวาคม 2544): 31-34.

(6) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. “แนวคิดเกี่ยวกับตู้พระธรรม”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: [https:// www.saranukromthai.or.th/ sub/book/book.php? book=31&chap= 1&page=t31-1-infodetail02.html](https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-1-infodetail02.html) [22 พฤศจิกายน 2566]

กรมศิลปากร, “ตู้ไทยโบราณของสำนักหอสมุดแห่งชาติ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.finearts.go.th/main/view/26770- =7>, [4 ธันวาคม 2566].

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, “แนวคิดเกี่ยวกับตู้พระธรรม”, [ออนไลน์],

แหล่งที่มา: <https:// www.saranukromthai.or.th /sub/book/book.php?book=31 &chap=1&page=t31-1-infodetail02.html> [22 พฤศจิกายน 2566]

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, “เรื่องที่ 1 ตู้พระธรรม”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-infodetail05. Html>, [4 ธันวาคม 2566].

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, ลักษณะของตู้พระธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=1&page=t31-1-infodetail03 .html> [23 พฤศจิกายน 2566].

ศิลปะลายรดน้ำ, ประวัติศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://lairodamart.blogspot.com /2020/05/blog-post_28.html [5 ธันวาคม 2566].

2. ภาษาอังกฤษ

Barnes. R. A.. “African American Parents Involvement in Their Children’s Schooling”.

Dissertation Abstracts International. 55 (October 1995): 3152-A.

D.C. Elliont. “Collaborative. decentralized management and perceptions of quality schooling outcome”**Dissertation Abstracts International** 52.10 (1994): 3468-

A.

D.C. Elliont. “Collaborative. decentralized management and perceptions of quality schooling outcome”. **Dissertation Abstracts International**. 52(10) (1994):

3468-A.

Davis Keith & John Newstrom W.. **Human Behavior**. 8th ed.. New York: Mc Graw-Hill, 1989.

Delen. Corazan Alma G. **People Participation**. Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977.

- Dendero and Grace Marie. School-Based Decision Making on Student Achievement as Academic Skills. **Dissertation Abstracts International**. 59-04A: 66.
- Erwin. Williams. **Participation Management : Concept**. Theory and Implementation. Ibid, 1987.
- Herbert. McClosky. "Political Participation". **International Employee of The Social Science**. NORC at the University of Chicago. 1968.
- Koontz & others. **Essential of management**. New York: Mc Graw-Hill, 1986.
- Marcella. Casey-Cooper. " Educational Governance of the Morongo Unified School District California". **Retrieved December**. 12. (2005).
- Popenoe. D.. Neighborhood. **city and metropolis: An integrated reader in urban sociology**. New Jersey : Prentice-Hall, 1983.
- Putti Joseph M. **Management : A Functional**. Singapore: Mc Graw-Hill, 1987.
- Sydncy. Verba. Norman Nie. Fae-On kim. **Participation and Political Equality A Seven Nation Comparison**. Melbourne: Cambridge University Press, 1978.
- White. Alastair T. **The community A Discussion of the Agreement Community Participation**. Current issue and Lesson Learned. Ibid, 1982.
- Wilches-Chaux. Gustavo. **Community Participation: Proceeding**. Third International Seminar. Columbia: Habinet, 1992.
- William.Erwin. **Participation Managment: Concept Theory and Implementation Atlanta**. Georgia State Unversity, 1976.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๕๒๒/๒๕๖๖

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงค่าน้ำต่างได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
(The Process of Conservation of Palm Leaf Scripture Cabinets by Community Participation in Sisaket Province)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

ผู้วิจัยหลัก: ผศ.ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

เอกสารที่พิจารณาพบพบ

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๖
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๖
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๖
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๖

(พระมหาสมบุญ ภูพนิกร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๖

หมายเลขใบรับรอง: ว.๕๒๒/๒๕๖๖

วันที่ให้การรับรอง: ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๖

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๕๒๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๖

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว / นักวิจัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกิริใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผนวก ข แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

“กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ”

คำชี้แจง :

1. แบบสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัย มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของตุ้มถักไม้ไผ่ 2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

2. แบบสัมภาษณ์นี้ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำผลสัมภาษณ์ไปประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหากระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

3. ผู้ให้การสัมภาษณ์การวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) พระสงฆ์ 2) กรรมการวัด 3) ประชาชนชาวบ้าน

4. การให้ข้อมูลการสัมภาษณ์การวิจัยครั้งนี้ไม่มีผลกระทบด้านลบใด ๆ ต่อผู้ให้การสัมภาษณ์

5. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของท่านมีผลต่อกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

6. แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้การสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักไม้ไผ่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ-นามสกุล.....

วุฒิการศึกษา.....

ตำแหน่ง.....

สถานที่ทำงาน.....

สถานที่การให้สัมภาษณ์.....

วัน/เดือน/ปี การให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

1. การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณที่ยั่งยืนควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในทัศนคติของท่านท่านเห็นว่าควรเป็นไปในทิศทางใดจึงจะเหมาะสม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณของของท่านเพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. การเสริมสร้างเครือข่ายกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภีร์โบราณ

5.1 แนวทางในการสร้างเครือข่ายมีกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภีร์โบราณอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.2 แนวทางในการรักษาเครือข่ายมีกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไป

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้ให้ข้อมูล

ที่ พิเศษ/2567

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย 67 หมู่ 2 บ้านง้อ ตำบล
น้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
33000

20 พฤษภาคม 2567

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชนวัดเจ็กโพธิ์พิกฤกษ์

ตามที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว ตำแหน่ง อาจารย์ คณะ/ส่วนงาน
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำวิจัยในปี ๒๕๖๗ เรื่อง
“กระบวนการอนุรักษ์คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ตามสัญญา
เลขที่ ว.098/2567 ความทราบแล้ว นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้ว เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้
เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อเสริมประเด็นในการวิจัยให้สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น ตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ คณะผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
ท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลต่อไป

เจริญพร

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "พระครูสุธีวรปริชา".

(พระครูสุธีวรปริชา)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ฝ่ายวิชาการ

โทรศัพท์ : 06-3797-2789

ผู้ประสานงาน : ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

ที่ พิเศษ/2567

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย 67 หมู่ 2 บ้านง้อ ตำบล
น้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
33000

20 พฤษภาคม 2567

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชนวัดสำโรงใหญ่

ตามที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว ตำแหน่ง อาจารย์ คณะ/ส่วนงาน
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำวิจัยในปี งบประมาณ 2567 เรื่อง
“กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกั๊วโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ตามสัญญา
เลขที่ ว.098/2567 ความทราบแล้ว นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้ว เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้
เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อเสริมประเด็นในการวิจัยให้สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น ตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ คณะผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
ท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลต่อไป

เจริญพร

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'พระครูสุธีรปริชา'.

(พระครูสุธีรปริชา)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ฝ่ายวิชาการ

โทรศัพท์ : 06-3797-2789

ผู้ประสานงาน : ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

ที่ พิเศษ/2567

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย 67 หมู่ 2 บ้านง้อ ตำบล
น้ำคำ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ
33000

20 พฤษภาคม 2567

เรื่อง ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เจริญพร ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชนวัดหลวงสมังคลาราม

ตามที่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว ตำแหน่ง อาจารย์ คณะ/ส่วนงาน
วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำวิจัยในปี ๒๕๖๗ เรื่อง
“กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มกักริโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ตามสัญญา
เลขที่ ว.098/2567 ความทราบแล้ว นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้ว เห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้
เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงใคร่ขอเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากท่าน เพื่อเสริมประเด็นในการวิจัยให้สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น ตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ คณะผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
ท่านด้วยดี ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลต่อไป

เจริญพร

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'พระครูสุธีรปริชา'.

(พระครูสุธีรปริชา)

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ฝ่ายวิชาการ

โทรศัพท์ : 06-3797-2789

ผู้ประสานงาน : ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

ภาคผนวก ง รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก จ การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 12 สิงหาคม 2567

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์
เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า พระครูสุธีวรปริชา ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
ชื่อหน่วยงาน วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ 33120 โทรศัพท์ 061-464-6356

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มกันกิโรไลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ซึ่งเป็นงานวิจัย
ของ ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ โดยนำไปใช้ประโยชน์ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น ศึกษาเรียนรู้ของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และผู้ที่สนใจทั่วไป
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ เดือนตุลาคม 2567 เป็นต้นไป ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งาน
สร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

1. พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มกันกิโรไลน
2. พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
3. พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มกันกิโรไลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

4. มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มกันกิโรไลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนใน
จังหวัดศรีสะเกษ และเป็นแนวทางให้หน่วยงานต่าง ๆ ผู้นำชุมชน นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น
ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ.....พระครูสุธีวรปริชา

(พระครูสุธีวรปริชา)

ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสำโรงใหญ่

หมายเหตุ : ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ฉ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

1. ผลผลิต

- 1.1 ได้การยอมรับของหน่วยงาน
- 1.2 ชุมชนรู้จักห่วงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของตัวเอง
- 1.3 ได้รับความสวยงามของลวดลายน้ำที่ปรากฏในตู้คัมภีร์โบราณ
- 1.4 ชุมชนมีศักยภาพในการคิดสร้างสรรค์
- 1.5 เป็นหน่วยงานที่ได้รับการยอมรับ
- 1.6 บริหารจัดการด้วยความสุจริต
- 1.7 ชุมชนมีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง
- 1.8 ชุมชนมีทัศนคติต่อผู้ร่วมงานในทางสร้างสรรค์

2. ผลลัพธ์

- 2.1 มีหน่วยงานให้ความสำคัญทางวัฒนธรรม
- 2.2 มีสื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดศรีสะเกษ
- 2.3 ชุมชนได้รับองค์ความรู้ใหม่ ๆ จากวิทยากรชุมชน
- 2.4 ชุมชนมีความเข้าใจในการบริหารจัดการ
- 2.5 ได้รับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดจากชุมชน ด้วยการให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณในจังหวัดศรีสะเกษ
- 2.6 ได้ศึกษาเรียนรู้วิธีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน
- 2.7 ได้การส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน
- 2.8 ได้กระบวนการส่งเสริมความมั่นคงและเสริมสร้างจิตใจ นำไปสู่การนำผลวิเคราะห์ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม
- 2.9 ได้กระบวนการพัฒนาของชุมชนตามแนวพุทธในการเป็นฐานพัฒนาสังคม/ชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม
- 2.10 ได้กระบวนการพัฒนาจิตใจเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน
- 2.11 ได้ผลการวิเคราะห์นำไปสู่กระบวนการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ และวัดที่เหมาะสม

3. ผลกระทบ

3.1 มีการระดมสมองจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและสรุปความคิดเห็นที่สอดคล้องและสอดคล้องกันจากผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความสามารถเฉพาะด้าน โดยสามารถสรุปเป็นกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ได้ ตลอดทั้งประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป

3.2 มีการพัฒนาด้านทักษะ การศึกษาค้นคว้าวิจัยให้กับทีมงานวิจัย ผู้ร่วมวิจัย ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ วิจัยเชิงคุณภาพ วิจัยเชิงปฏิบัติการสู่ภาคสนามให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมเพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย โดยผ่านการสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นต้น

3.3 สามารถนำผลการศึกษาไปนำเสนอต่อกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เสนอความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันเพื่อปรับปรุง การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

3.4 สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม ชัดเจน และมีความเป็นจริงในการนำไปใช้ประโยชน์ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การประยุกต์ใช้และการนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ให้เป็นมาตรฐานสากล

3.5 วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษได้ประสานองค์กร หน่วยงาน ชุมชน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณชนที่เป็นรูปธรรม

3.6 องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ไปบูรณาการต่อการพัฒนาศักยภาพของครัวเรือนให้มีอาชีพเสริมในการออกแบบตลาดตุ้มถ้ำโบราณให้ได้มาตรฐานที่ดี และมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.7 สามารถบูรณาการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

3.8 กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ มีวิธีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมแก่พระสงฆ์ องค์กรชุมชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยสอดแทรกกิจกรรมที่หลากหลายในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมแก่ชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความรัก ความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ภาคผนวก ข บทความวิจัย

เรื่อง

กระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในจังหวัดศรีสะเกษ

PROCESS FOR PRESERVING PALM LEAF BIBLE CABINETS WITH
COMMUNITY PARTICIPATION IN SISAKET PROVINCE.

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, พระครูสุธีวรปริษา, ผศ. ดร., พระวชิรสิทธิธาดา (จันทร์ดวง) และ
พระพรสวรรค์ จูติญาโณ, ดร.

Asst. Prof. Dr.Suthat Pratoomkaew, Phrakru Suthee Worapreecha, Asst. Prof. Dr.,
Phra Vajirasitthada (Chanduan), Phra Pornsawan Jaitrong, Dr.

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Sisaket Buddhist College, Thailand.

¹suthatpar.b@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์ใบลาน
2. เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ
ซึ่งผู้วิจัยศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 3 พื้นที่ ประกอบด้วย
(1) วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ (2) วัดหลวงสมังคาราม อำเภอเมือง จังหวัด
ศรีสะเกษ และ (3) วัดเจ็กโพธิพฤกษ์ อำเภออุษันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 30 รูป/
คน

ผลการศึกษาพบว่า

ประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์ใบลาน ตู้คัมภีร์ใบลาน เป็นงานศิลปกรรมไทยที่รังสรรค์
ขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่วัดสำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก ตู้คัมภีร์ใบลานมีมาตั้งแต่สมัย
อยุธยา สมัยธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยศิลปะลายไทยที่ช่างไทยบรรจง
เขียนตกแต่งดูมีความอ่อนช้อยและงดงามแตกต่างกัน ตู้คัมภีร์ใบลานมักเป็นตู้ลายรดน้ำ เกิดจากการ

เขียนน้ำยาและปิดทองรดน้ำ ลวดลายหรือรูปภาพที่ได้จะมีเพียงสีทองเหลืองอร่ามบนพื้นรักสีดำที่บึงนิยมเรียก ตู๋คัมภีร์ใบลาน หรือตู้พระธรรมลายรดน้ำ ลวดลายที่นิยมตกแต่งตู้ มีทั้งลายกนกต่าง ๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายดอกพุดตานเถา ลายดอกเบญจมาศ หรือเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพรามเกียรติ์ หรือภาพสัตว์หิมพานต์ที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นตามจินตนาการของตน

ผลของการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ตู๋คัมภีร์ใบลาน หรือตู้พระธรรม คือ ตู้ไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทยโดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ กระบวนการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลานให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาว การซ่อมแซม การปกป้อง การอนุรักษ์ การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของตู๋คัมภีร์ใบลาน การจัดการของชุมชน และการดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน วิธีการซ่อมแซมตู๋คัมภีร์ใบลานจึงเป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ ดังนั้น การอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน การจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน ประกอบด้วย (1) กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน (2) กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน (3) กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน (4) กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน (5) กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน และ (6) กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ตู๋คัมภีร์ใบลาน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในชุมชนแต่ละที่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือในการพัฒนาวัดและชุมชนให้เป็นที่รู้จักของสังคมสืบไป

คำสำคัญ : กระบวนการอนุรักษ์, ตู๋คัมภีร์ใบลาน, การมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

This research article is objectives 1. Study the history and background of the palm leaf desk. 2. Through the participation of communities in the province of Sisaket, to strengthen the conservation process of the palm leaf writing cabinet. The researcher explored qualitative data by interviewing key informants in three locations: 1) Wat Samrong Yai, Uthumphon Phisai District, Sisaket Province (2) Wat Luang Sumangkalaram, Mueang District, Sisaket Province and (3) Wat Chek Phothipruek, Khukhani District, Sisaket Province Total number of participants: 30 photos per person.

The study found that:

Palm Leaf Writing Cabinet History and Background Palm Leaf Writing Cabinet
 This is a Thai artwork created as a Buddhist gift to a temple to house the Tripitaka Scriptures. Palm leaf writing cabinets existed since the Ayutthaya period, the Thonburi period, and continued until the Rattanakosin period. In each era, the Thai art patterns painted on the cabinets by Thai craftsmen are different in their delicacy and beauty. A palm leaf writing cabinet is usually a Lai Rod Nam cabinet. This was due to writing the solution and gilding with water. The resulting pattern or image is simply a light brass color on a solid black surface, so it is commonly called a palm leaf cabinet. or Dhamma Lai Rot Nam cabinet Popular patterns for decorating cabinets Kanok patterns and floral patterns are different. Gardenia flower pattern Chrysanthemum pattern or is it a picture that tells the life of Buddha, a Jataka picture, a Ramayana picture. or images of snow-capped animals created according to one's imagination.

The Palm Leaf Bible Cabinet or Dhamma Cabinet is an ancient Thai cabinet with special features unique to Thailand. It is mostly painted with various patterns, decorated with watercolor paints, varnished and gilded wooden cabinet throughout. The process of keeping the palm leaf writing cabinet in good condition and for a long time improves, protects, protects, recognizes the value and importance of the palm leaf writing cabinet. Community Management and Systematization and Distribution Therefore, this is one step in maintaining the palm leaf writing cabinet. Repair methods for manuscript cabinets are therefore an important part of conservation. Therefore, Palm Leaf Writing Storage Cabinet Palm Leaf Writing Storage Cabinet is considered important to organize various activities and consists of (1) Palm Leaf Writing Storage Cabinet Awareness Activities (2) Palm Leaf Writing Storage Cabinet Learning Promotional Activities. (3) Organization Activities Palm Leaf Writing Cabinet Conservation Activities (4) Palm Leaf Writing Cabinet Activities to Support the Writing Conservation Budget. (5) Resources in the planning and development of the conservation of palm leaves writings participated in the decision-making Share the responsibility and (6) the procedure for the preservation of palm leaves writing storage cabinets. Therefore, community participation encourages community workers to

participate in decision-making. Share the responsibility and work together to develop the temple and the community so that it will be known to the society forever.

Keywords: Conservation process, Palm leaf Bible cabinet, Community participation

บทนำ

ตู้พระธรรม คือ ตู้ไทยโบราณที่มีลักษณะพิเศษเป็นแบบฉบับของไทยโดยเฉพาะ เป็นตู้ไม้ส่วนใหญ่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำซึ่งเขียนลวดลายแบบต่าง ๆ ลงรักปิดทองตลอดทั้งตู้ จึงทำให้มีผู้นิยมเรียกตามชนิดของสี หรือตามวิธีการเขียนลวดลายว่า ตู้ลายทองบ้าง ตู้ลายรดน้ำบ้าง ตู้ดังกล่าวนี้โดยทั่วไปใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์ใบลาน และหนังสือที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาของวัดต่าง ๆ ทั้งพระราชอาณาจักรมาแต่โบราณกาล จึงเรียกกันตามสิ่งที่เก็บอยู่ในตู้ว่า ตู้พระธรรม และถึงแม้ว่าต่อมาจะใช้เก็บรักษาสิ่งของอย่างอื่นภายในวัดที่มีใช้คัมภีร์ใบลาน ก็ยังคงนิยมเรียกตามอย่างที่คุณเคยว่า ตู้พระธรรม ลวดลายอันอ่อนช้อยที่ปรากฏบนตู้พระไตรปิฎกเป็นงานศิลปะไทยของช่างศิลป์โบราณ อันเกิดจากขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่บ่มเพาะสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่สมัยที่ดินแดนแหลมทองแห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณต่าง ๆ ผสานสอดแทรกกับวิถีชีวิตของไทยที่ผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติด้วย (บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2555, หน้า 64) ศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะอันวิจิตร ด้วยแรงรักแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ผู้ปรารถนาอุทิศตนสร้างผลงานอันวิจิตรงดงามสะท้อนผ่านพุทธศิลป์ชั้นเลิศด้วยฝีมือชั้นครูของช่างหลายแขนงสำหรับงานประณีตศิลป์บนตู้พระไตรปิฎกหรือตู้พระธรรมนั้น เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของจิตรกรรมชั้นสูงที่เกี่ยวข้องกับศาสนวัตถุที่ปราชญ์ผู้มีฝีมือช่างแต่โบราณบรรจงจำหลักเส้นสายที่งดงามและแซมช้อยเพื่อบอกเล่าเรื่องราวคำสอนในพระพุทธศาสนาผ่านลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายรดน้ำ ลายกำมะลอ ลวดลายเหล่านี้ประดับตกแต่งส่วนต่าง ๆ ของตู้ ตั้งแต่หัวเม็ดทรงมณฑป คือ ส่วนยอดด้านบนทั้งสี่มุมจรดเสาขาคู่ด้านล่างโดยพื้นที่หลักของลวดลาย คือ ด้านหน้าช่วงบานประตูซ้ายขวา ส่วนด้านหลังตู้และภายในตู้ส่วนที่เป็นชั้นสำหรับวางคัมภีร์นั้นไม่นิยมตกแต่งลวดลาย แต่ทำด้วยรักทึบ เช่น

“ตู้ลายทอง” เป็นคำที่มักใช้เรียกตู้พระไตรปิฎกที่ตกแต่งด้วยลายรดน้ำ ลงรักปิดทองทั้งตู้ เป็นงานศิลปะไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น คือ เป็นภาพที่ใช้สีเพียง 2 สี คือ สีทองของทองคำและสีดำของยางรัก แต่ถ้าหากพิจารณาลวดลายจากตู้พระธรรมที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร และหอสมุดแห่งชาติ จะเห็นความแตกต่างของรูปแบบในเชิงช่างที่โดดเด่น สามารถระบุยุคสมัยของงานศิลปะจากรูปแบบของลวดลายได้เป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2549, หน้า 65)

“ก้ามะลอ” เป็นลายประณีตศิลป์อีกแขนงหนึ่งที่ปรากฏบนตู้พระธรรม “ลายก้ามะลอ คือ ลายทองรดน้ำ แล้วเอารักผสมสีฝุ่นและชาดระบายผสมลงไปกับลายทองบนผนังที่ลงพื้นรักไว้ ทำให้เกิดภาพสวยงามมากมักนิยมทำกับตู้พระไตรปิฎกและเครื่องใช้ไม้สอยเล็ก ๆ เช่น ตะลุ่มและพาน เป็นต้น” สันนิษฐานว่า ลายก้ามะลอมีมาตั้งแต่ครั้งปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยรับอิทธิพลจากศิลปะจีน จึงนำจิตรกรรมจีนที่สีสันทากหลายแปลกตามาประยุกต์ตามอุดมคติไทย ลวดลายประดิษฐ์ตามอย่างแบบจีนแบบเดิม เช่น ภาพเขี้ยววงเวียนบนสิ่งโตจีน ลายดอกโบตัน ได้รับการพัฒนาผสมผสานตามอุดมคติแบบไทย อาทิ ภาพกินรา กินรี ตัวนรสิงห์ ลวดลายกระหนก เปลวหางกินรี ดังที่ปรากฏอยู่บนตู้พระธรรม เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2554, หน้า 65)

“ตู้ลายรดน้ำฝีมือครูวัดเชิงหวาย” ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะชั้นเอกที่เกิดล้าวิจิตรด้วยฝีมือชั้นครูของสกุลช่างวัดเชิงหวายที่มีชื่อเสียงในสมัยอยุธยา นอกจากลายเส้นที่คมชัดและความพลิ้วไหวของปลายลวดลายกระหนกประดุกเปลวเพลิงแล้ว ช่างฝีมือยังได้สอดแทรกภาพสัตว์ เช่น นกกระรอก ฝี่เสื่อ ที่ดูมีชีวิตเคลื่อนไหวอย่างเป็นธรรมชาติไว้ในลวดลายที่สอดคล้องกลมกลืนไปกับความพลิ้วไหวของลายกระหนกได้อย่างลงตัว บ่งบอกถึงอัจฉริยภาพเชิงช่างของครูศิลป์แต่โบราณ (อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ, 2555, หน้า 67)

ตู้คัมภีร์โบราณในจังหวัดศรีสะเกษ มีอยู่หลายแห่งที่โดดเด่น และมีกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน กล่าวคือ ตู้พระธรรมวัดเจ็กโพธิ์พุกข์ เป็นงานศิลปะฝีมือที่สวยงาม บานประตูเขียนลายกนกเปลว ด้านข้างทั้งสองเขียนลวดลายพันธุ์ไม้ ลวดลายที่เขียนขึ้นมีภาพเล่าเรื่องประกอบทุกด้าน ลักษณะลวดลายของตู้พระธรรมนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางอยู่มาก ถึงแม้จะมีสอดแทรกลายพื้นเมืองอยู่บ้างก็ตาม ลายกรอบบานประตูดอกไม้คล้ายดอกพุดตาน และขาคู ซึ่งมีลักษณะแบบจีนนิยมทำกันอย่างแพร่หลายในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงสันนิษฐานได้ว่า ตู้พระธรรมนี้มีอายุได้ 100 ปี มาแล้ว ตู้พระธรรมวัดสำโรงใหญ่ เป็นศิลปะแบบพื้นเมืองอีสาน เก็บรักษาอยู่ในวัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย ลักษณะของตู้พระธรรม สลักลวดลายอย่างง่าย ๆ เฉพาะที่ขอบ แล้วปิดทองทึบ ส่วนอีกตู้หนึ่งมีภาพเขียนแบบจิตรกรรมฝาผนังไทยโบราณ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา และภาพเกี่ยวเนื่องกับเรื่องรามเกียรติ์ เข้าใจว่า ตู้พระธรรมวัดสำโรงใหญ่ มีอายุในสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือเกือบ 200 ปี มาแล้ว (สุรชัย ศรีใส, 2561, หน้า 6)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และถ่ายทอดภูมิปัญญาที่บันทึกในตู้คัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง เพื่อเป็นการจัดกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณและส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์จากตู้คัมภีร์โบราณ เพื่อส่งเสริมการต่อยอดความรู้ให้สามารถถอดองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่า ด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและ

การจัดการความรู้ การรักษา ความรู้ที่มีอยู่มิให้สูญหายไปจากความทรงจำและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะตู้คัมภีร์โบราณต่าง ๆ เอาไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของตู้คัมภีร์โบราณ

1.2.2 เพื่อเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณกับการมีส่วนร่วมในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจาก คัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

การศึกษาในเชิงเอกสาร ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2535 อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้างเกณฑ์ชีวิตกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

1.2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

การศึกษาในภาคสนาม ผู้วิจัยต้องศึกษากระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ทำการศึกษาและคัดเลือกพระสงฆ์ องค์กร ชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นองค์กรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตู้คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

2. ศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key-informant) จำนวน 3 พื้นที่

3. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

4. วิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ตามองค์ประกอบของกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานโดยการมีส่วนร่วมในจังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของการทำงาน รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติที่สามารถนำไปสู่กระบวนการศึกษาที่เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในระดับต่าง ๆ ได้

6. สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และในระดับปัจเจกบุคคล

1.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 1 การพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลาน

ขั้นตอนที่ 2 จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานให้กับชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 สร้างการรับรู้การอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลานให้กับประชาคม

ขั้นตอนที่ 4 เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ตุ้มถ้ำไบลาน

ขั้นตอนที่ 5 สรุป

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกพื้นที่ภาคสนาม คือ แหล่งที่มีวัดและชุมชนพื้นที่ใกล้เคียงในการทำการศึกษ จำนวน 3 พื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ปรากฏว่ามีตุ้มถ้ำไบลาน โดยกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1. ด้านพื้นที่วิจัย

(1) วัดสำโรงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

(2) วัดหลวงสุ่มังคลาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

(3) วัดเจ็กโพธิ์ฤกษ์ อำเภอขุนันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

2. ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยสัมภาษณ์ผู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) ประกอบด้วย

1) กลุ่ม 4 ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 5 รูป

2) กลุ่ม 1 ได้แก่ กรรมการวัด จำนวน 12 คน

3) กลุ่ม 3 ได้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 13 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น 30 รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกันไปด้วย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในการศึกษานี้ใช้เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาและวิเคราะห์ โดยวิธีการใช้แบบการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ (1) กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มกรรมการวัด และกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน วัดสำโรงใหญ่ วัดหลวงสุ่มังคลาราม และวัดวัดเจ๊กโพธิ์พฤกษ์ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการใช้การอภิปรายถกปัญหาเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน ไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ โดยกำหนดวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นปัญหาตามประเด็นที่ศึกษา ที่จะรวบรวมข้อมูลจากตัวแทนพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานราชที่เกี่ยวกับข้อ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ในการรวบรวมโดยได้กำหนดกรอบกว้าง ๆ ตามประเด็นที่ต้องการศึกษาข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์โดยการนำมาสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความนิยม

ขั้นตอนที่ 3 จัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักม็กร์โบลาน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของกรวิจัยภาคสนามเพื่อพัฒนาองค์ความรู้การอยู่ร่วมกันของบ้าน วัด ชุมชนให้สัมพันธ์กันช่วยเหลือแบ่งปันด้วยรักสามัคคีเกื้อกูลกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิจัยในภาคสนาม โดยดำเนินการใน 6 ลักษณะ คือ

(1) ศึกษารวบรวมเอกสาร ชุดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการการอยู่ร่วมกันของชุมชน สถานศึกษา และวัด

(2) การศึกษากระบวนการพัฒนากิจกรรม โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการพัฒนาการกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักม็กร์โบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ร่วมกัน

(3) การบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ตุ้มถักม็กร์โบลานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

(4) การพัฒนากระบวนการเกี่ยวกับปัจจัยเกื้อกูลต่อกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยง โดยใช้การวิเคราะห์จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

(5) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่กำหนดไว้ ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบวันและเวลาที่กำหนดไว้

(6) จัดทำผลสรุปจากการวิจัยและประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัย ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นหัวข้อดังนี้

1. ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และการจัดการเกี่ยวกับกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย

2. วิเคราะห์กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเชื่อมโยงการส่งเสริมอาชีพของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

3. สรุปผลการวิจัย และขอเสนอแนะ

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยสามารถสรุปผลกาวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ประวัติและความเป็นมาของผู้คุ้มภัยโบราณ

การอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยการจัดระบบแบ่งหมวดหมู่ทั้งผู้คุ้มภัยโบราณและผู้คุ้มภัยโบราณแล้ว กระบวนการขั้นตอนที่สำคัญอีกประการซึ่งจะต้องทำควบคู่กันไปเพื่อที่จะสามารถอนุรักษ์และยืดอายุของผู้คุ้มภัยโบราณ ก็คือ การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ โดยอาศัยความรู้ทางเคมี นำสารเคมีบางชนิดมาช่วยยืดอายุของผู้คุ้มภัยโบราณไม่ให้ผุพังง่าย หรือป้องกันไม่ให้มีกิ้งกักใช้ในการจารึกนั้นลบบอกง่าย เนื่องจากเอกสารโบราณเคยผ่านการใช้งานมาเป็นเวลานาน การชำรุดทรุดโทรมจึงปรากฏขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น ใบลานขาดหาย ผุพัง กรอบเปราะ ฉีกขาด มีร่องรอยของแมลงกัดกินและมีเชื้อรา

สีของโบราณเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นต้น ส่วนคัมภีร์โบราณที่ยังมีสภาพดีอยู่ก็มักมีแนวโน้มที่จะชำรุดเสื่อมสภาพลงทุกขณะ หากมีการเก็บรักษาหรือใช้งานไม่ถูกต้อง ความชำรุดดังกล่าวอาจเกิดจากตัวคัมภีร์โบราณเองหรือถูกหยิบจับใช้สอย การเก็บไม่ถูกวิธี หรือจากสัตว์และแมลง ตลอดจนอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมอันเกิดตามธรรมชาติ เนื่องจากโบราณเป็นอินทรีย์วัตถุที่ไม่คงทนต่อสภาพแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุดเสียหายได้ง่าย ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นคัมภีร์โบราณในใช้เก็บคัมภีร์โบราณจึงต้องการการดูแลรักษาด้วยวิธีการที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักวิชาการ

ยุคสมัยของการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สมัยก่อนเรียกว่า ตู้พระธรรม เป็นงานศิลปกรรมไทยที่รังสรรค์ขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่วัดสำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก ตู้พระธรรมมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่ละยุคสมัยศิลปะลายไทยที่ช่างไทยบรรจงเขียนตกแต่งตู้มีความอ่อนช้อยและงดงามแตกต่างกัน ศิลปกรรมชิ้นเยี่ยมส่วนหนึ่งได้รับการอนุรักษ์เก็บรวบรวมไว้และหลงเหลือมาให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมฝีมืออันละเอียดอ่อน ตู้พระธรรมมักเป็นตู้ลายรดน้ำ เกิดจากการเขียนน้ำยาและปิดทองรดน้ำ ลวดลายหรือรูปภาพที่ได้จะมีเพียงสีทองเหลืองอร่ามบนพื้นรักสีดำทึบ จึงนิยมเรียก ตู้พระธรรมลายรดน้ำ ลวดลายที่นิยมตกแต่งตู้ มีทั้งลายกนกต่าง ๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายดอกพุดตานเถา ลายดอกเบญจมาศ หรือเป็นภาพที่เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพชาดก ภาพรามเกียรติ์ ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือภาพสัตว์หิมพานต์ที่ช่างสร้างสรรค์ตามจินตนาการ ดังนั้น ตู้พระธรรม จึงเป็นลักษณะสำคัญของตู้ไทยโบราณที่ปรากฏมีมาและนักปราชญ์ราชบัณฑิตได้กำหนดอายุและแบ่งสมัยของศิลปตู้คัมภีร์โบราณโดยแบ่งออกเป็น 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

2. เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ

ในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แทบจะทุกแห่งมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ท่ามกลางปัญหาความอ่อนแอของชุมชน ซึ่งเคยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ จารีต วิถีการดำเนินชีวิต เมื่อบริบทของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากการขาดการให้ความสำคัญต่อคัมภีร์โบราณของชุมชน ปัญหาการเล็งเห็นคุณค่าของคัมภีร์โบราณในชุมชนท้องถิ่นอันเนื่องจากการชำรุดและค่านิยมที่ขาดการเห็นคุณค่าของคัมภีร์โบราณดังกล่าวจึงหายไป ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและความต้องการของคนในสังคม จึงทำให้ไม่หวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองว่ามีคุณค่าต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างไร กระบวนการการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพที่ดีมีอายุยืนยาวต่อไป การซ่อมแซม การปกป้อง การอนุรักษ์ การเล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์โบราณ การจัดการของชุมชน และการดูแลจัดระบบและการเผยแพร่ จึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ดังนั้น การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการอนุรักษ์

ผู้คุ้มภัยโบราณ กิจกรรมการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณของวัด จึงกลายเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้คุ้มภัยโบราณของวัด ทำให้เกิดกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชน เยาวชน และสังคม ใน 6 ด้าน คือ (1) กิจกรรมด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ (2) กิจกรรมด้านการส่งเสริมการเรียนรู้การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ (3) กิจกรรมด้านการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ (4) กิจกรรมด้านการสนับสนุนงบประมาณการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ (5) กิจกรรมด้านการวางแผนและพัฒนาบุคลากรในการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ และ (6) กิจกรรมด้านการติดตามผลการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นการจูงใจให้ผู้ร่วมปฏิบัติงานในชุมชนของท่าน ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ข้อ จากข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสำรวจ การสัมภาษณ์ และการอภิปรายกลุ่ม ดังนี้

1. ประวัติและความเป็นมาของผู้คุ้มภัยโบราณ

ในอดีตที่ผ่านมา “วัด” เป็นศูนย์กลางสำคัญในการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เพื่อศึกษาสรรพวิชาต่าง ๆ และมีการฝึกจารโบราณในหมู่สามเณรหรือพระที่ทำการบวชเรียน เพื่อให้สามารถบันทึกและคัดลอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ซึ่งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนบันทึกเรื่องราวที่สำคัญลงในโบราณเพื่อป้องกันการหลงลืม และสามารถเก็บข้อมูลไว้ให้ลูกหลานสืบทอดได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต, (2563, หน้า 648) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณ เป็นส่วนสำคัญในการเก็บรักษาผู้คุ้มภัยโบราณ มีการค้นคว้ารวบรวม จัดหมวดหมู่ทำบัญชี ปรีวรรต วิเคราะห์ วิจัย แต่ยังไม่มากและต่อเนื่องเท่าที่ควร เนื่องจากข้อจำกัดทางบุคลากร ขาดแคลนผู้มีความสามารถในการอ่านปรีวรรตผู้คุ้มภัยโบราณ ส่งผลทำให้นักวิชาการและผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ต้องการศึกษาขาดแหล่งข้อมูลในการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และผู้เก็บผู้คุ้มภัยโบราณยังมีน้อย ทำให้การเก็บข้อมูลกระจัดกระจายและบางส่วนสูญหายไป การอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณของวัดและชุมชนมีกระบวนการอนุรักษ์ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างศรัทธา 2) การจัดระบบข้อมูลและกระบวนการทำงาน 3) การปฏิบัติการณ์อนุรักษ์ 4) การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์ผู้คุ้มภัยโบราณ และ 5) การเผยแพร่ขยายสู่ความยั่งยืน และยังมีที่สอดคล้องกับแนวคิดของ สุรชัย ศรีใส (2561, หน้า 6) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้พระธรรมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผู้คุ้มภัยโบราณ” เป็นสิ่งสำคัญในจังหวัดศรีสะเกษที่คนศรีสะเกษให้ความสำคัญและเป็นต้นที่เก็บพระธรรม คัมภีร์ ที่สำคัญทางศาสนาของคนโบราณที่เก็บไว้ตามวัดวาอาราม ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าทางศาสนาที่ตนนับถือ

2. เสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัด

ศรีสะเกษ

กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งทางด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การรับผิดชอบ การวางแผนการปฏิบัติงาน ตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารงาน ดังนั้น การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วม ชุมชนมีความสำคัญต่อกระบวนการส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุชาติ ธรรมกาโม (ปิติ) (2561) หน้า 26) ได้กล่าวว่า ในการกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการดำเนินโครงการ คือต้องเริ่มขึ้นวางแผน ระบุปัญหา และความต้องการ ขึ้นปฏิบัติการประเมินผลและบำรุงรักษา ร่วมในการตัดสินใจ ร่วมบริจาค เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายร่วมกัน จากแนวคิดนี้ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท) (2560), หน้า 10-11) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการและสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนด การเสริมสร้างกระบวนการอนุรักษ์ผู้คุ้มภัยโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ คือ กระบวนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ร่วมการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การประเมินผล เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหาร ตัดสินใจ และร่วมจัดการศึกษาให้สมาชิกทุกคนในชุมชนหรือหน่วยงานเดียวกันได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังและประสบผลสำเร็จ

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้การวิจัยได้ดังนี้

1. ด้านกระบวนการอนุรักษ์ตู้มักร์ไบลาน กระบวนการในการอนุรักษ์ตู้มักร์ไบลานในพื้นที่วิจัยนั้นมีการกำหนดขั้นตอนไว้อย่างชัดเจน มีการสำรวจตู้มักร์ไบลานที่กระจัดกระจายอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ แล้วนำตู้มักร์ไบลานมาจัดเป็นหมวดหมู่ในการจัดเก็บ เช่น หมวดศาสนาและปรัชญา หมวดวรรณกรรมพื้นบ้าน และหมวดประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อสืบค้นและสามารถสืบค้นผ่านระบบดิจิทัลได้

2. ด้านกิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน การปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ตู้มักร์ไบลานนั้นควรสร้างจิตสำนึกโดยวิธีการให้ความรู้ที่ถูกต้องและให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของตู้มักร์ไบลานว่าเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูล และสรรพวิทยาต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพกาลที่รวบรวมภูมิปัญญาของชุมชน และสังคมในอดีตกาลเอาไว้ ในปัจจุบันตู้มักร์ไบลานที่สำคัญถูกทำลายด้วยเห็นว่าตู้มักร์ไบลานเป็นเพียงตู้ไม้ธรรมดาที่ไม่มีคุณค่า ไม่มีความสำคัญ จึงไม่ใส่ใจดูแลปล่อยให้ตู้มักร์ไบลานเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติไป

3. ด้านการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ ตู๋คัมภีร์โบราณนั้นต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งกองทุน เพื่อจัด กิจกรรมในการอนุรักษ์ ตู๋ โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการหาแหล่งทุนและมีแผนงานของส่วนงาน ทุกภาคส่วนไว้รองรับโดยแยกเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง และแผนระยะยาว รวมถึงการจัดสรร บุคลากรเข้ามาดูแลรักษา และอนุรักษ์ ตู๋คัมภีร์โบราณร่วมกัน

ในการกำกับดูแลแผนงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างต่อเนื่อง หรือคอยเป็นผู้ประสานงานกับ วัด ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ในการติดตามแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ และสิ่งสำคัญการทำ กิจกรรมต่าง ๆ ควรมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และในการติดตามประเมินผลนั้นควรมีการแต่งตั้ง คณะทำงานและคณะกรรมการผู้ประเมินตรวจสอบการดำเนินโครงการอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำ ปัญหาหรืออุปสรรคที่พบในการดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาจุดเด่น จุดด้อย และ เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาในครั้งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2554). *โครงการจัดการความรู้ของกรมศิลปากร*. ม.ป.ท. : ม.ป.พ..

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2549). *ช่วงสิบหมู่*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

บุญเตือน ศรีวรพจน์. (2555). *รามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและ ประวัติศาสตร์กรมศิลปากร.

พระเกรียงศักดิ์ กิตติปัญญา (รักสนิท). (2560). “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลประแสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต. (2563). “รูปแบบการอนุรักษ์ ตู๋คัมภีร์โบราณของวัดและชุมชนในประเทศไทย ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี”. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 5(2), 648.

พระมหาสุชาติ ธรรมก้าโม (จิตติ). (2561). “การพัฒนา รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 13”. *ดุขฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรัชย์ ศรีใส. (2561). *ตู้พระธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี*. อุบลราชธานี: เอกอาร์ทการพิมพ์.

อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ. (2555). *ลายรดน้ำ*. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

ประวัติผู้วิจัย

1. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อนามสกุล

(ภาษาไทย) ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

(ภาษาอังกฤษ) Asst. Prof. Dr.Suthat Pratoomkaew

ตำแหน่ง

อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

สถานที่ติดต่อ

258/5 หมู่ 1 ตำบลโพธิ์ อำเภอมือเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ 33000

ประวัติการศึกษา

- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จบปีการศึกษา 2557
- ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จบปีการศึกษา 2553
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จบปีการศึกษา 2552
- บริหารศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา จบปีการศึกษา 2552

งานที่ปรึกษาวิชาการ

-เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ (ระดับปริญญาโท)

ระดับบัณฑิตศึกษา

-เป็นอาจารย์ควบคุมวิทยานิพนธ์ (ระดับปริญญาโท)

งานวิจัย

- (1) ชื่อเรื่อง : ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของศูนย์ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 10 แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2557)
- (2) ชื่อเรื่อง : พุทธจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สีเผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2559)
- (3) ชื่อเรื่อง : โครงการย่อย 2 การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ (แผนงานวิจัย : การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษตามแนวพระพุทธศาสนา) แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2560)

- (4) **ชื่อเรื่อง** : โครงการย่อย 3 การเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดศรีสะเกษ (แผนงานวิจัย : การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษตามแนวพระพุทธศาสนา) แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2560)
- (5) **ชื่อเรื่อง** : การเรียนรู้และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว เขมร กูยชุมชนบริเวณอุทยานภูเขาไฟเขากะโดง ในจังหวัดบุรีรัมย์ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2560)
- (6) **ชื่อเรื่อง** : ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561)
- (7) **ชื่อเรื่อง** : การบูรณาการกระบวนการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561)
- (8) **ชื่อเรื่อง** : กระบวนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561)
- (9) **ชื่อเรื่อง** : การพัฒนาระบบ GPS เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาทโบราณจังหวัดสุรินทร์ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561)
- (10) **ชื่อเรื่อง** : พลวัตวัฒนธรรมของประชาชนตามแนวชายแดนไทยกัมพูชา: คติความเชื่อ และการละเล่น, แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2561)
- (11) **ชื่อเรื่อง** : การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2562)
- (12) **ชื่อเรื่อง** : การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ, แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2562)
- (13) **ชื่อเรื่อง** : พลวัตวัฒนธรรมของประชาชนตามแนวชายแดนไทยกัมพูชา: คติความเชื่อ และการละเล่น แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2562)

- (14) **ชื่อเรื่อง:** การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรกระชายเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันสู่ผลิตภัณฑ์ด้านสุขภาพของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2566)
- (15) **ชื่อเรื่อง:** กระบวนการอนุรักษ์ตุ๊กตัมภีร์โบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ แหล่งทุน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2567)

บทความทางวิชาการ

(1) ในประเทศ

1. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การส่งเสริมสัมมาชีพของชุมชนเพื่อการสร้างความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรม”, วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด (TCI กลุ่ม 2), ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563).
2. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แกลสะเอง” อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2563)
3. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบูชาศาลปู่ตาของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2563).
4. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “พลวัตวัฒนธรรมของประชาชนตามแนวชายแดนไทยกัมพูชา:คติความเชื่อ และการละเล่น”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2563).
5. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, **อัตลักษณ์และคุณค่าทางความเชื่อของชาวลาวกับพิธีกรรม “ลงช่วง” ในจังหวัดศรีสะเกษ**, วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์ (TCI กลุ่ม 2), มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2563): 64-73.
6. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “คติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีทำบุญสารทเดือนสิบของจังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมทางวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ราชภัฏเลยวิชาการ ครั้งที่ 6 ประจำปี 2563 “วิจัยและพัฒนาท้องถิ่น

ภายใต้ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง”, ณ อาคารศูนย์คอมพิวเตอร์และศูนย์ภาษามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย จังหวัดเลย, ระหว่างวันที่ 25 มีนาคม 2563.

7. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “ศาลเจ้าที่ : สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ทางความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ลาว และเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมทางวิชาการระดับชาติราชภัฏเลยวิชาการ ครั้งที่ 6 ประจำปี 2563 “วิจัยและพัฒนาท้องถิ่นภายใต้ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง”, ณ อาคารศูนย์คอมพิวเตอร์และศูนย์ภาษามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย จังหวัดเลย, ระหว่างวันที่ 25 มีนาคม 2563.

8. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “กิจกรรมส่งเสริมเพื่อลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเพลงลูกทุ่งหมอลำ”, วารสารครุสีกา, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2563), 33-39.

9. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “รัฐประหาร : การบริหารจัดการทางการเมืองที่ขาดหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธ”, การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและเขตลุ่มแม่น้ำโขง ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ประจำปี 2564, ระหว่างวันที่ 29 สิงหาคม 2564.

10. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “ภาวะผู้นำแนวพุทธในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน”, การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและเขตลุ่มแม่น้ำโขง ครั้งที่ 3 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ประจำปี 2564, ระหว่างวันที่ 29 สิงหาคม 2564.

11. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การพัฒนาความสมานฉันท์ของประชาชน : ตามแนวทางอริยสัจ 4”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2565): 209-220.

12. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “หลักธรรมานามัยกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมสำหรับผู้สูงอายุในสังคมไทย”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

13. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “พุทธจริยธรรมกับการสื่อสารทางการเมืองในสังคมไทย”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

38. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนชุมชนรัษฎาบุรีบำรุง อำเภออุซันต์ จังหวัด

ศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

14. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การพัฒนาหัตถกรรมผ้าไหมเชิงพุทธของชุมชนบ้านปะอ่าว ตำบลปะอ่าว อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

15. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนชาگوی อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

16. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “การส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ต้นแบบ : กรณีศึกษาชุมชน บ้านสมบุญ ตำบลรุง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

17. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, “ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเชิงพุทธ :กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุ วัดวิสุทธินิคม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”, วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2565).

18. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, การพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อความมั่นคงของชุมชนตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา, วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 1), ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2565): 340-351.

19. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, พหุวัฒนธรรม: การอยู่ร่วมกันของชุมชนตามแนวสภารณียธรรมเชิงพุทธบูรณาการ, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 1), ปีที่ 10 ฉบับที่ 5 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2565): 2313-2325.

20. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อวิถีชีวิตพิธีกรรม และความเชื่อของคนอีสาน, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 1), ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2566).

21. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, บทความเรื่อง, พุทธธรรมากับการบริหารจัดการทางการเมืองในสังคมไทย, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ (TCI กลุ่ม 1), ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม 2566).

(2) ต่างประเทศ

1. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Bai Sai : Buddhism innovation as a sacrifice to promote constancy way of life of Thai – Khmer group in Muang District, Surin Province, Thailand”**, International Academic Conference 2017, at Nanyang Technological University, Singapore Between 13-14 June 2017.
2. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“The Doctrines in “Mamuad Ritual” related to Buddhist Principles of Thai Khmer People in Tambon Nok Muang, Amphoe Muang, Surin Province”**, International Academic Conference 2017, at the National University of the Philippines, Philippines Between 1-2 December 2017.
3. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Buddhist Innovation” Values of doctrine and the redirection orientation by Kalmor ritual of Kui people in Nongdum Village Surin Province, Thailand”**, International Academic Conference 2017, at the National University of the Philippines, Philippines Between 1-2 December 2017.
4. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“A Study of Relationship between Health Care Deity and Thai-Kui group in Sanka District, Surin Province”**, International Academic Conference 2017, at the National University of the Philippines, Philippines Between 1-2 December 2017.
5. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Pa Kum Chang : Belief in sacred power of Thai-Kui people in Surin Province”**, International Academic Conference 2017, at National University of Malaya, Malaysia Between 5-6 December 2017.
6. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Ancient Language in Sacred Ritual of Buddhist Thai – Khmer People in Muang District, Surin Province, Thailand”**, The 1st International Conference on Local Languages, Empowerment and Preservation of Local Language, Pali, 23-24 February 2018, Faculty of Arts, Udayana University Denpasar, Bali, Indonesia.
7. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“ A Ritual to Communicate with God of That-Khmer Group : A Case Study of Joal Mamaud Ritual**

Muang District Surin Province of Thailand” , The 1st International Conference on Local Languages, Empowerment and Preservation of Local Language, Bali, 23-24 February 2018, Faculty of Arts, Udayana University Denpasar, Bali, Indonesia, P.623-627.

8. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Dharma for Unity : Peaceful Co-Existence of Thai Kut ethnicGroup With Ancient Culture Inheritance in Ban Takien, Samrong Tab Sub-District, Samrong Tab District, Surin Province of Thailand”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.12.

9. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“The Ritual and Practical Belief in Arogayasala Prasat Chang Pi Sikhoraphum District, Surin, Thailand”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.14.

10. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“The Symbolism Behind the Sanctuary Worship of theSuperstition of Thai-Kui People in Samrongthap District of Surin Province in Thailand”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.15.

11. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Sanai : The Sacred Musical Instrunment of Yur Ethnic Group In Amphoe Rasisalai, Srisaket Province”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.53.

12. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“ “or” a Cultural Belief in The Treatment Ritual of Thai-Loas People in Surin Province”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.54.

13. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, **“Cultural Dimensions of Thai Kui Ethnic Group’s Social Lives: A Case Study of Takien Village, Samrong Tab District, Surin Thailand”** , International Conference on Migration, Cultural Identity, Language and Communication 2018, Asia University, Taiwan, P.60.

14. Dr.Suthat Pratoomkaew, The article titled, “Religion and mental health among older adults in Thailand: a national survey study”, Mental Health Review Journal, (Scopus), Accepted 29 June 2021.

8.3 หนังสือ/ตำรา

1. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ตำรารายวิชา พระพุทธศาสนากับสาธารณสุข (Buddhism and Health care) รหัสวิชา 101 437, พิมพ์ครั้งที่ 1, ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ ศรีสะเกษการพิมพ์, 2562.
2. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, หนังสือเรื่อง “ความกตัญญูต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธศาสตร์”, พิมพ์ครั้งที่ 1, ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์, 2562.
3. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, หนังสือเรื่อง “สหายธรรมในแดนพุทธภูมิ”, พิมพ์ครั้งที่ 1, ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์, 2562.
4. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว, เอกสารประกอบการสอนรายวิชา จิตวิทยาในพระไตรปิฎก (Psychology in Tipitaka) รหัสวิชา 101 415, พิมพ์ครั้งที่ 1, ศรีสะเกษ: บริษัท สำนักพิมพ์พานทอง จำกัด, 2564.

8.4 รางวัลเกียรติคุณที่ได้รับ

1. พ.ศ. 2561 รางวัลโล่เกียรติคุณ, บริจาคทรัพย์เพื่อก่อสร้างอนุพุทธมณฑลจังหวัด ศรีสะเกษ และสมทบกองทุนเพื่อการศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ, ผู้มอบรางวัล วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
2. พ.ศ. 2562 รางวัลเชิดชูเกียรติ, ในโครงการเทิดพระเกียรติองค์ราชันร้อยดวงใจถวายพ่อของแผ่นดิน ตามรอยพระยุคลบาท "บุคคลต้นแบบตัวอย่างแห่งปี" สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.
3. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรติคุณ, สาขาผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติดีเด่น, ผู้มอบรางวัล ม.ล. สุธีเทพ จรุงโรจน์ ที่เป็นประธานในพิธีมอบโล่เชิดชูเกียรติ.
4. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรติคุณ, ในพิธีมอบรางวัลศักดิ์สิทธิ์ “รางวัลพระลักษมีเทวี” สาขาครูต้นแบบครูตัวอย่างดีเด่น, ผู้มอบรางวัล พลตรี หม่อมราชวงศ์วิวัฒน์ จักรพันธุ์.
5. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรติคุณ งานเชิดชูเกียรติปูชนียบุคคลต้นแบบของสังคมไทย ในโครงการรักแผ่นดิน, รางวัลศรีแผ่นดิน “นารายณ์ทอง” สาขาผู้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.

6. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรตินิยม, ในโครงการเทิดไถ่ถิ่นเกิดแดนสยาม บูชาพระคุณแม่ของแผ่นดิน สาขากลุ่มผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมดีเด่น, ผู้มอบรางวัล หม่อมหลวงสุธีเทพ จรุงญโรจน์.
7. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรตินิยม, ในพิธีประกาศเชิดชูเกียรติ รางวัลต้นแบบ “บุคคลตัวอย่างแห่งชาติ” ประจำปี 2563 รางวัลครูทเงิน ผู้สาขาผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.
8. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรตินิยม ญาณสังวร “คนดีศรีสยาม”, ในโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม โครงการประกาศเกียรติคุณคนดีของแผ่นดินตามรอยยุคลบาท สาขานักพัฒนาและทำคุณประโยชน์ต่อศาสนาและสังคมดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.
9. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรตินิยม, ในโครงการสร้างกระแสการพัฒนาคนและสังคมในระดับภาค งานประกาศเกียรติคุณยกย่องส่งเสริมบุคคลต้นแบบที่ยอมรับของจังหวัดและสังคม รางวัล "คนดีศรีอีสาน" ปี 2563 คนดีที่พึงประสงค์บุคคลต้นแบบตัวอย่างที่ทรงคุณค่าของคนอีสาน สาขาด้านแบบตัวอย่างดีเด่น, ผู้มอบรางวัล พลเอก จิตตศักดิ์ เจริญสมบัติ.
10. พ.ศ. 2563 รางวัลโล่เกียรตินิยม, ในโครงการปณิธานความดี แทนคุณแผ่นดิน คนดีคิดดี สังคมดี รางวัลพระกนิฐี “คนดีของแผ่นดิน” ปี 2563 สาขาส่งเสริมศาสนาดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.
11. พ.ศ. 2563 รางวัลเชิดชูเกียรติ, ผู้มีความสามารถและผลงานเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ "บุคคลตัวอย่างแห่งชาติ" ประจำปี 2563 สาขา ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมดีเด่น, ผู้มอบรางวัล นายอำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ในรัชกาลที่ 9.
12. พ.ศ. 2564 รางวัลเชิดชูเกียรติ, นาคธรรมจักร "คนดีศรีเมืองพุทธ" "เชิดชู สืบสานพระพุทธศาสนาคุณแผ่นดินไทย" เนื่องในโอกาสสถาปนาส่งเสริมพระพุทธศาสนา สาขาผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคม, ผู้มอบรางวัล พลตรี หม่อมราชวงศ์วิยวัฒน์ จักรพันธุ์
13. พ.ศ. 2564 เข้ารับไปประกาศเกียรติคุณรางวัลบุคคลแห่งปี, รางวัล "พรหมวิหารธรรม" "คนดี ความดี คนไทยต้นแบบตัวอย่างดีเด่น" สาขาด้านวิชาการดีเด่น, ผู้มอบรางวัล หม่อมหลวงสุธีเทพ จรุงญโรจน์

งานด้านบริการวิชาการและการบริการสังคม :

1) งานด้านบริการวิชาการ

- (1) กรรมการจัดทำวารสารศรีนครลำดวนปริทัศน์ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
- (2) กรรมการโครงการประเพณีบุญเจดีย์ข้าวเปลือก โครงการบุญผะเหวดเทศน์มหาชาติ และโครงการการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ หอพุทธศิลป์ และงานบุญบูรพาจารย์
- (3) กรรมการดำเนินการสอบปลายภาคการศึกษาที่ 2/2559
- (4) กรรมการจัดพิธีซ่อมรับปริญญา ประจำปี 2560
- (5) กรรมการดำเนินการสอบปลายภาค ประจำปีภาคการศึกษาที่ 3/2560
- (6) กรรมการดำเนินงานโครงการไหว้ครูบูรพาจารย์ ประจำปีการศึกษา 2560
- (7) กรรมการดำเนินงานดำเนินการสอบปลายภาค ปีการศึกษาที่ 1/2560
- (8) กรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำแผนพัฒนา/แผนงบประมาณ/แผนปฏิบัติการ ประจำปีงบประมาณ 2564 กิจกรรมประชาพิจารณ์แผนพัฒนาระยะที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)
- (9) กรรมการดำเนินงานโครงการธรรมะสู่สถานศึกษาและส่วนราชการ ประจำปีงบประมาณ 2560
- (10) กรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อขอรับทุนสนับสนุน ประจำปีงบประมาณ 2561 (เพิ่มเติม) และปีงบประมาณ 2562

2) งานบริการแก่สังคม

- (1) สถาบันการอชีวศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5 วิทยาเขตสุรินทร์ บรรยายในหัวข้อเรื่อง “พระพุทธศาสนากับวัยรุ่น”
- (2) กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ บรรยายในหัวข้อเรื่อง “พุทธศาสนากับการบูรณาการ”
- (3) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตสุรินทร์ บรรยายในหัวข้อเรื่อง “พุทธศาสนากับการบูรณาการ”

2. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : พระครูสุธีวรปรีชา, ผศ. ดร.
 (ภาษาอังกฤษ) : Phrakhrusuteevorapreecha, Asst. Prof. Dr.
 ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา/ รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ
 วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ เลขที่ 67 ม. 2 ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
 รหัสไปรษณีย์ 33000 โทร. 0-4561-7943, สำนักงานวิชาการ 081-474-2848, ทะเบียน 081-464-8178, โทรศัพท์มือถือ 061-464-6356

ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)	2557	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.ม. (ปรัชญา)	2550	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.บ. (ศาสนา)	2547	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ป.ธ.6	2542	กองบาลีสนามหลวง

ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน 3 ปีย้อนหลัง)

1. ประสบการณ์ในการสอนปริญญาตรี

ที่	รายวิชา	สถาบัน/มหาวิทยาลัย
1	พระสูตรตันตปิฎก	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
2	ภาษาบาลี	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
3	ภาษาศาสตร์เบื้องต้น	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
4	พระพุทธศาสนากับสถานภาพสตรี	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

2. ประสบการณ์ในการสอนปริญญาโท

ที่	รายวิชา	สถาบัน/มหาวิทยาลัย
1	พระไตรปิฎกวิเคราะห์	บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
2	การใช้ภาษาบาลี 1	บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
3	การใช้ภาษาบาลี 2	บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
4	กรรมฐาน	บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

ผลงานทางวิชาการ

1) งานวิจัย

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ/แก้วสมุทร, ดร., “พุทธจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ”, ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ/แก้วสมุทร, ดร., “ทุเรียน : กระบวนการพัฒนาพืชสวนและความมั่นคงทางอาชีพตามแนวพุทธของประชาชนในจังหวัดศรีสะเกษ”, ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563.

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ/แก้วสมุทร, ผศ. ดร., “พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์ชายแดนไทยกัมพูชา”, ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2563.

2) บทความทางวิชาการ

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ, ดร., “พระพุทธศาสนากับความรับผิดชอบต่อการพัฒนากรรมสิทธิ์”, บทความทางวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ 1, อยุธยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558..

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ,ดร., “การจัดการองค์การสงฆ์เพื่อส่งเสริมความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน”, การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2560, หน้า 374-382.

-พระมหาขุนทอง เขมสิริ, ดร., “คุณค่าทางคำสอนในพิธีกรรมแหวนกะม็อยของกลุ่มชาวไทยกวยส่วย บ้านศาลาสამัคคี ตำบลบ้านซบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์”, การประชุมวิชาการระดับชาติ “นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017” วิจัยจากองค์ความรู้สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน IT มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์. 25-26 ธันวาคม 2560, หน้า 297-303.

-พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร, “แนวทางการพัฒนาวัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต้นแบบในจังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมวิชาการและการนำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด. 22 กุมภาพันธ์ 2562 หน้า 502-511.

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมโครงการ
รณรงค์สงวนตัวของนักเรียนโรงเรียนปรางค์กู่ อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ”, การ
ประชุมวิชาการและการนำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พระพุทธศาสนากับภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด. 22 กุมภาพันธ์ 2562 หน้า 378-389.

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์, “การส่งเสริมวิถีชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง :
กรณีศึกษาวัดจำปา อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมวิชาการและ
การนำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด. 22
กุมภาพันธ์ 2562 หน้า 918-929.

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์, “บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมวิชาการและการ
นำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด. 22 กุมภาพันธ์
2562 หน้า 390-399.

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์, “ทุเรียน: กระบวนการพัฒนาพืชสวนและความมั่นคงทาง
อาชีพตามแนวพุทธของประชาชนในจังหวัดศรีสะเกษ”, การประชุมวิชาการและการ
นำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พุทธบูรณาการ อารยธรรมวินัยภูมิปัญญาสู่การ
พัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์. 3
เมษายน 2563.

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์. การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธ: กรณีศึกษาบ้านเวาะ
ตำบลเหล่ากวาง อำเภอนาคู จังหวัดศรีสะเกษ. วารสาร มจร. อุบลปริทรรศน์ (TCI
กลุ่ม 2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ปีที่ 4 ฉบับที่
1 (มกราคม-เมษายน 2563).

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์. การขับเคลื่อนชุมชนวัดวิถีเชิงพุทธ: กรณีศึกษาวัดจำปา
อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1
มกราคม-เมษายน 2563. วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. หน้า 170-182

-พระมหากษัตริย์ไทย แก้วสมุทร์. คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีบุญ
สารทเขมร : กรณีศึกษาตำบลพิงพวย อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ. วารสาร มจร.

อุบลปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563. วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 48-56.

-พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร. **คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม“แกลสะเอง” อำเภอโพนสะเม็ก จังหวัดศรีสะเกษ.** วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563. วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 48-56.

-พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร. **การศึกษาการใช้สมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์ :กรณีศึกษาอำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ.** วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2563. วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร. **ศึกษาสุขภาพของผู้สูงอายุเชิงพุทธ: กรณีศึกษาชมรมผู้สูงอายุชุมชนวัดเจียงอีศรีมิ่งคัลวาราม จังหวัดศรีสะเกษ.** การประชุมวิชาการและการนำเสนองานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 1 “พุทธบูรณาการ อารยธรรมวัฒนธรรมไทยสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์. 3 เมษายน 2563.

-พระมหาขุนทอง แก้วสมุทร. **พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้ความสัมพันธ์ชายแดนไทยกัมพูชา.** วารสาร มจร.อุบลปริทรรศน์. ปีที่ 6 ฉบับที่ 3/เล่มที่ 3 (Vol.6/No. 3) กันยายน-ธันวาคม 2564. วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

-PhramahaKhuntong Khemasiri, Dr., **BUDDHIST INNOBATION: VALUES OF DOCTRINE AND THE REDIRECTION ORIENTATION BY KALMOR RITUAL OF KUI PEOPLE IN NONGDUM VILLAGE SURIN PROVINCE, THAILAND,** UP Anthropology@100: International Conference Marking the Centennial of Philippine Anthropology, University of the Philippine, Diliman, Quezon City, December 1-2, 2017.

-PhramahaKhuntong Khemasiri, Dr., **Knowledge on illness treatment using Galmore Ceremony through health care system of Thai-Kui Group Thailand,** 6th University of Malaya Discourse and Society International Conference on 5-6 December 2017 at faculty of Languages and Linguistics, University of Malaya, Malaysia.

-PhramahaKhuntong Khemasiri, Dr., “**Ancient Language in Sacred Ritual of Buddhist Thai – Khmer People in Muang District, Surin Province, Thailand**”, The 1st International Conference on Local Languages, Empowerment and Preservation of Local Language, Pali, 23-24 February 2018, Faculty of Arts, Udayana University Denpasar, Bali, Indonesia. P. 733-738.

3. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : พระวชิรสิทธิตา (สิทธานต์ สิทธิโร/จันทร์ดวง)
 (ภาษาอังกฤษ) : Phra Wachirasitthithada
 ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำ/ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
 หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ เลขที่ 67 ม. 2 ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
 รหัสไปรษณีย์ 33000 โทร. 0-4561-7943, สำนักงานวิชาการ 081-474-2848, ทะเบียน 081-464-8178, โทรศัพท์มือถือ 086-066-9105

ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
ร.ม. (รัฐศาสตร์)	2554	มหาวิทยาลัยรามคำแหง
กศ.ม. (เทคโนโลยีการศึกษา)	2551	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พธ.บ. (การบริหารรัฐกิจ)	2547	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ป.ธ.6	2535	กองบาลีสนามหลวง
น.ธ.เอก	2528	กองธรรมสนามหลวง

ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน 3 ปีย้อนหลัง)

1. ประสบการณ์ในการสอนปริญญาตรี

ที่	รายวิชา	สถาบัน/มหาวิทยาลัย
1	การจัดการ และพัฒนาสาธารณูปการ	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
2	กฎหมายคณะสงฆ์	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
3	การปกครองคณะสงฆ์	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
4	กฎหมายสำหรับพระสงฆ์	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
5	สัมมนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

4. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : พระพรสวรรค์ ใจตรง, ดร.
 (ภาษาอังกฤษ) : Phrapornsawan Thitiyano/Jaitrong, Dr.
 ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ
 หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ เลขที่ 67 ม. 2 ต.น้ำคำ อ.เมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
 รหัสไปรษณีย์ 33000 โทร. 0-4561-7943, สำนักงานวิชาการ 081-474-2848, ทะเบียน 081-464-8178, โทรศัพท์มือถือ 089-917-9153

ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
พธ.บ. พระพุทธศาสนา	2552	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศน.ม. รัฐศาสตร์การปกครอง	2554	มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย
พธ.ด. พระพุทธศาสนา	2559	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน 3 ปีย้อนหลัง)

1. ประสบการณ์ในการสอนปริญญาตรี

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
1	ประวัติพระพุทธศาสนา	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
2	ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
3	การเมืองการปกครองเปรียบเทียบ	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
4	ระบบประชาธิปไตยเปรียบเทียบ	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
5	รัฐศาสตร์ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
6	สัมมนาปัญหาการเมืองการปกครองของไทย	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
7	ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ 1	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
8	ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ 2	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.

2. ประสบการณ์ในการสอนปริญญาโท

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
1	ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
2	สัมมนาพระพุทธศาสนา	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.
3	สัมมนาวิทยานิพนธ์	วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มจร.

ผลงานทางวิชาการ

1) งานวิจัย

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., การเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของ
เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดศรีสะเกษ (หัวหน้าโครงการ) (2560) ทุนอุดหนุน
การวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., การศึกษาพฤติกรรมและแรงจูงใจในการดำเนินชีวิต
ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (2560)
ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนใน
จังหวัดศรีสะเกษ (ผู้ร่วมวิจัย) (2560) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., กระบวนการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ, (ผู้ร่วมวิจัย) (2561)
ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้าน
รักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ, (ผู้ร่วมวิจัย) (2562) ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัย
พุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2) บทความทางวิชาการ

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., ไตรภูมิพระร่วง : จากหลักธรรมสู่อุดมการณ์การ
ปกครอง. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 ระดับนานาชาติครั้งที่ 1. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. 28 มีนาคม 2559.

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร. จุดเริ่มต้นของอาเซียนสี่เขียวด้วยแนวทาง
พระพุทธศาสนา. วารสารพุทธอาเซียนศึกษา มจร. 2560.

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร. วิเคราะห์การจัดการศึกษาขององค์กรพระพุทธศาสนา
เพื่อเสริมสร้างสันติภาพ. วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 1. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่. 24 มิถุนายน 2560.

-พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., ความรักกับการเลือกคู่ : ทศนะทางพระพุทธศาสนา.
วารสารวรรณภูมิองแหวก พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
2560. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์.

- พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., **พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 : พระผู้ทรงเป็นพ่อหลวงและครูของแผ่นดิน.** วารสารศรีนครลำดวนปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2560. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ.
- พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., **การเสริมสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดศรีสะเกษ.** วารสารการประชุมวิชาการระดับชาตินวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017, คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. 25-26 ธันวาคม 2560.
- พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., **การศึกษาพฤติกรรมและแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ.** วารสารการประชุมวิชาการระดับชาตินวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. 25-26 ธันวาคม 2560.
- พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., **การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ.** วารสารการประชุมวิชาการระดับชาตินวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. 25-26 ธันวาคม 2560.
- พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร., **การเสริมสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษตามแนวพระพุทธศาสนา.** วารสารการประชุมวิชาการระดับชาตินวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017. คณะเกษตรศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน. 25-26 ธันวาคม 2560.